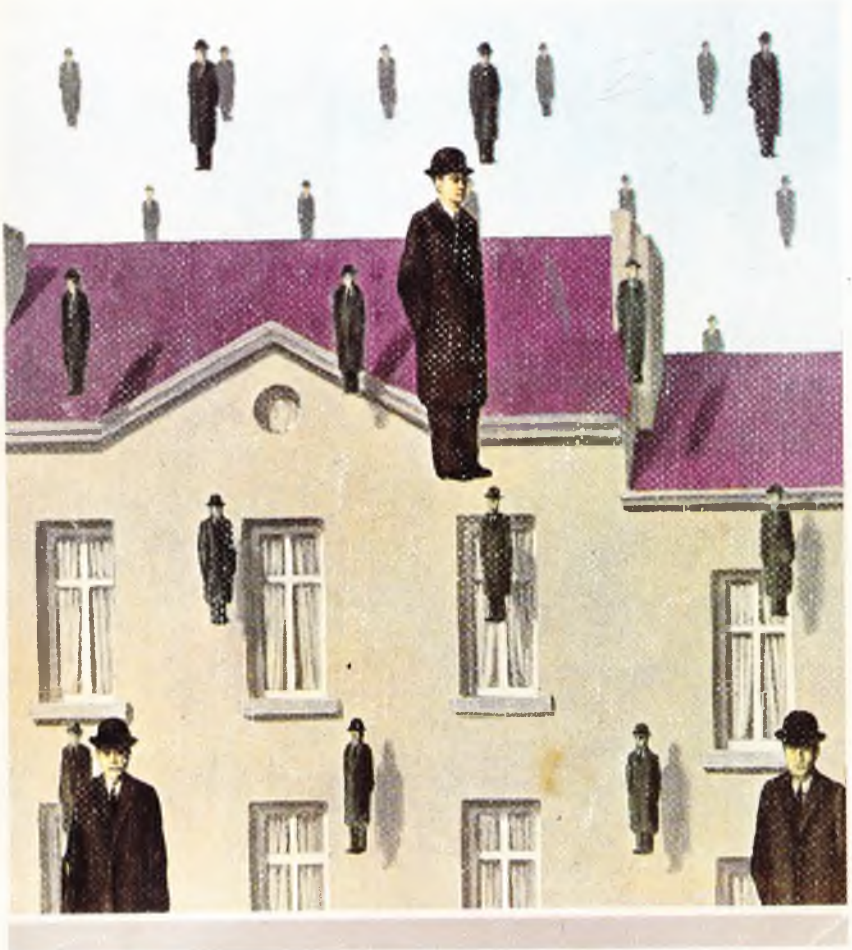
SALÂH BİRSEL

ASANSÖR

ÖZGÜR
YAYIN DAĞITIM

ASANSÖR SALÂH BİRSEL

1001 GECE DENEMELERİ : 9

Birinci Baskı :
İstanbul, Mayıs 1987

Yayın Hakları : Salâh Birsel - Özgür Yayın - Dağıtım

Kapak Grafiği : Reha Yalınızık
Kapak Film : Grafika Grup
Kapak Baskı : Görsel Sanatlar Matbaası
Dizgi - Baskı : Özdemir Basımevi
Cilt : Tekin Ticaret

SALÂH BİRSEL

ASANSÖR

1001 Gece Denemeleri
— Deneme — 11

ÖZGÜR
YAYIN DAĞITIM
Ankara Cad. 31/2
Cağaloğlu/İst.
Tel: 526 25 13

SALÂH BİRSEL'in Kitapları

BÜTÜN ŞİİRLERİ *(şiirler)*
KÖÇEKÇELER *(tükenmiştir)*
ŞİİRİN İLKELERİ *(4. baskı)*
SEN BENİ SEV *(tükenmiştir)*
HACİVAT GÜNLÜĞÜ *(Günlük)*
YAŞLILIK GÜNLÜĞÜ *(Günlük)*
DÖRT KÖŞELİ ÜÇGEN *(roman, 3. baskı)*
FRANSIZ RESMİNDE İZLENİMCİLİK
(inceleme, tükenmiştir)
GOETHE *(inceleme, tükenmiştir)*

Salâh Bey Tarihi

1 — KAHVELER KİTABI *(2. baskı)*
2 — AH BEYOĞLU VAH BEYOĞLU *(3. baskı)*
3 — BOĞAZİÇİ ŞINGIR MINGIR *(3. baskı)*
4 — SERGÜZEŞT-İ NONO BEY ve ELMAS BOĞAZİÇİ
5 — İSTANBUL — PARİS

1001 Gece Denemeleri

1 — KURUTULMUŞ FELSEFE BAHÇESİ *(4. baskı)*
2 — YAPIŞTIRMA BIYIK
3 — PAF VE PUF *(2. baskı)*
4 — ŞİİR VE CİNAYET *(2. baskı, tükenmiştir)*
5 — HALLEY KİMİ KURTARIR *(2. baskı, tükenmiştir)*
6 — AMERİKALI TOLSTOY *(tükenmiştir)*
7 — BİR ZAVALLI SARI AT
8 — ŞİŞEDEKİ ZENCİ
9 — ASANSÖR

İÇİNDEKİLER

Ölümsüz	7
Flora'ya ne oldu	18
Yalnız bir taş	29
Asansör	36
Beyoğlu yıl sıfır	54
100 tane 1100	63
Biri birer kuruşa	70
Paris şakırdakları	79
Remi	93
Geçmiş kalbimde bir yaradır	93
İnci Sokağı	103
Keşkekleme	109
Yol arkadaşları	119
Ak güller al güller	127
Yaşam böcekleri	134
Doğanın tenhasında	146
Gugukpilav	150
Kitaplık faresi	154
Sonbahar kokuları	159
Üç çekiçler	163
Hüzzam curcuna işkence	170
Bip bip	177
Mor ve mavi	183
Karanlıkta köpekler	188
Tas-tıs bir çay	193
Aslan yürüyüşü	203
Tuhaf şeytanlıklar	207
Kedi	213

Uzun süre, renkleri anlatmak, onlarla büyük bir deneme yüzü göstermek için patikalarda, bahçelerde, kırlarda, deniz kıyılarında dolaştım; sokaklarda, çarşılarda, saçakaltlarında, çiçek dükkânlarının önünde bekledim.

Her gittiğim, her seyrine daldığım yerde koyu ergüvanî, bakır, lâl, samanî, Edirne kırmızısı, firuze mavisi, küllenmiş çağla, yaşağaç yeşili, tirşe, narkabuğu, Çin beyazı, mor, vişne çürüğü ve karaşinler boyuna boğazıma sarılıyor, ellerime, ayaklarıma yapışıyordu.

Bir gün Bedri Rahmi Eyüboğlu 98 çeşit yeşil olduğunu söylemişti. O günden sonra ona yunus balığı gibi dilsizleşerek baktım.

Ressamları hep severim.

Renklerin altında, üstünde, yamacında, ayakları dibinde yatarlar. Düşünceleri, duyguları, solukları bile boya kokar. Nedir, çoğu, kimi renklere yakın durursa, kimilerinden de fellek fellek kaçar.

Amerikan romancısı Henry Miller —o da yaman bir suluboya ressamıdır— kadmiyum kırmızısını hiç sevmez. Ama açığı karşısında anabudala

olur. Sarı aşı boyası da aklını başından almaya yeter. Hint sarısı ile kedibalı sarısına da biter. Bunların resimde kimi tehlikeler yaratacağı kendine fıslanması da pek kulak asınca, Kökboyası kızılı da şallak şullak olmasına karşın Miller'in gözdesidir. Bunlara karşılık krom yeşili ile öd yeşili, nevrini döndürür.

Utrillo'nun sevdiği renkler de sarı aşı boyası, Sienna toprağı, kobalt mavisi, vermiyon yani ateş rengi, özellikle de zümrüt yeşilidir.

Picasso'nun en üstün tuttuğu renk ise o ölümsüz beyazdır. Bu, Japon beyazı (süt beyazı) da, gümüş beyazı da olabilir. Her yerde dikkatini ilk o çeker. 15 Kasım 1943 günü Etienne Didier adındaki bir gencin elinden çıkan resme baktığı vakit gözü hemen ordaki beyaz ata kaymıştır. Yalnız Etienne onu beyaz boya vurarak elde etmemiş, beyaz kâğıt üzerinde boşluk bırakarak çizmiştir. Bu da Picasso'yu çok ırgalamıştır. At, kâğıdın beyazından da beyaz görünüyordur.

Picasso mavilerden de kobalt, firuze ve Prusya mavilerine vurgundur. Açık ve koyu lacivertlere de biter. Sarılardan ise turnagözünü yani açık limon sarısını, stronsiyum sarısını sever. Sarı aşı boyası da onun ilgi alanı içindedir. Bu arada, kızıl aşı boyasını da savsaklamaz. Ne ki, kırmızılardan asıl Acem kırmızısını tutar. Yeşillerden de kadmiyum ile zümrüt yeşilini kullanır. Bu sonuncusunun açığına da, koyusuna da ses çıkarmaz. Veronez yeşili de makbulüdür. Siyah kullanacağı zaman da fildişi siyahına el atar.

Söz gelişi şöyle ki, izlenimciler, ama gerçek izlenimciler, siyaha arka dönmüşlerdir. Onlar sadece yarım düzine renkle yetinirler. Yalnız Cézan-

ne, ilk yıllarında izlenimcilerle düşüp kalktığı halde, onun paleti çok zengindir. 1877 yılından başlayarak canlı renkleriyle dikkati çeker. 1880 yılından sonra ise paleti hiç değişmemiştir. Emile Bernard'a göre, Cézanne 19 renkten aşağısına yanaşmaz. Bunların içinde kobalt mavisi, Prusya mavisi, Veronez yeşili, zümrüt yeşili, vermiyon, pişmiş Sienna toprağı, kavuniçi ve lâl rengi vardır. Sarılardan da Napoli sarısına, sarı okraya (sarı aşı boyası) ve eskilerin «tıyn-ı ahmer» adını verdikleri kırmızı aşı boyasına kucak açar.

Van Gogh'a gelince, o en çok kobalt mavisini büyültür. Nesnelerin çevresinde atmosfer yaratmakta ondan daha güzel bir renk olamayacağı inancındadır. Karmeni, yani lâl rengini de sıcak ve canlı bulur. Kadmiyum ile zümrüt yeşiline de eyvallahı basar. Bu renkleri kullanmayanlara yüz bin eyvah çeker. Fransa'nın güneyine gelip otağını kurduktan sonra da sevgili renklerine, sarıyı, kızgın demir kadar sıcak ve canlı turuncuyu, altın tonlarını yani güneşin kendisini katacaktır.

1888 Ağustos'unda Arles'dan kardeşi Theo'ya yazdığı bir mektupta şöyle der:

— Bir arkadaşımın yağlıboya portresini yapıyorum. Başlangıçta onu, olduğu gibi, görünümüne elden geldiğince bağlı kalarak boyadım. Ama tablo daha bitmedi. Bitirmek için renkleri keyfimce kullanmalıyım. Saçlarının sarılığını abartmalı. Turuncu tonlardan, krom sarısından, turnagözünden de uzak durmalı. Arka plana gelince, odanın külüstür duvarı yerine sonsuzluğu yerleştireceğim. Yani en zengin, en yoğun maviden oluşmuş dümdüz bir arka plan. Böylece koyu mavi bir düzey önünde ışıl ışıl parlayan baş birden büyülü bir ha-

vaya bürünecek. Masmavi gökyüzünün derinliğinden çıkmış bir yıldız gibi. Resmini yaptığım adamı Güney'in tam kalbinde, orak zamanının o korkunç sıcağında gözümün önüne getiriyorum.

Doğa bir Tunus gediğidir.

Kara, mavi ve yeşil Bursa ipeklisidir.

Pir Sultan Abdal şiirini şöyle kurar:

Ağaçlarda yeşil yaprak
Bastığımız kara toprak

Baudelaire de: «Yeşil öbür tonlarla kolayca bağdaşır, yalnız sarı ve maviyle bağdaşmaz» diyecektir. Ona göre, güneş gökyüzünde yükseldikçe tonlarının değeri de değişir. Denize doğru inmeye başladığında da, her yerden kırmızıların saldırısına uğrar.

Arkasından da yer, gök neon beyazına, güvercingöğsüne, krom sarısına, levarike pembesine bulanır.

Van Gogh Fransa'nın Akdeniz kıyısındaki Saintes-Maries kasabasına gittiğinde denizin yeşil mi, eflatun mu, yoksa mavi mi olduğunu kestirememiştir. Çünkü her an, yeni bir yansıma, pembemsi ya da kurşuni bir renk katıyordur sulara.

Gerçekte izlenimciler de yerel renk diye bir şeye inanmaz. Her nesne, göze, kendinden çıkan renk altında görünüyordur. İzlenimciler her rengin nesneyi çevreleyen atmosferden de bir şey aldığını sezmişler, günün çeşitli saatlerine göre eşyaların, nesnelerin renk değiştirdiğini görmüşlerdir. Onlara bakılırsa, kar üzerindeki bir gölge hiçbir zaman siyah değildir.

Bu konuda Gauguin'in de söyleyeceği vardır:

— Gökyüzü mavidir, deniz mavidir, ağaçlar

yeşildir ağaç gövdeleri gridir. Bütün bunlara yerel renk denir. Ne var ki, Işık Cenapları, aklıma esti mi, renklerin mostrasını değiştirir. Ve yüzdeyüz mavi olduğunu bildiğimiz deniz sarıya dönüşür.

Gauguin, tablonun doğadan daha küçük olduğunu hesaba alarak, doğayı tuvale aktarabilmek için, onun renginden daha koyu bir ton kullanmak gereğini de sürer öne. Bu, biraz da Cézanne'dan gelen bir düşüncedir. Çünkü o: «Bir kilo yeşil, yarım kilo yeşilden daha yeşildir.» demiştir.

Gauguin doğanın eşdeğerini arı renkte, katkısız renkte görür. Arı renk için her şeyi gözden çıkarmak gerekeceği düşüncesindedir. Yani yerel renkteki bir ağaç gövdesi, mavimtrak kurşunî gövde, katkısız maviyle boyandığı vakit doğanın ta kendisi olur.

Bir bölük söz, bilsinler ve söylesinler, odur ki kırmızı doğanın gizli renklerindendir.

Doğa canı sıkıldığı, öfke atına bindiği ya da kuşkuya düşüp içi çürüdüğü vakit, 1276'da Musul ve Erbil'de, ya da 1031'de Bağdat'da olduğu gibi kırmızılarını hemen ortaya çıkarır. Kumları kızıla boyayarak yağmura verip çaldırır. Kimi zaman da onları karları boyamakta kullanır. Sözgelişi, Anadolu'nun doğusunda yaşayanlar, 1069 kışında, bir gün alasabah evlerinden çıktıklarında, havanın açıklığına karşın, toprağın kırmızı karla örtülü olduğunu görmüşlerdir. Aynı şey 11 Şubat 1152 günü de olmuştur. 1134 kışında ise kırmızı kar Malatya topraklarında boy gösterir.

Doğa, yeşil urbası pek ağır geldiği zaman da Dicle Suyunu (1155 yılı) al kanlara boyar. Kimi zaman da kırmızılarını çeker, abanozlarını çıkarır. O zaman da —1109'da İran'da böyle bir şey ol-

muştur— siyah kar yağdırır. 1152 kışında ise Anadolu'ya külle karışık beyaz kar indirmiştir.

Nedir, renkler gerçek peçelerini bitkiler dünyasında açarlar.

İlkyaz maytaplarını patlatır patlatmaz, ağaçlarda da baharlar depreşir. İlk, bademler tozpembelere bürünür. Ama daha cıpcıbıldaktırlar. Yaprakları arkadan gelecektir. Onları küçük beyaz çiçekleriyle erikler izler. Bakın, bunun yaprakları daha kibardır. Çiçekleri yalnız bırakmazlar. Şeftaliler de usta işi pembe çiçeklerle perdeye gelir. Uçları ortalarından daha koyudur. Yaprakları ise uzun ve ensizdir.

Armuta gelince, onun çiçeği beyazsa da şemsiye biçimindedir. İşin regulasım araştırmak gerekirse, yaşamlarının uzun bir parçasını meyve bahçelerinde geçirmiş olanlar elma çiçeklerini bütün baharlara yeğ tutarlar. Çiçekleri kırmızıya, ya da tango rengine çalar. Görünümü toptopdur. Kokusu ise çok uzaklardan duyulur. Baharlarını ortalığa en geç salan da ayvadır. Zaten eskiler: «Ayva çiçek açtı, yaz geldi» derlerdi. Ne ki sonbaharda, yapraklarını en geç de o döker. Açık krem ve pembe arası bir çiçeği vardır. Dürümü ise mendeburoğlu mendeburdur. Çirkinlikte onu geçerse, yüksük gibi açık sarı çiçekler açan iğdeler geçer.

Gizli değildir ki, renklerin gerçek cümbüşüyle ferman ferma olmak için, onlarla *artistiquement* yani omuz öpüşerek kucaklaşmak gerekir.

Ben en çok manolyayı severim.

Kimileri ona limon çiçeği de der. Çiçekleri yıllarca sandıkta kalmış bir top hasse gibi sarıya çalan bir beyazlıktadır. Kokusu ise gülü hiç aratmaz.

Bencesi, çiçeklerin hanımefendisi odur. Kahve ve tirşe mantosunu sırtından hiç çıkarmaz.

Yine de çiçek deyince, us tasma gül düşmelidir.

Beyazdan kızıla, sarıya varınca, caynal cuynal renkleriyle bütün çiçekleri ensesinden topa tutar. Çeşitleri de say say bitmez. Ben, en çok sarmaşık gülleriyle tabak güllerini tutarım. Vazoya biricik bir sarmaşık gülü koyup sarısının karşısına geçip oturdum mu, ooohh, kekâlara uçarım. Tabak güllerinin pembe kadifeden giysileri ise beni kıpırdayamaz bir hale sokar. Güllerin başbuğu da odur. Ay çiçeği kadar değilse de ona yakın bir büyüklüktedir. Kokusunun ise maşallahı vardır.

Yüzüne karşı duramadığım çiçekler arasında begonviller de başı çeker. Yapraklarından ve siklamen rengindeki çiçeklerinden boyu posu görünmez. Sıcağı rahmet bilir. Ona raslamak için alabaharda ya da yazın Bodrum'lara, Marmaris'lere, Datça'lara ya da Atlas Okyanusu'ndaki Küba Adasına uzanmak gerekir.

Sağa sola sevgi dağıtırken karanfillere de yaşanılan zamanın ötesini yaşatmak yerinde olacaktır. Onların süt ve şekeri kokularından çok renklerinde, bağdaşındadır. Sarı, pembe, bronz, hünnabi, gelin alı, havai maviden tutun da koyu kreme, vanilya moruna ya da yeşil ebruliye değin çok zillileri vardır. Ahmet Rasim onların 36 türünü saymıştır. Bunlar arasında nohuti ile karışık açık al, siyahla karışık erguvani, ebrulara batıp çıkmış altınsarısı, kenarlarına kırmızı oya işlenmiş beyaz olanlarına raslanır.

Peki, mor salkımlara, kırmızı çiçekli açalyalara, küpelere, orkidelere, beyazdan beyaz nilüfer-

lere, Afrika menekşelerine, çam iğnelerine dizilip satılan yaseminlere, renk renk jerberalara, begonyalara ne demeli? Topu da dört kaşlı ve aslan duruşludur.

Bir sap üzerine tıkır mıkır dizilmiş, alay bağlamış firizeler, ya da frezyalar ise sekiz rüzgâra karşı koyabilecek bir polimdedir. Türk mavisi, siklamen, kanarya sarısı, güvercingöğsü, beyaz ve de kiremit rengi şallara sarmalanmışlardır. El ya da omuz tutuşarak kızık halayı, abdurrahman halayı, kargın halayı çeken köy delikanlılarını andırırlar.

Gerçekte tüm çiçeklerin, en kakavanlarının bile bir albenisi vardır. Sarı amberlerin, Madera şarabı küpüne düşmüş peygamberdüğmelerinin, mor ve beyaz sümbüllerin, aksadeler giyinmiş zambakların, çanak içine oturtulmuş bir borazanı anımsatan safran sarısı altınkadehlerin, beyaz, kızıl, pembe kuzgunkılıçlarının, sedefî ve siklamen zakkumların ne avurları, ne de zavurları kolayca anlatılabilir.

Gelgelelim ki gelgelelim, tozlara belenmiş gibi soluk bir yüz gösteren kral çiçeklerini ben, oldum olası sevmem. Firfirimsi horoz ibiklerini de hiç umurlamam. Akşamsefalarına ise, nerede raslasam, başımı çeviririm. Ha, bir de kasımpatları var. Katmerlileri bir yana, onların cilvesi de pek ucuz gelir bana.

Buna karşılık çiçeklerin, otların, ağaçların kıpkıplı adlarına biterim.

Onbiray çiçeği, altıntabak, kurtyemez ağacı, kankurutanotu, merkepkulağı, leflefa (kurtpençesi), çobançantası, kebere dikeni, hezaren, çadıruşağıotu, sinekkapan ve de köpekdili beni alıp alıp

uzaklara taşır. Onlara raslamak için çokluk ansiklopedileri, sözlükleri ve bu işe pek elverişli olan Şemsettin Sami'nin *Kamus-u Fransevi*'sini tararım.

Ne ki, bu vırak vırak bağıran bitkilerle sarı-beyaz ladenler, güneşgülleri, mor hatmiler, sarı çiçeklerinden çok yeşil yapraklarıyla göz alan gevenler, sarı-siyah-kırmızı kandamlaları, boz tüylü yavşanlar, kirpiotları, sarı-firfirî-tariçinî karagözlümler, elinde mısır koçanı tutan üçgüller ve de inci gerdanlıklar takınmış çobanyastıklarıyla burun buruna gelmek için yapılacak iş çok başkadır. Kırlara, çayırlara, dere boylarına ve dağlara açılmak gerekir.

Bu işin üstesinden en iyi gelen de *Anadolu Manzaraları* yazarı Hikmet Birant'tan başkası değildir.

Vakta ki Mart geldi, ot kutusunu ve cep çapasını alır Ankara'nın çevresini keşkeklemeye gider.

En çok kuğurdadığı yer de Dikmen'dir. Her gidişinde de Dikmen'in ardındaki Çal dağının doruğuna kurulmuş yaşlı alıç ağacını yoklamadan edemez. Onu çok sever. Ona «Dikmen alıcı» adını da kendi takmıştır.

Dikmen sırtları baharda hacıyeşili kesilir. Dip bucak, allı, morlu, elvan elvan bozkır çiçeklerine bürünür. Çitler yabanbademlerinin çiçekleriyle yavruağzına boyanır. Papatyalar açar, kaşıkotları, ebecikotları sürer.

Onu bir de Hacıkadın Deresi büyüler. Orda dik yamaçlar, derin yarlar, sarp kayalar ve de çağlayanlar vardır. Derenin başına bir de ardıç ağacı oturtulmuştur. Birant ona da yanıktır. Gövdesi

iki bilek, boyu da birbuçuk adam kadardır. Yaşı ise 200 yıllıktır. Altına oturup bir süre soluklanmadan yolunu sürdürmek istemez.

Anadolu Manzaraları'nı her açışımda, Hacıkadın adına raslar raslamaz, benim de bütün antenlerim gerilir. Hele Birant, dere yatağının iki yanından fışkıran söğütlerden, iğdelerden, dişbudaklardan, meşelerden, sık yapraklı alıçlardan açmaya başladığında keyfim kabardıkça kabarır. Yeşiller de, camgöbeğinden neftiye, gözlerimin önünde zıpzıp süvari gibi sıçramaya başlar.

Derenin karşı yamacı sarıtaş yoncaları, erguvani ballıbabalar, kırmızı gelincikler, sarı düğünçiçekleri, mor sümbüller —bunlar daha çok, arkalardaki tepelerdedir— yabansürenleri, aksüt çiçekleriyle dudak dudağadır. Yandaki patikadan ilerlenildiğinde de adaçaylarının ve pirzolaotlarının yani kekiklerin o mis gibi kokuları gelmeye başlar.

İncesu'nun güney yamacında ise sığırdillerine raslanır. Taze pamuk gibi yaprakları toprağın üzerine rozet gibi yayılmıştır. Burada ak, mor, ebruli çiğdemler de pıtraktır. Ne ki, en haspaları parlak koyu sarı çiçekleri olan Ankara çiğdemidir. Birant'ın demesine göre sıcaktan pek hoşlanmaz. Kışın sonunda, baharın önünde açar. Yaz bastırmadan da, tası tarağı topladığı gibi, çekip gider. Bütün yazı ve kışı da toprak altında geçirir.

Pir Sultan Abdal:

Sordum sarı çiğdeme
Sen nerede kışlarsın?
Ne sorarsın hey derviş?
Yer altında kışlarım.

Kır çiçekleri arasında bir de manisalalcleri canıma ateş bırakır.

Anemon da denilen bu çiçekler erguvan, mor, firfirî, eflâtun, Pompei kırmızısı ve kızılşap yüzü gösterir. Dikkat ki dikkat! Onların kendilerinden geçip göğüslerini, bağırlarını parçalayacakları zamanı beklememek gerekir. O vakit pek kaknemleşir, pek kokorozlaşırlar.

Ne var ben, tüm söylediklerim yalan, asıl ölümsüzlere vurgunumdur. Onları her çiçeğe üstün tutarım. Onlara karabaşotu, ölmezot, ya da herdemtaze de derler. Frenkler de ölümsüzü (immortelle) yakıştırmıştır onlara.

Solmak, farımak, sigortası atmak, buruşmak, kavrulmak, dandinlemek, yılıklamak nedir bilmezler. Herkese koskos atar, herkesin gözünü manzara löpüyle aşındırırlar.

Güzbeyinde, odamı onlarla ebrulllere, şarabilere, kazayağına, böcekkabuğuna, beyazlara, krom sarılarına, kızıllara ve de kahverengilere boyamazsam edemem. Bütün dirliğim kaçar.

Akşamları da karşılarına geçip çok kostaklı bir pata çakmalıyım.

Ölümsüzler de, derinden derine, Charlie Mingus'ün «Görünmeyen Kadın»ını, ya da Miles Davis'in «Bahar Swingi»ni mırıldanırlar kulağıma.

Çünkü, inanmayacaksınız gün kavuşur kavuşmaz, onlardan birtakım sesler, birtakım çığlıklar, birtakım gazeller yükselmeye başlar.

FLORA'YA NE OLDU?

Flora Tristan 20 Aralık 1985 Cumartesi sabahı yokoldu.

Daha doğrusu, onun ortalardan silindiğini ben o sabah 10.30'da anladım.

Semerkant mavisi bir kapak içinde dokuz punto harflerle dizilmiş iki incecik ciltten oluşan ve Maspero Yayınevinin küçük koleksiyonunda yeralan bir kitaptı bu. Kadın ve işçi haklarının elde edilmesinde Fransa'da can döğüşüne çıkmış Flora Tristan'ın anılarını içeriyordu.

Onu blan-blan pırlantası gibi saklıyordum. *İstanbul-Paris*'i yazarken feministler üzerine karaladığım sayfalara, bir ara, onu da bulaştırmayı düşünmüş ama ayrı bir deneme döktürürüm diye bundan vazgeçmiştim. Bir aydır kafamda hep zıngıldayıp durduğu için de, birkaç gün önce, onu çalışma odamın sağındaki raflardan alıp soldaki kitaplığın orta gözüne, elimi uzatınca hemen ulaşabileceğim bir yere aktarmıştım ki odaya giren her insanın gözü ona takılıyordu.

İlkin, belki başka bir yere koymuşumdur diye, iki odayla bir koridoru kaplayan tüm rafları baştanbaşa elden geçirdim. Sonra, atlamış olabi-

leceğimi de hesaba alarak bir daha çalyaka ettim. Öğleden sonra, yani midemi tıka basa doldurup üstünü de kahveyle örttükten sonra, işe yeniden sıvandım. Bu kez Flora'nın, resim, tiyatro, şiir, öykü, tarih kitapları arasında olmayacağını kesinlikle bildiğim halde, onları da, nilî ya da çividî mavi olup olmadıklarına kulak asmadan, birbir tiftikledim.

Flora yok, yoktu.

Gece yatağa girerken birden kafama yine o saplandı.

Uykuyu bir yana iterek, tam elli dakika rafları bir kez daha eşeledim. Ertesi gün bir dostun çayındaydım. Eve nasıl döndüğümü anımsamıyorum. Kapıdan içeri adımımı atar atmaz yine kitaplara saldırdım. O da semere vermeyince kendi kendime dedim ki:

— Oğlum Salâh, bu böyle olmaz. Boyuna aynı kitaplara bakıyorsun. Şimdiye değin bir sonuç alamadığına göre bundan sonra da alamazsın. Yapılacak iş bağdaşında ayak değiştirmektir. Bunun için de araştırmayı burada değil, kitabı yürütenin evinde sürdürmek zorundasın.

Kendimin kendime yaptığı bu uyarıdan sonra aklım inip binmeye başladı. Hemen tüm dostlarımı —eve bir kez gelmiş olanları bile— şişe dizdim. Ne ki kimsenin bulaşık olduğuna karar veremiyordum. Yalnız fotografi raprapları arasında D.'nin patlakgöz yüzü boyuna ekrana geliyordu.

Sonunda kestirip attım: bu, D.'nin işiydi.

D. 19 Aralık Cuma günü çaya gelmiş, üç saat boyunca da burnunu ve ağzını kitaplarıma sürmekten geri kalmamıştı. Bir ara, çay getirmek üzere mutfağa gittiğimde de onu çalışma odam-

da Flora Tristan'la —bu yapılır mı be Salâh?— başbaşa bırakmıştım. O günden sonra da eve kimse gelmemişti.

Yürütme işini D.'ye bağlayınca bir oh çektim. Arkasından da iki yıl önce yine kitaplığımdan aşırılan Max Brod'un Kafka üzerine incelemesini de —bizim eve gelenler zaten sayılıdır— onun arakladığına vardım. Bir başka deyişle, kuşkularım bütün bütüne su yüzüne çıktı.

Doğrusu, o gün de, D.'nin bulunduğu odada Max Brod'u cıpcıbıldak bırakmıştım. Dönüşümde ise kapağında esmer, koyu hünnabi ve yılankavi lekelerin top oynadığı kitabın yokluğunu sezemedim. Birkaç gün sonra çaktım ama pandufla işini yine de ona konduramadım. Çünkü D. o güne değin yüzüne kir düşürecek herhangibir iş yapmamıştı. Ayrıca belleğimin de lınzır bir huyu vardı. Zaman zaman bende olmayan bir kitabın bende olduğu sanısını verirdi. Nedir, bunu içinin kötülüğünden yapmazdı. Gerçek bir kitap kurdu olduğumdan bütün gençliğim kitapçı dükkânlarında geçmişti. Yani belleğim gözlerini kitapçı dükkânlarında açmıştı. Haftada üç, dört, kitapçılara uğruyor kitapların önünde yular kırıyordum. Çokluk da onları raflardan çekerek saatlerce sayfalarını karıştırıyordum. Artık ben de belleğim de öyle bir duruma gelmiştik ki evdeki kitaplarla dükkândakileri birbirine karıştırıyorduk.

Diyeceğim, Max Brod'un yoklara karışması karşısında da ilkin belleğimin bana bir oyun hazırlayıp hazırlamadığını düşündüm. Sonunda kitabın kesinlikle anaforlandığı kanısında karar kıldım.

Söylemeli ki D. bir gunha idi, yani gradosu

yüksek bir marihuana cigarasından ayırd edilemezdi. Koyun suratlı Barbara Streisand gibi dürümü insana güven ve sıkıntı veriyordu. Eh, varlığı güven ve sıkıntı veren birinin de hırsız olabileceği hiçmihiç düşünülemezdi.

Gerçi tam bir fırlakgöz, bir lokmagözdü ama ben, ilkleri, lokmagözlülüğü de iyi insan olmanın ayırıcı bir özelliği sanıyordum. Bu kez Flora'm, o karınca belli, o uzun siyah saçlı, o İspanyol tenli Flora'm ortadan yitince artık lokmagözlülüğe de, patlakgözlülüğe de bel bağlamamak gerektiğine inandım.

O anda da, şaak, belleğimin çok derinlerdeki bir yerinde bir şey çatırdadı. Aklım, 24 yıl önce Ankara'da tanıdığım bir başka lokmagöze kaydı. Hem onun paçadudakları da vardı. Patlıcan bir burnun altından Ramazan pidesi gibi dudaklar çenesine doğru sarkıyordu. O, D.'den de ileri papazdı. Bir günde, göz kaş arasında, üç kitabımı kaldırmıştı. Biri Marcel Brion'un *Soyut Sanat*'ı idi. Öbür ikisi de ünlü Fransız ressamı André Lhote'un peyzaj ve figür üzerine iki kitabıydı.

Ne var, kitaplarımın kaparozlanmasından bir süre sonra suçluyu suçüstü yakaladım. Daha doğrusu, o kendisini suçüstü yakalattı.

Onu da anlatırsam tarih çıkar.

Suçlu bir ressamdı. Ama ressamların en şalakgozlarından biriydi. O zamanlar ben, bir yayınevi yönetiyor, yaptığı kimi çevirilerden ötürü ona —ilk günlerde kendisini bir Picasso sanmıştım— para çıkartıyordum. Picasso da buna pek seviniyor, hele salyasümük çevirilerine çeki-düzen vermeme baygın bakışlar fırlatıyordu.

Kısacası, arak olayının üstünden epey geçmiş-

tl ki Picasso beni evine çağırdı. Hem atelyesini, hem de resimlerini gösterecekti. Gittim. Küçük şirin bir evdi. Dostum —ona o zamanlar dostum diyordum— beni atelyesine aldı. Soluklanmadan resimlerini göstermeye başladı.

Söylemek doğru olur mu, olmaz mı?

Tablolara şöyle bir göz atmıştım ki bütün tüylerim diken diken oldu. Bunların Picasso'yla şöyle dursun, sıradan bir badanacıyla da hiçbir girintisi çıkıntısı yoktu.

Çaylarımızı içerken bir etajer üstündeki 25-30 kitabı gözden geçiriyordum. O ne? Benden iki ay önce yürütülen üç kitap da ordaydı. Elimdeki çay bardağını yere bırakarak etajere doğru koştum. Söz konusu kitapları alarak iyisinden inceledim. Vah bana ki, kitaplarımın üstüne kendi adımı yazmak gibi —bunu çokları yapar— kötü bir alışkanlığım olmadığı için açık bir kanıya ulaşamadım. Gerçi biraz önce gördüğüm cavala cuvala resimleri yapan birinin kitap araklamaktan da kaçınmayacağını düşünüyordum ama yine de renk vermemeyi efendice bir davranış saydım. Yalnız, bir dakikadan beri omzumdan aşağı beni süzen Picasso'ya yani badanacıya onları hangi kitapçıdan aldığını sordum. O da kuşkumu bütün bütüne kamçılayacak bir karşılık konduıdu:

— Ne bileyim bir yerlerden almışım işte.

Ne var, benim suratımın sirke satmaya başladığını görünce, az biraz sonra, laflarının arasına şöyle bir palamut yerleştirmeyi gerekli gördü:

— Ben bir yerde, bir kitap gördüm mü, valla hemen aşırırım.

Dilimin ucuna kadar gelen: «Bunları da sen mi aşırdın?» sözünün ağzımdan dışarı çıkmaması

için kahramanca zehirli dikiş iğneleriyle dudaklarımı diktim.

Laf aramızda kitapların anaforlanması beni pek üzmemişti.

O zamanlar kitaplar şimdilerdeki gibi ateş pahası değildi. Küçük bir para nedeniyle bir panduflacının —artık ona dostum diyemezdim— yüzüne hırsızlığını vurmak istemedim. Kaldı ki kitapları üç hafta önce Paris'teki kitapçıma ısmarlamıştım bile. Bugün yarın gelirlerdi. Gerçekten bir hafta sonra Brion'un kitabına kavuştum. Yüz bin hayıf ki kitapçım *Soyut Sanat*'ı gönderirken öbür kitapların tükendiğini, yakınlarda da basılmayacağını haber veriyordu.

Üzüntümün azlığı, bir de var ki, başka bir nedene dayanıyordu.

Her yazarın, her ressamın, her müzikçinin yaşamında birtakım dönemler vardır. Topunuz bilirsiniz ki Picasso'nun Mavi Dönemi, Pembe Dönemi, Gerçeküstücü Dönemi, Klasik Dönemi, Pompei Kırmızısı Dönemi, Yaşamına Karışan Kadın Adları Dönemi ve de çözümsel, yapay, rokoko, yuvarlak kübizm dönemleri vardır.

Ben elbet Picasso'yla boy ölçüşecek biri değildim.

Gelin görün ki, benim de Resim Dönemim, Sinema Dönemim, Polis Romanları Dönemim, Tiyatro Dönemim, Caz Dönemim vardı. Yazarlığımın yanı sıra, zaman zaman, bu ilgi alanlarına karşı içimde yeşil ışıklar yanmıştı. Kitaplarımın çalındığı yıl ise Resim Dönemim sona ermiş Tiyatro Dönemim başlamıştı. Ne ki, eski bir dönemin anısı olan kitaplardan uzak düşmek bana yine de dokunuyordu.

Bu defaysa, Flora'nın kaçırılması bende dirlik, dışlık diye bir şey bırakmadı.

Üstüne üstlük, bir denemeden de olmuştum.

Flora'ya bağlanışım onun biraz da Fransız ressamı Paul Gauguin'in büyük annesi oluşundan kaynaklanıyordu.

Şöyle bilin ki, bu akrabalık Flora'nm çocukluğunun yoksulluk içinde geçmesine engel olamamıştır.

Flora Tristan bir İspanyol soylusunun yasa dışı çocuğudur. Annesi yıllarca nikâhsız oturmuş, adamcağız bir gün pattadak ölünce de kendini sokakta bulmuştur. Uzun ve çileli yıllardan sonra Flora, on sekizine basınca (1821) Chazal adındaki bir taş oymacısıyla burun buruna gelir. Adam kendisine delice tutulur. Ana-babası Flora'nın uygun bir eş olmayacağında direnirse de o bunların hiçbirine kulak asmaz. Kaldı ki Flora da örnek bir eş olacağını, herkesle iyi geçineceğini yani bir filozof yaşamından ayrılmayacağını fıslamıştır kendisine.

Chazal nikâhı basmakta gecikmez. Eyvah ki, mutlulukları bir ay bile sürmez. Yine de Flora adama iki çocuk yapar. 1825 yılında bir üçüncüsünü yapacağı sırada da evden kaçar. Aline adını alacak olan kızını da —bu, daha sonraları Gauguin' in annesi olacaktır— kendi annesi Thérèse'e bırakır. Bundan önceki çocuklarına da o bakıyordur.

13 yıl, Flora'nın yaşamında karanlık bir evre olarak bilinir. Çeşitli memleketleri dolaşmış, bir ara Peru'ya da giderek babasının zengin akrabalarından yardım dilenmiştir.

Onu 1838 yılında bir yazar olarak görürüz. Peru serüveninden pek bir şeyler elde edememiştir ama yolculuk ona *Bir Paryanın Gezileri* adında bir kitap kazandırmıştır. Aynı yıl kocası Chazal onu tabancayla öldürmeye kalkışır. Nedir bu, Flora'yı günün kadını yapmaktan, kitabının kapışılmasına yol açmaktan başka bir işe yaramaz.

Flora 1839 yılında yeniden İngiltere'ye gider. Orda Bedlam Akıl Hastanesini gezerken bir Fransız denizcisine raslar. Kendini tanrı sandığı için kapatılmıştır buraya. Zırtapoz Cenapları onu görür görmez şöyle der:

— Sevgili hemşire seni buraya Tanrı gönderdi. Beni kurtarmak için değil. Ben burda nasılsa ölüp gideceğim, ama dünyaya getirdiğim düşünceyi kurtarmak için gönderdi.

Sonra da sözlerini şöyle sürdürür:

— Ben İsa'nın geleceğini haber verdiği Mesih'im. Bütün kölelikleri kaldırdım. Kadınları erkeklerin, yoksulları da zenginlerin boyunduruğundan kurtardım. İnsan ruhunu günahlara tutsak eden zincirleri de kopardım. Hemşire, sana insanlığın kurtuluş gizini vereceğim. Sen bu işin kadınısın.

Yalancı Mesih Flora'yı çok etkilemiştir. Bir arkadaşına şöyle yazar:

— Bunlar İsa'nın, Saint-Simon'un, Fourier'nin sözleridir. Onlar da böyle konuşur.

Hoş, Flora'nın yıllardan beri oluşturduğu düşünceler de bunlara denk düşmektedir. Zamzak Cenapları onu sadece kendine getirmiştir.

O günden sonra Tanrının, kadınları erkeklerin boyunduruğundan kurtarmak için, kendini

seçtiğine inanmaya başlar. 1840'da da *Londra'da Gezintiler* adlı kitabını yayınlar. Kitapta İngiliz işçilerinin davlumbazı kırılmış yaşamlarını dile getiriyordur.

Paris'e döndükten sonra Fransız işçilerinin durumuyla da ilgilenir. 1843'te, *İşçilerin Birliği* adlı kitabı da çıkarır. Bu, yeterli değildir. Ertesi yılın Nisan'ında bütün Fransa'yı adımlamaya, her gittiği yerde kadın ve işçi haklarını, yağmurlar yağdırıp, şimşekler şakıtarak bağırmaya başlar. Auxerre, Dijon, Lyon, Avignon, Marsilya, gitmediği yer kalmamıştır. O günlerde onu gören bir yazar resmini şöyle çıkaracaktır:

— Flora dünya yakışığı bir kadındı. Gözlerinde doğunun sıcaklığı vardı. Bir inancın doğurduğu canlılık ve ateş bu güzelliğe tuhaf bir şeyler katmıştı. İşçilerin ortalık yerinde ufacık, tefecik kalıyordu ama içini tutuşturan o nar pekmeziyle, coşkulu konuşması onu koskoca bir dev gibi gösteriyordu.

Gelgelelim Flora sağlığına hiç kulak asmıyordur. Gün gün künyesini yitiriyorsa da umurlamıyordur. «Sağlığım yitse bile kendim mutluyum ya!» diyordur. Bordeaux'ya geldiği vakit bir iç kanama geçirir. Doktorlar, hafif atlarla, tizcek koştururlarsa da kurtaramazlar.

14 Kasım 1844 günü de Flora Tristan beş günlük geçici dünyadan çekip gider.

Ey okur, billahi bunları yeniden, yeniden oku. D.'den o günden beri hiç ses çıkmadı.

Geçen defa, Max Brod'u yürüttüğünde büyük bir incelik göstermiş, beni derdimle başbaşa bırakmak için altı ay görünmemişti.

Bir inceliğini de altı ay sonra göründüğünde ortaya çıkarmıştı. Onu kitap odasında değil de salonda ağırlayışım karşısında çok içerlediği halde öfkesini hiç belli etmemişti. Gerçi, arada, küçük domuz yavruları hırıltılarını yayına sokuyordu ama bunlara soluk borusundan gelen doğal ve gurgursal sesler süsü veriyordu.

Ben de birkaç ay geçince —o zamanlar kuşkularımı besleyecek kesin işaretler bulunmadığı için— onu yine kitap odasına aldım. Çünkü kitapların sıcaklığı arasında pineklemek varken salonda yaylanmak benim de ağrıma gidiyordu.

Beri yandan D.'nin kişiliğinde gerçek bir kitapseverl de selamlıyordum Öbür konuklarıma çalışma odamla kitaplarımı zorla gösterdiğim halde o küçük bir baş kaydırmasıyla hemen kitaplara koşuyor, çenesini en alt rafta toz içinde yatan kitaplara varınca her yere daldırıyordu.

Yine de kızgın demir üstündeydim.

Kitaplarımdan birinin her dakika araklanabileceğini hesaplıyordum. Bereket, D. kitap yürütmenin yeri ve göğü bilmeyen sığır yürekli kişilerin işi olduğu üzerine sık sık söylevler çekiyor, içime gülsuları serpiyordu.

D. bu kez bakalım yine altı ay sonra mı görünür? Yoksa iki cildi birden aşırdığı için bir yıl sonra mı?

Haber olsun ki, bu kez hiç yumuşamayacağım Onu salondan başka bir yere oturtmayacak, çay da demlemeyeceğim. Hele her zamani gibi ucuz pastanelerden kek mek —geleceğini hep telefonla bildirir— almaya da gitmeyeceğim.

Dahası, kitap odalarını hemen kilitleyeceğim.

Tuvalete gitmek için geçilen, kitaplarla dudak dudağa, koridorun kapısına da asma kilit vuracağım.

Salonda guluklanmasına da bana mısın demeyeceğim. Üstelik, tehlike çanları çalmasa da, on dakikada bir kalkıp üstünü başını ve elinden hiç bırakmadığı —bunu daha önce açıklamadım— çantasını arayacağım.

YALNIZ BİR TAŞ

Yüzmeye gidiyordum ki siyah tokyomun tabanındaki oyuklardan birinde küçük bir çakıltaşı gördüm.

Geçen yaz gelip takılmıştı oraya, dokuz ay da benim Ören'e dönmemi beklemişti. Sıkışık düzendeki yerinden kıdır-kıymık çıkardım, elimle başımın üstünde tutarak götürdüm kıyıya, kumların üstündeki döşeğine bıraktım. Hiç ummadığı bir anda özgürlüğe kavuşmak yüzünü parlatmıştı. İlkin, sağına soluna şöyle bir bakındı. Arkadaşlarına aleyk çekti, aleyk aldı. Sonra da, şarap keyif, gelecek yıllara pasyans açmağa durdu.

Sen nereden kopup, nerede durmuşsun çakıltaşı?

Kimbilir, şimdiye değin nice savaşkanlar, tirendazlar, başıbozuklar, nice Lakedaimonia'lılar, Persler, Romalılar, Osmanlılar, ellerinden aynalarını düşürmeyen güzeller, ya da kelkirazlar, nice martılar, uğurböcekleri, çakallar, köpekler gelip geçmiştir yanından? Ama sen yüz bin yüz yıl boyunca büyüttüğün kurumsaklığınla onlara Marlon Brando bakışları fırlatmış, her yaratığın kellesinin düşeceğini, yalnız senin yokolmayacağını

bağırmışsmdır. Kimi zaman onların ayakları altında ezilmişseri de yine istifin bozulmamıştır.

Şu var ki, sen kendi tenhanda soluk alıp verirken, dünyanın öbür köşelerinde de yaşayan çakıltaşları vardır. Sen oralardaki, Madagaskar, Kalkütta, Valparezo, Osaka, Şangay ya da Belfast'ta bağdaş kurmuş öbür ayakdaşlarının varlığından haberli olmadığın gibi, biri akıl edip bugüne değin dünyanın bütün çakıltaşlarının haritasını çıkarmadığı için, onlar da senin ve de yamacındaki taşların varlığından bilgi alamamışlardır.

Oysa onlar da, yıl 365 gün, fırışka rüzgârlara, denizlerden yükselen esirgenlere, kıble, şolok, yıldız, keşişleme, karayel, lodos ve bozyellere göğüs germişler, söğüt ağacı gibi meyvasız durmuşlardır.

Şu kadarcık ki, dünyanın iki ayrı noktasını birbirine birleştirmek için boyuna bir ülkeden bir ülkeye kalkan uçaklar, gemiler, trenler, gezginler, ormanaçanlar, buzdevirenler de vardır.

Rousseau da gençliğinde tüm taşların, kayaların, ağaçların, evlerin haritasını çıkarmak için köy köy, şehir şehir dolaşmıştır.. Her şeyi gözlem altında tutabilmek için de arabayla değil, atla ya da yaya olarak yolculuk etmiştir.

Doğrusu, Rousseau'nun antikası azdır. Çıtı-pıtı bir havada kılıpranga bir memlekette ayak ayak yürümek ve içinde her an yeni bir şeyle karşılaşmak umudunu taşımak kadar onu tokdoyum eden bir şey sayılmamıştır. O, yanında, yöresinde her vakit dağlar, kayalar, sarp yamaçlar, çağlayanlar, uçurumlar görmek ister. Fransa'nın doğusunda *Pas-de-l'Echelle* Dağı dolaylarında korkunç uçurumların fink attığı —oyuk bir kaya içinden dolanan— bir yol vardır ki ne zaman ordan geç-

mişse başının döndüğünü duymuştur. Hoş, bu başdönmeleri onun keyif pusususdur. Korkuluğa iyisinden yaslanarak burnunu uzatır, saatlerce orda öylece kalır. Yüz kulaç aşağıda kayadan kayaya, çalılıktan çalılığa uçuşan kargaların, yırtıcı kuşların çığlıkları ve de derenin çağıltısı yüreğinde kirazlar açtırır.

Rousseau bu yolculuklarda, kimi zaman geceyi açık havada geçirmek zorunda da kalır. Bir kez bir nehir kıyısını —Rhône ya da Saone nehridir bu— boylarken çok estirikli bir gece geçirmiştir ki ömrü boyunca unutamamıştır. Set halindeki bahçeler yolun bir yakasını baştanbaşa kaplamıştır. Gün pek sıcak geçmiş, akşamsa bütün serinliği ve tazeliğiyle eşikte görünmüştür. Kuru otların üstüne daha şimdiden kırağı inmeye başlamıştır. Setlerdeki ağaçlar bülbüllerle pıtraktır. Rousseau onların arasında, ta geceyarısına değin ayak teper. Yorgunluk yakasına yapışınca da bir set duvarına gömülmüş bir tür yuva ya da bir takma kapı üstüne şehvetle uzanır. Ağaçlar karyolanın cibinliğini oluşturuyordur. Bülbüller de çin sabah vaktine değin konserlerini kesmez.

Yolculuklarda yazarımızın düşünceleri vay-vay tavındadır. Çok çok gelir, çok çok gider. Gözüne takılan her şey onu büyüler. Bu da zaman zaman sağını, solunu şaşırmasına neden olur. Bir defasında Lyon yolunda göz sevinci veren bir yeri yakından görmek isteyince başına böyle bir şey gelmiştir. Saatlerce ordan oraya koşuştuktan sonra, harap ve yebap, bir köylünün kapısını çalar. Ev sahibinden parası karşılığında yiyecek rica eder. Köylü bir şeyi olmadığını söyleyerek ona imansız sütle arpa ekmeği verir. Bizimkisi, kıtlık-

tan çıkmışcasına, sütü gulgullarla diker, ekmeği de çörüne çöpüne aldırmadan midesine indirir. Ne ki, onu dikizleyen köylü iştahının gerçekliğinden, öyküsünün de gerçekliğine varır. Bu kez mutfağın yanındaki küçük bir merdivenin kapağını açar, aşağı iner, az-biraz sonra katışıksız bir buğday ekmeği, ucundan bir parça yenmiş bir domuz sucuğu ve Rousseau'nun gözlerini faltaşı gibi açtıran bir şarap şişesiyle görünür. Daha sonra buna güzel bir omlet de eklenir.

Rousseau o yolculukta, Lyon'a yaklaşırken de yolunu şaşırır. Bu kez de, çocukluğunda babasıyla birlikte okuduğu Honoré d'Urfé'nin *Astrée* romanının geçtiği yerleri, Forez kasabasıyla Lignon deresini görmek istemiştir. Gelgelelim ki gelgelelim, bir hancı kadın ona Forez'in artık bir demirciler kasabası olduğunu söyleyince —kadının kendisini iş arayan bir demirci çırağı sanması da buna eklenmiştir— birden nurunu ve pirini yitirir ve orayı artık Jupiter'le Themis'in kızı Astrée'ye yakıştıramadığından hemen tam yol tornistan eder.

Rousseau tabanıyarıklığını bir kez de Annecy ile Fribourg arasında gösterir. Gerçekte, bu ayakvaylı yolculuğa Merceret adındaki bir kızı Fribourg'taki babasının yanına götürmek için evet demiştir. Yolca kızcağız kendisine öykünüyor, yani onun kıza yapması gereken cilveleri o, Rausseau'ya uyguluyordur. Böyle olduğu halde bizimkisi yol boyunca arkadaşlık sınırını aşmaz. Ama yıllarca sonra buna yüz bin hayıf yağdıracaktır:

— Bönlüğüm o derecedeydi ki, Merceret hoşa gitmeyecek bir kız olmadığı halde, yolda kafamı en küçük bir düşünce çelmedi. Çelseydi de ben bundan yararlanmasını bilmeyecek kadar bön-

düm. Bir kızla bir erkeğin nasıl yatacaklarını zihnime sığdıramıyor, böyle korkunç bir düzen için yüzyıllar gerektiğini sanıyordum.

Rousseau bir kez de o ayışıklı gölün seyrine adamakıllı doymak için Lozan'a giderken zorlu günler yaşamıştır. Lozan yakınında bir köye vardığında yatak parasını karşılayacak tek bir kuruşu bile kalmaz Üstelik aç mı açtır. Başına gelecekleri hesaplamadan bir hana dalar. Güzel bir yemek ısmarlar, sonra da doğruca yatmaya giderek deliksiz bir uyku çeker. Sabahleyin de, kahvaltıdan sonra, yedi botz tutan borcunun karşılığında sırtındaki ceketi rehin olarak bırakmak ister. Bereket hancı, dünya iyisi bir adamdır. Ceketi geri çevirir, borcunu da ne zaman elverirse o zaman ödemesini söyler.

Yalnız taşlardan biri de Amerika'lı günlükçü David H. Thoreau'dur. O da Rousseau gibi, her şeyden önce doğacıdır. Tüm yaşamını bir göl kenarındaki kulübede geçirmiş, ağaçlarla hayvanlarla uyanmış, ağaçlarla hayvanlarla uyumuştur.

Ey okur bilmiş ol ki, ünlü film yönetmeni John Huston da yaşlandığı vakit —yetmiş altısında— kendi tenhasında yaşamayı seçecektir. Diyeceğim, 1982'de, Meksika'da Pueblo Vallarta Körfezinde, Las Colletas'a yerleşmiştir. Tanrının günü balık tutuyor, karabinayla av avlıyor, kumsalda geziniyordur. Günün uzun bir zamanında da bahçede kendi elleriyle yaptığı saman şemsiyenin altındaki hamakta derin düşüncelere dalıyor, yeni filmine maya çalıyordur. Denizde iki saat kaldığı da olur. Sonra da okumalara geçer. Hem de bir yazara el attı mı (Dostoyevski, Maupassant) onun bütün kitaplarını okumadan edemez.

Las Colletas onu hayvanlara yakın durmaya da itelemiştir. Yılanları öldürmek şöyle dursun, onları kucağına alır, boynuna dolanmalarına izin verir. Kısacası, yılanlardan hiçbir biçimde korkmaz. Yalnız kendisini, yerine mıhladıkları vakit canı sıkılır. Bir de zehirlerini alapşap fırlatanlarla, daha korkunç suratlı olan ama insanlara saldırmayanları birbirinden ayırmak gerektiğine de inanır.

Akrepler de günlük yaşamına karışmıştır. Huston'un dostça davranışlarına öylesine alışmışlardır ki onu hiç takmadan ordan oraya seyirtirler. Nedir *Iguana Gecesi* yönetmeninin önünden geçerken iğnelerini kaldırıp onu selâmlamayı da savsaklamazlar.

Huston, daha eski yıllarda Güney İrlanda'da kendi tenhasında yaşamıştır. Orda at besliyordur. Alasabah ayaklarına çizmelerini geçiriyor, onları yoklamaya gidiyordur. Onlar da onu kendilerinden bildiklerini göstermek için türlü oyunlara kalkışıyorlardır.

Söz gelişi şöyle ki, Las Colletas'ta, bu deniz ve cengel parçasında konak tutmak için İrlanda'daki evini, atlarını satmış, en değerli eşyalarını yakınlarına dağıtmıştır. Artık tablo koleksiyonu da yoktur. Monet'lerini, Picasso'larını ve de tüm resimlerini elden çıkarmıştır. Ne ki en çok Soutine'lere üzülür.

Porselen takımlarına, antika mobilyalarına gelince, onların da yerinde yeller esiyordur. Kimisi açık artırmalarda gitmiş, kimisi de antikacıların elinde kalmıştır. Kendisiyle konuşmaya gelen bir gazeteciye şöyle der:

— Özgürlüğümün fiyatıydı bu. Daha çoğunu yapmak, her şeyden kendimi yoksun etmek gerekseydi onu da, bir dakika duraklamadan, yapardım. Orson Welles de benim gibi düşünüyor. O benden de iyi saklamasını biliyor kendini.

Sokakları fellek fellek fıştıklamaktan, insanlarla konuşmak ve söyleşmekten yorgun düşünce, ya da içimde bir şeyler ufalanmaya, kararmaya başlayınca, aladışappak *Sicil-i Osmanî*'yi açar, Mehmet Süreyya'nın şişe dizdiği gizli yaşamlara, nihanhanelere (gizli odalara), gölgede ve geçmişte kalmış kişilerin huylarına ve huslarına uzanırım.

Eğer El Nun adasına çıkmışsam, karşıma ilk Dar-ı Şura üyesi ve de parababası Niyazi Ahmet Paşa dikilir ki ona okkalı bir aleyk çektikten sonra, Tercüme Odası görevlilerinden oğlu Ali Rıza Beye de ince bir selam çakarım. Çünkü Hazret, 1887 yılında, sevda hastalığı yüzünden kara topraklara girecektir ki böylesine tutkuncu kişilere her vakit raslamak olanağı yoktur.

El Nun adasında şair Nesimî'ye de raslanır.

Yalnız onu görünce yolunuzu değiştirmekte büyük yarar vardır. Nesimî şairdir ama fena meşrep bir dervîştir. Varlığın derinlerindeki gizleri açığa vurmuş, insan özünün ruh değil madde olduğunu yaymıştır. Üstüne üstlük, Türk ve İran şairlerini de etkisi altına almıştır. Bu yüzden de, 1404

yılında, Halep'te — din kuralları gereğince — derisi yüzülmüştür.

Adada Nihalî Mehmet Efendi de yüksek gerilimli adımlarla dolaşır. Şairliği, çalışkanlığı ve de bilginliğiyle pırıldır. Hint-Türk İmparatoru Celalettin Ekber Şah, Mekke ve Medine yoksullarına «celalî» adı verilen florileri gönderdiği vakit, o da ona Farsça bir şiir yazıp yollamıştır ki onu, iki seksen yere mıhlamıştır.

Nuri Mehmet Efendi de doğuşuyla dünyayı süsleyen kişilerdendir. Özellikle dışişlerinde bilgisi çoktur. Ama bir huyu vardır, bir yandan laflarken, bir yandan da ahret yolculuğuna çıkar.

Yılmıyırtık bir yaşam sürmesine karşın, durumunu belli etmeyen Nimetullah Baba, içi ve dışına üç kat boya çekilmiş Niyazi Efendi, Velidettinoğlu Ahmet Paşa ile karşılıklı gazelleşen Karamanlı Niyazi Efendi, Mustafa Reşit Paşanın hemşirezadesi olup Berlin maslahatgüzarlığına atanınca yolda ölen Nuri Efendi de adanın çiçeklerindendir.

Doğrusu, *Sicil-i Osmanî*'deki gizli odaları gördükçe :

Bu ne kadar çok piştov
Bu ne kadar çok ölü

dememek için insan kendini zor tutar. Çoğu sarıklı, bilgin, Surre-i Hümayun Emini, Ula sınıfı evveli, Şurayı Devlet Reisi, Sadrazam, Mirmiran, Mutasarrıf, Beylerbeyi, Serasker, Vali, Müderris, Vezir, Paşa ya da Belgrad Muhafızıdır.

Topu da birbirinin alabandası ya da akrabasıdır. Akrabası değilse mühürdarı, mühürdarı değilse kölesi, kölesi değilse kâtibi, kâtibi değilse karakuyağı (emin çavuşu) ya da terbiyetgerdesidir.

Adları da İstanbulî, Eyyubî, Uşşakî, Erzurumî, Amidî, Bağdadî, Şami ya da Ankaravî sözleriyle birlikte kaynatılır.

En kalabalık ada da El Mim adasıdır.

Sıçanlar incinmesin diye evinde kedi beslemeyen Merkez Muhittin Efendi de burada oturur. Manisa'nın o ünlü mesir'ini gravlayan küheylan da odur. Bu işe I. Selim'in annesi Bezmialem Sultanın Manisa'da yaptırdığı cami ile tımarhanenin başına getirilmesiyle bulaşmıştır. Hazret, halkın ilgisini ayaklandırmak için her yıl 41 nesneden oluşan bir macun (mesir) yapar ki onu Nevruz'da, Sultan Camii minaresinden halka saçmadan rahat edemez. Şu kadarcık ki, bu iş, onun Manisa'dan İstanbul'a, Kocamustafapaşa Tekkesi Şeyhliğine konmasına yol açacaktır.

El Mim adasındaki nihanhanelerden Mehmet Paşanın yaşamı da insana gözyaşı döktürür. Paşa kalem ve yazı sahibidir. Kars valisiyken birtakım karışıklıkları bastırdığı için halk konağını taşa tutmuştur. Olaydan üç dört gün sonra da adamcağız kahrından yaşam görevini bırakıp ışıklar dünyasına göç etmiştir.

Buna benzer bir ölüm de Kaptan-ı Derya Küçük Hüseyin Paşa'nın kızkardeşi Gülhayır Hanımın başından geçmiştir. O da kendi havadarı Hüsrev Paşa'yı Mısır Valisi ettirince ibadullahın tüm öfkesini üstüne çeker. Bu yürek acısıyla da can kuşunu avucundan kaçırır.

Temelinde frenklik yatan ve Budin valiliğinden emekliye ayrılan Payzen Yusuf Paşa'nın ölümü de (1596) onlarınkinden pek aşağı kalmaz. Onun da bitmesine konağındaki ayvazlar ve yamaklar neden olmuştur.

Kimi gözyaşları da Genç Mehmet Paşa'nın ölümünde saklıdır. O yıldızı düşkün de 1734'te sakatlanmış ve Yüce Padişahımızdan Anadoluhisarı'ndaki yalısında oturma izni koparmıştır. Sonradan Padişah-ı Cihanpenah onun Beşiktaş'a taşınmasına da hayır dememiştir. Nedir, Paşa hastalığı üstünden bir türlü atamamıştır. Ne kadar mal dökmüşse, hastalık o kadar boğazına yapışmıştır. En sonu, konuşma gücünden bile kalmıştır.

Bunlara karşılık, Rum Mehmet Paşa'nın torunlarından İzzet Mehmet Paşa'nın yaşamı neşeli paytondur. Toplam üç yıl, üç gün süren sadrazamlığı bile vardır. Yalnız ikincisinde bir sıkıntısı da olmuştur. Haberi, 20 Şubat 1781 günü Erzurum valisiyken aldığından, İstanbul'a yetişebilmek için 55 gün yollarda perperişanlık çekmiştir.

Esma Sultan'ın kocası Küçük Hüseyin Paşa'ya gelince, onun kaptanlığı 1791 yılına raslar ki tersane işleri onun uğurları bereketinden kısa zamanda düzelmiştir. Gelgelelim ki gelgelelim Mehmet Süreyya'ya göre Paşa çapulcu ve yağmacıdır. Ama eli de büyüktür. Çok armağan dağıtır, çok bağışta bulunur. Eyvah ki, sonunda parasını çarçur ettiği için malı, borcunu karşılayamayacak kertelere düşecektir.

El Ayın adasında ise iki paraşütçü vardır. Adlarını anmadan geçersek ayıp olur. Biri Ezelizade Abdurrahman Efendidir. Aferin ona ki, ömründe bir kez bile sadaka kabul etmemiştir. İkincisi ise Abdurrahman Bastamî'dir. Tarihçi tasavvufçu, fıkıh bilginidir. Ve de gerçek bir bileyi taşıdır.

Hey Lala, İbnülemin'in hattatlar heybesini karıştıracak olursak, ordan da bir sürü nihanhane dökülür. Yalnız ne kadar yazı ustası fışkırırsa, o

kadar da İbnülemin fışkırır. Çünkü yazarımız araya kendini sokuşturmadan yapamaz. Hattat Mehmet Ali Efendinin yaşamöyküsünde de aynı şey olmuştur.

İbnülemin, ilkin onun «mimarzade» künyesine dokunarak en ünlü bir mimarın soyundan gelen kişinin baba ya da ata adını açıklamadığı vakit şan elde edemeyeceğini belirtmiş, sonra da lafı Musahipzade Celal'e getirerek şöyle ötmüştür :

— Vaktiyle bu düşünceyi Musahipzade Celal Beye de söylemiştim. Çünkü kimlerden olduğunu sorduğumda musiki ustalarından Musahip Şakir Ağanın torunu olduğunu belirtmişti. O zaman ben de, şaka ile karışık şu karşılığı oturtmuştum : «Şakir Ağanın *Muy-ı jülidem oluptur* şarkısına en şavklı bestelerinden biri gözüyle bakıldığına göre siz de *Muhasip muy-ı jülide* (*) *Şakirağazade* adını kullansanız hem tarihe, hem kendinize hizmet etmiş olursunuz.

Hattatlar tonikasından açmışken, Hafız Mustafa İhsan Beyin çok ağlar, çok güler bir kişi olduğunu da şuracığa kıstırmalıyız. Bir gece hönkür hönkür ağlamaya başlamış, kimse kendisini susturamamıştır.

Doğrusu, alacakaranlıkta kalmış insanlara, hemen her kitapta, anılarda ve günlüklerde, özellikle de tarih ve tezkirelerde raslanılır. Hint-Türk İmparatoru Babur Şah'ın anılarında da bunlar sık sık kaşığa gelir. Bilmiş olun ki Babur, anılarını anlatırken, ortaya yeni biri atıldı mı, anılarını bir yana itip şipşak o adamın künyesini çıkarır.

Timurlular Devleti'nin son Sultanı Ebu Sait

(*) Dağınık saçlı bir musahip (Saray görevlisi)

Mirza'nın (1427-1469) oğlu ve Babur'un amcası Sultan Ahmet Mirza 1494 Temmuz'unda, 44 yaşında, yakıcı sıtmaya tutulup da ölümlü dünyaya elveda çekince, Babur yine kaleme sarılmış, onun bir yağlıboya resmini yapmıştır:

— Sade ve insan bir adamdır. Sözü kıttır. Uzun boylu, abanoz sakallı ve de şişmanıraktır. Yüzü de al pancardır. Sakalı Fransızların didon sakalı gibi yalnız çenesinde olup iki yanağı çıplaktır. Sarığını o zamanın modasına göre çarpiç sarar. Yani dört kez dolar. Ucunu da biraz öne kaşının üstüne indirir. Hanefi mezhebindendir. Beş vakit namazını hiç aksatmaz. Hoca Ubeydullah Hazretlerinin müritlerindendir. Hocanın meclisinde dizini hiçmihiç diziyle değiştirmez. Böyle bir işi, ömründe, sadece bir kez yapmıştır. Ne ki, Mirza kalkıp gittikten sonra, Hocanın buyruğuyla, oturduğu yere bakılmış, bir kemik bulunmuştur.

Sultan Ahmet'in okuması, yazması yoktur. Şiirin semtine de uğramamıştır. Ama adaletlidir. Verdiği sözün dışına çıkmaz, gözüpek bir yiğittir. Oku olağanüstü bir beceriyle atar. Çokluk nışanı meydanın dört ucundan vurur. Timur'un torunu Uluğ Bey Mirza (1394-1449) bir yana, üstüne padişah sayılmamıştır.

Çok da utangaçtır. Yakın akraba ve adamlarının yanında bile ayağını kapatır. İçmeye oturduğu vakit de 20-30 gün papaz uçurur, sonra da 20-30 gün hiç içmez. Bir eksiği, doğasında varyemezliğin başköşeye kurulmuş olmasıdır.

Babur, onun şişkolaşınca sülün ve bıldırcın piyazî (topuz) ile vurmaya başladığını da söyler. Doğrusu, o çağda, kuş avcılığı almış yürümüştür. Babur'un heybesini az-biraz sallarsak içinden bir

sürü avcı da fırlar. En önde de Sultan Hüseyin Mirza'nın emirlerinden Muhammet Burunduk Barlas koşar. Kuşa meraklı o kadardır ki, bir kuşu ölse, ya da uçup gitse: «Bu kuş öleceğine oğlum ölseydi, ne olurdu?» der.

Ünü dört bir yana yayılmış bir kuşçu da Sultan Ahmet Mirza'nın amcaoğlu Bâki Tarhan'dır. 700 av kuşu olduğu söylenmiştir. Sultan Ahmet'in öz dayısı Derviş Muhammet Tarhan da kuşçuluk bilimini iyi bilir. Satrancı da iyi oynar. Ve de boyuna Kur'an yazar. Mirza'nın kardeşi Sultan Mahmut da gençliğinde kuşlarla çok oyalanmıştır. Sonraları da sadece doğan ile av yapmıştır.

Cihangir Barlas'la İslim Barlas da kuşçulukta dillenmişlerdir. İslim Barlas başka işlerin üstesinden de gelir. 30-40 batmanlık yayı çekip oku tahtadan geçirdiği gibi kabak (nışan) meydanında at koşturarak nışanı alnından vurmayı da becerir. Bundan başka, bir halkayı 6-9 tutam uzunluğunda bir ipe takıp, ipin bir ucunu da ağaca bağlayıp dönerken attığı oku halkanın içinden de geçirir.

Kâbil'in —Babur orayı 21 yaşında ele geçirmiştir— yazbaşında kuş kuşlayacak yeri çok olur. En çok da Bârân kıyılarında avlanılır. Çünkü Kâbil'in doğu ve batısı dağlıktır. Yalnız Hindikuş geçidi vardır. Tüm kuşlar buradan geçer. Rüzgâr olduğu, ya da geçit üstünde bulutlar kümelendiği vakit de kuşlar Bârân ovasına iner.

Ovada, ördekten başka turna, karkara ve başka büyük kuşlar avlanır. Turnalar ip atılarak tutulur. Ukarlar (balıkçılar) da öyle. Bu biçim kuş avı buraya özgüdür. Babur'un anlatmasına göre, bu iş için bir ok atımı uzunluğunda ince bir ipi bükerler. İpin bir ucuna ok, öbür ucuna da daldan

yapılmış bir halka bağlarlar. Sonra bilek kalınlığında ve bir karış boyunda bir ağaç parçası alırlar. İpi, okun bağlı olduğu uçtan başlayarak ağaca sararlar. Öbür ucuna da halkayı bağlarlar. Daha sonra da ağacı ipin içinden çekince, ip sarılmış bir biçimde, içi boş olarak kalır. Halkasından tutup kuşun önüne atarlar. Kanadına ya da boynuna çarpınca da kuş ipe sarılarak yere düşer. Nedir, bu av için yağmurlu ve karanlık geceleri beklemek gerekir. O gecelerde kuşlar yırtıcı hayvanlardan bir yere konamazlar, sabaha değin durmadan, dinlenmeden akar suyun üstünde bir aşağı, bir yukarı gider gelirler. Irmağı yeğlemeleri suyun karanlıkta beyaz görünmesinden ve karanlığı delmesindendir. Avcılar da ipi atmak için kuşların iyisinden yorulmalarını beklerler.

Babur da kuş avını hiç savsaklamaz.

1499 yılında, İki-Su-Arası kışlağındayken 2-3 günde bir ava çıkarmış. Bunun için de küçük fundalıkları seçer, kuşları arkadaşlarıyla halka oluşturup enselermiş. Okla sülün vurduğu da olurmuş. Ama o, gerçekte kuş avını umurlamazmış. Onu bu işe iteleyen şahinler olmuş. Onlar öyle ustaca keklik ve turna yakalarlarmış ki, Babur da onları göre göre kuş avına merak salmış. Oysa o, büyük fundalıklarda geyik avlamayı yeğlermiş.

Babur'un anılarından daha başka kuşlar da fırlar. Bunlar daha çok Hindistan kuşlarıdır. Papağan, Becûr'da ve daha aşağı illerde bulunur. İlkyazda dut yetiştiği zaman Nigenhar'la Lemganat'a da gelir. Çeşit çeşittir. Küçük bir türü vardır ki «cengelî» derler. Konuşma öğretilir. En çok Becûr, Sevad ve dolaylarında fink atar. 5-6 binlik sürüler halinde uçarlar. Onlardan biraz daha bü-

yükçeleri de konuşur. Boyları ayrıdır ama renkleri birdir. «Keşmir Tutisi» denilen papağan ise «cengelî»den bücürdür. Laflamayı da beceremez. Başları ve kanatlarının üstü Venedik kırmızısıdır. Kuyruklarının ucuna ise iki parmak beyazlık çekilmiştir. Kimilerinin başı ise mavi olur.

Konuşma şareklere de öğretilir. Bunlar da Lemganat'ta ve bütün aşağı Hindistan'da boy satar. Başları kara, kanatları alacadır. Sığırcıktan az-biraz büyüktürler. Leknur ve dolaylarında yaşayanların ise başları alaca, göğüsleri ak, sırtları karadır. Leblebinin lebini bile söyleyemezler. Şareklerin bir türü de Bengal'de bulunur. Silme karadır. Yalnız ayakları sarıdır. Kulaklarında da küpe gibi sarı deriler sallanır. Bunlar da fıskos lakırdıya düşkündür.

Babur Hindistan'ın hayvanlarını da sergilemiştir. «Nilegav» denilen mavi öküz, attan biraz incedir. Posu ise onun kadardır. Dişileri mavi değildir. «Gınî» öküz ise küçüktür. Eti yumuşak ve tatlıdır. «Sahraî gavmiş» diye bilinen yaban mandası ise öbür mandalardan iricedir. Boynuzu da arkaya dönmez. Hindistan'da fil, gürk (gergedan), kolhere (geyik), kütehpay (akgeyik), maymun, nul (hurma sıçanı), hukabi (sudomuzu), gelahri (ağaç sıçanı) de pek boldur.

İlkyazda Bârân suyunda çok balık da görülür. Ağ ya da sepetle avlanır. Güzbeyinde (sonbaharda) ise yaban eşeği kuyruğuyla şıbak otunun birlikte ezilerek suya atılmasıyla balıklar matiz edilir. Biraz aşağıya ırmağın uygun bir yerine yerleştirilen sepetlerle de tutulur.

Babur balık avını şöyle anlatır:

— Parmak kalınlığındaki dal çubuklarından

bir çit örerler. Suyun döküldüğü yere yerleştirip çevresine taş yığarlar. Su, çağlayarak çitin üstüne dökülünce balıklar üstte kalır. Sersemlemiş balıkları yukardan toplaya toplaya gelirler. Gülbahar, Pervan, İstalif ırmaklarında balık hep bu biçim avlanır. Kışın ise Lemganat'ta başka bir yöntem uygulanır. Suyun döküldüğü yerlere ev genişliğinde çukurlar açar, ocak temeli kadar taşları alta yerleştirip üstüne daha küçük taşlar yığarlar. Altlarında da birer delik bırakırlar. Taşları öyle dizerler ki deliklerden başka hiçbir yerden balık ne girebilir, ne de çıkabilir. Bunlar balık yuvası görevindedir. Kışın, ne vakit balık istense, gelinir, yuvalardan biri açılır, 40-50 balık devşirilir.

Babur'un kızı Gülbeden'ın *Hümayunname* adlı anılarının da içi ve dışı holo hola huptur. Kitabını ağası Hümayun'un padişah olduktan sonraki işlerini sergilemek üzere yazdığı halde, daha çok, 1531 yılında Tılsım Konağında verilen toy üstünde durmuş, o gün şölene katılan gizli kadınların yüzüne ışık tutmuştur.

Konak sekiz köşelidir. Yanında sekiz köşeli cimcime bir ev daha vardır Eve cibinlikli ve değerli taşlarla bezeli bir karyola konulmuştur. Altın bir pandan(*), sürahi maşrapa ve katışıksız altın ve gümüşten eşyalar da raflara dizilmiştir. Konakla evin çevresinde üç konut daha vardır ki tümü de iki katlıdır. Birincisine «Devlet Evi» derler.

(*) Tanbol yaprağına pan denir. Bu, demir oksit, süzülmüş kireç, Hint cevizi, kakule vb.. ile karıştırıldıktan sonra muska biçimi verilir Üstüne karanfil oturtulduktan sonra da yenir. Pan'ı saklamaya yarayan kutuya da pandan denir.

Üst katta sipahiliğe özgü dokuz alet durur. Bunlardan başka kılıç, zırh, hançerli kemer, küçük ve büyük kama ve de okluk göze çarpar. Topu da murassadır. Ayrıca sırma işlemeli bir giysi de yanlarındadır.

«Mutluluk Evi» diye bilinen ikincisinde ise namaz seccadesi, kitaplar, kalemdanlar, çıtıpıtı cüzdanlar, fiyakalı resim ve yazılarıyla kitap kılıfları bulunuyordur.

Üçüncüsü «Murat Evi» adını taşır. Onda da cibinlikli ve süslü bir karyola, döşekler, minderler sayılmıştır. Güzel koku vermesi için de bir zarfın içine sandal ağacı yaprağı yerleştirilmiştir. Sofralara ise çeşit çeşit yemişler, türlü türlü şerbetler dizilmiştir. Çalgıcılar da —şölen gününden söz ediyoruz— konukların gelmesini bekliyordur.

Dönelim biz yine Tılsım Konağına.

Ortasında yine sekiz köşeli bir havuz lengerendazdır.

Havuzun ortasında da sekiz köşeli bir sofa.

Üstüne Türkistan kilimleri atmışlardır. Güzel civanlar, tırandaz kadınlar, burnu havada kızlar ve hoş sesli şarkıcı ve çalgıcılar, topu da havuzda oturak olmuşlardır. Evin önünde murassa bir taht da dikkati çekmektedir. Onun önüne de altın kılaptan işlemeli bir döşek atılmıştır.

Hümayun Şah ile halası Ake Canım da döşeğin üstüne kurulmuşlardır. Ake Canım'ın sağında Babur'un amcası Ebu Sait Mirza'nın kızları yeralmıştır. Başka bir döşekte de Babur'un öbür kızkardeşleri görünmektedir. Bunlar iki tanedir ki Şehr-Banu Begüm ve Yadigar Sultan Begüm diye anılır. Yalnız ikisi de Babur'un üvey kardeşidir.

Aynı döşekte Sultan Hüseyin (Baykara) Mir-

za'nın ve Şeyban Sultan ailesinden Zeynep Agaçe'nin kızı Ayşe Sultan, Begüm'ün kızı Uluğ Begüm de süzüm süzüm süzülmektedir. Bunlardan sonra 11 numara ile bir başka Ayşe Sultan Begüm gelir ki kimi yazarlara göre bu kadın Ahmet Mirza Miranşahî ile Ketek Begüm'ün üçüncü kızından başkası değildir. Babur'un da birinci dereceden kuzini ve de ilk karısıdır. Babur onunla beş yaşındayken nişanlanmış, 17 yaşında da (1500 Martı), Nocent'in o fil tufanı günlerinde, yani Hüsrev Şah ve Ahmet Tembol'la savaştığı sıralarda evlenmiştir. Babur der ki:

— Başlangıçta Ayşe'yi çok seviyordum. Zamanla ateşim söndü.

Tılsım Konağı şöleninde 96 Begüm saptanmıştır. Bunlardan başka daha bir sürü agaçe, age ve de köke (padişahın sütkardeşleri) posta edilmiştir. Muzaffer Mirza'nın kızı ve Sultan Hüseyin Baykara'nın torunu Mihrengiz Begüm de 29 numara ile konuktur. Ne ki konuk olmadan önce erkek giysileri giymiş, türlü hünerler göstererek ok kirişi yontmuş, ok atmış, çukan (polo) oynamış, bir sürü de saz tıngırdatmıştır.

Gülyaprağı Prenses Gülberg Begüm de 49 numarada kayıtlıdır. Büyük Padişahın (Babur) başbakanı Nizamettin Ali Barlas'ın kızıdır. İlkin, 1524'te, Mir Şah Hüseyin Argun'la evlenmişse de kısa zamanda ayrılmıştır. Sonradan (1540 yıllarına doğru) Hümayun Şah'la evlendiği sanılmaktadır.

Şölene katılanlardan biri de Atun Mama'dır. Özbek Hanı Şeybanî, Semerkant'ı ele geçirdiği vakit, kendisi için binek atı bulunamadığından şe-

hirde kalmıştır. Sonra ayak ayak yürüyerek Paşagard'da eski hanımı Kutluk Nigâr'a kavuşmuştur.

Bunlara karşılık Tılsım şöleninde Babur'un anneannesi İsan-Devlet Begüm bulunmamıştır. Çünkü o, şölenden 26 yıl önce şanlı ölüm köprüsünden geçmiştir. İsan-Devlet, Kuçin Moğollarının başkalarından Mir Ali Şireli Bey Kuçin'in kızı olduğundan Begüm Kuçin Moğol diye de anılır. Bayan Beveridge'in demesine göre bir sürü erkek kardeşi vardır. Bunlardan Şiram, Mezit ve Ali-Dost, Babur'un işlerine büyük omuzlar vermişlerdir.

İsan-Devlet 1456 yıllarında Yunus Han Çağatay Moğol'la evlenmiştir. Çünkü o günlerde de şimdiki gibi çok öpüşme, çok evlenme vardır. Kocasına üç kız yapmıştır ki Mihr-nigâr, Kutluk Nigâr (Babur'un annesi) ve Hub-nigâr diye bilinir. Kocasının eşsiz yaşamına 30 yıl ortak olmuş, son iki yılında da ona —inme indiği için— daha büyük bir özenle bakmıştır. En aşağı dört kez düşman eline düşmüş, her defasında da kocasına şerefiyle dönmüştür. Babur zorlu işlerde ondan hep akıl danışırmış. Onun için der ki:

— Kadınlar arasında düşünce ve önlem bakımından büyükannem İsan-Devlet Begüm gibisi az bulunur.

1531 yılındaki Tılsım şölenine şair Hatim Moğol Hanımın katılıp katılmadığı da bilinmemektedir. Bu kadın Babur'un amcası Sultan Mahmut Han'ın kızıdır. 1503 yılında babasının haremindeki öbür kadınlarla birlikte Şeybanî'nin eline düşmüştür. Nedir, Şeybanî onu kendine nikâhlamıştır.

Moğol Hanım Türkçe şiirler de yazar Bayan

Beveridge onun Fahri Emirî Tezkiresinde anıldığını söyler.

Biz sesimizi kısmış, yerimizden kıpırdamıyoruz. Çünkü biraz depreşince her köşeden Ayşe Sultan Begümler fışkırıyor. Diyeceğim, Moğol Hanımın bir adı da Ayşe Sultan'dır. Babur'un ikinci oğlu Kamran Mirza'nın kızı da Ayşe Sultan Begüm Miranşahî'dir.

Gülbeden, Mirza Kamran'ın, ağası Hümayun Şah'la arası açıldığında, korkusundan Kulâb'da duramadığını ve kızı Ayşe Sultan Begüm'ü yanına alarak Tâlikan'a doğru gittiğini yazar.

Söz gelişi şöyle ki, Bayan Beveridge'in düşüncesine göre bu Ayşe Begüm, Türkçe şiirler yazan Ayşe Sultan Begüm'den (Moğol Hanım) başkası değildir. Yalnız Bayan Beveridge bu savı için hiçbir kanıt göstermemiştir.

Gülbeden'in anılarına burada bir son çekiyoruz.

Yalnız Tılsım Konağındaki şölenle ilgili bir olayı araya kaydırmakta da büyük ün vardır.

Toy gününde tüm mirzalara, begümlere ve emirlere saçı yapmaları buyrulmuştur. Bir tabla eşrefî (altın sikke), iki tabla da şahruhî (altın kuruş) konukların üstüne serpilince hemen hemen herkese 100-150 sikke düşmüştür. Özellikle havuzdakiler daha çok devşirmişlerdir.

İşte o zaman Hümayun Şah, halası Ake Canım'a eğilerek der ki:

— İsterseniz havuza su salıversinler.

Ake Canım da: «Pekâlâ»yı yapıştırınca musluklar açılır. Havuzdaki konuklar kendi havalarında iken, üzerlerine, Hindistan yansılaması gereğince, şırrrras diye su gelir.

Padişah da alapşap polisinin önünü açar:

— Karışmam, her kim bir tane anason hapı yutmaz ve biraz macun yemezse burdan çıkamaz.

Kimileri bu uyarıya uyup çarçabuk havuzdan kurtulur.

Diretenler ise, su, aşık kemiklerine vardığı vakit, macuna boyun eğer.

Şimdi öyle bir noktaya geldik ki, bu denemenin yazarı da kendi kendine: «Kederimiz yeniden tazelendi. Karanlıkta kalmış milyarlarca insandan sadece birkaçını transa geçirebildik» diyecektir.

Daha sonra da, tüm insanları çitilemek, tüm gizli ölüleri taht sahibi kılmak için *Asansör* adında bir romana oturacaktır. Haftalarca çalışıp bir sürü fiş ve diş çıkardıktan sonra da âlemin karmakarışık olmaya başladığını görerek, romanı elinin tersiyle itecek ve yeniden bu denemeye dönecektir.

Doğrusu, insanlar bir *Sicil-i Osmanî*'dir.

Çoğu üşütük, zevzek, kadın oburu, şişmanırak, fingirdek, uyuntu ve zigoto bir yaşam sürmekte, her gece kafayı bulmak ve herkesi kıskanmak gibi küçük kentsoylu huylarının ayaklarına kapanmaktadırlar.

Dağ eteklerinde sümbül kokladıktan, sabah-akşam pasyans açtıktan, herkesle vıdıvıdı olduktan, sokakta tik-tikloz kaldıktan ve de birbirlerine suç atarak birbirlerinin gözünü çıkardıktan sonra kendi ayaklarına binip dünyalarını değiştirirler.

Çünkü topu da yaşanılan zamanın ötesini yaşamak için çırpınıyordur. Oysa, sularını nereye koyacaklarını bilemeyen okyanuslarda bile dün, bu-

gün, yarın diye bir şey yoktur. Zamanı olmayan bir zaman vardır sadece. Bu yüzden yeraltı saraylarına çekilenlerle, yeryüzü sultanları aynı konsantrasyon suratını kullanıyorlardır.

Yukardakiler asansörlerle aşağı inmek için birbirlerini çiğnerken, aşağıdakiler de Fritz Lang'ın *Metropolis* filmindeki gibi sürüler halinde dolaşmakta ve kendilerini alıp yeniden yeryüzüne çıkaracak asansörü beklemektedirler.

Adam bırak, asansör de hep aşağıya doğru işlemektedir.

Doğrusunu ararsanız, yeryüzündekiler de daha yukarılara, dokuzuncu göğe çıkmak için, asansörün stratosfere doğru çalışmasını istemektedirler ama yüzyıllardan beri böylesi bir şey ne görülmüş, ne de işitilmiştir. Hoş İsa Peygamber göğün damına çıktığını fıslamıştır ama, gerçekte o, yüzükoyun yattığı ve daha yukarı katlara bakıyorum diye aşağı katları dikizlediği için böyle yanlış bir kanıya varmıştır.

Ama temel konuya gelerek ve üzülerek açıklamalıyız ki dünyada olup bitenler üzerine tüm bilgiler yanlış kayışlanmıştır.

Söz gelişi, 11 Aralık 1985 gecesi saat 22 sularında, Newchatel Xamas (İsviçre) ile Dudu United (İskoç) takımları arasındaki futbol maçında Nissen, İsviçrelilerin ilk golünü attığı vakit yeşil, kırmızı, sarı şapkalı bir sürü çocuk ya da laciler giyinmiş, boyunlarına da fes rengi atkılar dolamış bir sürü madama TV.'de görünmüştür de, niçin Lizbon, Paris, Londra, Moskova, İstanbul ve Galapagos Adasında ya da Güney Afrika gayyasında yaşayan bir sürü uşak-devşek, bir sürü artist yavrusu görüntüye gelmemiştir?

Bunlar us karartan, insanı saç üstünde hindi gibi kızartan açmazlardır.

Okurum ey, canım ey, binlerce insan da, Tanrı'nın günü, binlerce insanın yanından geçmekte, birbirlerine dirsek vurma, omuz atma, burun kapma, göz patlatma, göğüs yarma talimleri sahneledikleri halde, Sicilya'da Matelle Mezarlığında yatıyorlarmışcasına yanlarından geçen kale bedenlerinin, Herkülî omuzların ya da kurnabaşı soygunlarının kim olduğunu bilmemektedirler.

Jean Cocteau'nun anlatmasına göre, Fransız şairi Mallarmé ile Verlaine de, birbirlerini tanımadan, yani Mallarmè, Verlaine'in Verlaine, Verlaine de Mallarmé'nin Mallarmé olduğunu sezmeden, bir akşam Clou meydanındaki bir meyhanede karşı karşıya filispit olmuşlardır.

Şimdi de denememizi az biraz romana yaklaştırmak için yeniden *Sicil-i Osmanî*'mizi açalım.

Ey okurcuk, bu kez karşımıza hep ozanlar çıkacaktır.

Bağdat Maliye Müfettişi iken 1889 yılının 18 ocağında yokluk ufkunun ötesine gizlenmeye giden Nüzhet Efendi şairse, aklını üşütüp 1721 yılında Süleymaniye Darüşşifası'nda ömür defterini kapatan Vasık Ahmet Çelebi de divan sahibidir.

Gelibolu'lu Vacidî Çelebi, Süleyman Çelebi'nin oğlu Karadavutzade Abdülvahit Çelebi ve de 1882'de Limni'den cennet bahçelerine uçan Vacit Ahmet Efendi de şairdir.

Üçü de *Sicil-i Osmanî*'nin dördüncü cildinin 598. sayfasına yaşamöykülerini bırakmışlardır.

599. sayfaya geçecek olursak, orda da İmamzade Vasıf İsmail Çelebi, Vasıf Hüseyin Efendi, Va-

sıf Aptullah Çelebi ve Vasıf Mehmet Efendinin tavla attıklarını görürüz.

Tümü de şairdir. Yalnız sonuncusu hem şair, hem de düzyazı ustasıdır.

600. sayfaya gelince...

Gıırr... gurrruuk... gıırr..

Ay aman amanlar, asansör yine çalışmaya başladı.

BEYOĞLU YIL SIFIR

Ben 1940'ta, yani o sıfır yılında postu Beyoğlu'na serince yektahtada aklım karışmıştı.

Meyhane ve kahvehane çekirge gibi çokluktu.

Bizler, yeniyetmeler, dumanı üstünde bademerikleri en çok, bugünkü *Saray* sinemasının karşı sırasındaki *Petrograd*'da, ya da onun biraz aşağısındaki *Nisuaz* pastanesinde (Kuloğlu Sokağının köşesi) çul tutardık. Ama ben bir şeyler karalamak ya da okumak istediğimde Moskova pastanesine kayardım.

Masalar cam kaplı yürekleriyle ta kapıdan selam kavislerine dalarlardı. Konsantrasyon suratı takınmanıza hiç gerek yoktu. İstediğiniz kadar kendi tenhanızda kalabilirdiniz. Çünkü oraya ne zaman gitseniz, iki ya da üç masadan başkasında, kimselere raslayamazdınız.

O yıllar Beyoğlu'nun en eli açık yıllarıdır. *Moskova*'da herkes kendini cihan şehinşahı sanır, sancağını çekip şenlik ederdi.

Galatasaray'da, Postanenin üstünde *Parizyen*, daha daha üstünde *Tokatlıyan*, Tünel'de de *Viyana* kahvesi vardı. Asmalımescit Sokağında ise *Tuna* birahanesi, bilardolarını açmış sizi beklerdi.

Beyoğlu; içkiciler için de her metrekaresini hazırolda tutardı. *Nisuaz* ile *Petrograd*'ın arkasındaki *Orman* birahanesinde, karşıda, *İpek* sinemasının yamacındaki *Balkan*'da, Sahne Sokağının başındaki *Nektar*'da en çok bira içilirdi. 1942 Ekim'inde bir akşam Sait Faik, Şevket Rado ve Avni İnsel *Orman*'da Ziya Osman Saba'ya (o zamanlar 32 baharını sürüyordur) ilk birasını içirmişlerdir.

Çiçek Pasajının bitişiğindeki *Degustasyon*, Tepebaşı'ndaki *Çardaş* ve yine Tepebaşı'ndaki *İzmir Lokantası*, Suterazisi Sokağında ünlü tiyatro sanatçısı Raşit Rıza'nın işlettiği *Bizim Lokanta*, Tünel'den Galatasaray'a gelirken, sol kolda, Emin Nevruz çıkmazında ve de *Panaia* kilisesinin burnundaki *Rejans*'ta (ki buraya en çok Cahit Sıtkı gelirdi) her türlü içki içilir ve yemek yenirdi.

Meşrutiyet Caddesindeki *Lala* birahanesiyle, yine Meşrutiyet'te *Emperyal* oteli arkasında *Safa* meyhanesi (burası da Cahit Sıtkı'nın koruması altındadır), Beşir Fuat Sokağındaki *Pharaon* da aşağı yukarı aynı yoldadır.

Acara Sokaktaki *Bohem* (şimdiler onun yerini Yapı ve Kredi Bankası kaplamıştır), Balıkpazarında, Nemizade Sokağındaki *Lambo*, onun karşısındaki *Lefter* ise tam bir meyhanedir Krepen Pasajı da (o da Balıkpazarı Sokağına açılır) meyhaneden geçilmez.

Çiçek Pasajı da (Hristaki Pasajı) öyledir: *Palmiye* birahane ve lokantası, *Sev-İç* birahanesi, *Erciyes* bira ve büfesi, *Çınar* birahanesi, *Aile* birahanesi, *Pavyon* birahanesi, *Pasaj* birahanesi karşılıklı olarak burada mastorları pamuk gibi havaya dağıtır. Pasajın Balıkpazarı (Sahne Sokağı) girişinde, solda *Karadağ* birahanesi, sağda da *Kimene*

içki yeri vardır. Bu sonuncusunda konuk olmuşsanız, her dublede: «Biz bize, diz dize, kime ne» demeniz gereklidir.

Bizler, kurna başı soygunları, daha çok *Cumhuriyet* meyhanesinde papaz uçururduk. *Cumhuriyet* tam bir Tunus gediği, bir Hint kumaşı, bir yağlı kuyruktu. Mezeleri gani, fiatları ise estirikliydi. Sahne Sokağının bitiminde, sol koldaydı. Girişte bir ayak meyhanesiyle karşılaşırsanız durmayın, karşıda, sağ köşedeki döner merdivenden yukarı çıkın. Büyükten büyük bir salonla karşılaşırsınız. Pencereleri han penceresi gibi yarım portakaldır ve demir parmaklılarla örtülüdür. Duvarlar fırdolayı bir peyke ile sıvanmıştır. Ortada ise beli bükük bir sürü masa ve iskemle lengerendazdır.

Burada şarap çok içilir. Çünkü en köle doyuran içki odur. Meze olarak da fasulye pilakisine yatılır. Pek pek ıskara ciğer ya da ıskara köfteye uzanılır. *Cumhuriyet*'e sık sık damlayanlar arasında ressam Fethi Karakaş, Cahit Irgat, ressam Agop Arad, Oktay Akbal, Fahir Onger, ressam Haşmet Akal, Afif Yesari, Ömer Faruk Toprak, tiyatrocu Kadri Ögelman ve de Kemal Edige sayılmıştır. Sabahattin Batur da Sait Faik'i orda çok posta etmiştir. Bir akşam yine, onunla birlikte aşağıdaki tezgahın başında (burda daha çok bir iki kadeh atanlar demlenir) filispit olurken kapının önünde uçük benizli, İsa-Mesih makyajlı, korkak bakışlı bir kemancı belirir. Sait:

— Gel ulan, gel.

Kemancı ürke ürke girişini yapar. Koltuğunun altında eski mi eski bir keman vardır. Nazlanmaya kalkmadan kutusunu açar. Yaya reçine sürer. Kemanın tahtasını iki kez tıklattıktan son-

ra konuşturmaya başlar. Yayı hem çekiyor, hem de söylüyordur:

Ena demek bir demek
Gıy gıy da gıy gıy
Diyo derler ikiye
Gıy gıy da gıy gıy
Ben gönlümü kaptırdım
Sokak kızı Kiki'ye

Sait'in keyfi ağzından akıyordur. Bunu dudaklarının kenarına gelip yapışan gülücük de belli eder. Sabahattin Batur sonradan: «Garip bir biçimde terliyordu» da diyecektir.

Gıygıylar sürüp gitmektedir.

Kiki'ye Kiki Kiki
Her ne derse peki

Cümbüş bitince Sait elini trençkotunun cebine atar. Ordan ne çıkarsa, üç, beş, onları kemancıya verir. Bunlar çok bir şey değildir ama kemancı onları büyük bir saygı ve memnunlukla bağrına basar. Kemanını kırmızı bir kadife ile sildikten sonra da kutusuna yerleştirir, ordakileri selamlayarak çekip gider.

Özcan lokantası da *Cumhuriyet*'ten geri kalmaz. O da zorunlu hareketlerde ve serbest programda birinci iklimdedir. Kuloğlu Sokağında sağ koldadır. Savaştan önceki yıllarda orda Nizamettin Nazif, Fikret Adil, Naci Sadullah, ressam Salih Urallı, Hakkı Anlı, Cevat Dereli çok görülmüştür.

Bir akşam Salih Urallı tek başına dem alırken bir başka masada da çarmakçur olan Neyzen Tevfik'i görmüştür. Hemen masanın üstündeki

kâğıt örtünün bir kenarına Neyzen'in yüz mostrasını çıkarır. Sonra da resmi koparıp Neyzen'e götürür. Resim o kadar çok benziyordur ki Neyzen büyük bir saygıyla kalkar, mezeli ağzıyla Urallı'nın iki yanağından març murç öper. Urallı bundan çok iğrenirse de renk vermez, ama masasına gittiğinde şişedeki içme suyuyla yüzünü yıkar.

Meyhanede bir kafes, kafeste de bir kanarya vardır. Gramofondaki alaturka plaklara bir hanende gibi eşlik ediyordur. Neyzen içkisini bitirip giderken ona yaklaşmayı unutmaz. Ama bu kuşun suratına üç kez tuh diye tükürmek içindir.

Neyzen gittikten sonra Urallı, Özcan'a sorar:

— Neden yaptı bunu?

— Artık ney üfleyemediği için kanaryayı kıskanmış olacak.

Beyoğlu'nun onuncu yılına doğru eskiden Halep Çarşısı denilen *Atlas* sineması karşısındaki pasajın ikinci katında *Sanat Dostları Derneği* de açılır. Dümende Fikret Adil oturuyordur. O, gerçekte buraya İstanbul'un sucuklarını, Abüzzittinbeylerini ve de tangolarını çekmek düşüncesindedir. Başta Asaf Halet Çelebi olmak üzere şairler onlara şiirler okuyacaklar, onları eğlendireceklerdir. Ne ki, ne İstanbul kaymak tabağı oraya düşmüş, ne de şiir okuyacak şair bulunabilmiştir. Sonunda da dernek zırıl ve tırıl yazarlar, ressamlar, tiyatrocular ve de şarkıcılara kalmıştır. Aralıkta Beyoğlu'nun kokoz ve kokoroz paçozları da onur veriyordur.

Fikret Adil'in yüzü tam bir dörtgendir. Dudaklarından gülücük hiçmihiç eksilmez. Birine bir şey söyleyecekse koluna girer, lokma gözlerini il-

kin etrafta gezdirir sonra dudaklarını kulağına yapıştırarak carcur eder. Karşısındakinden hiçbir tepki almasa da: «Haa.. nasıl?» diyerek kek kek gülmeye başlar.

Kalbi duracak kadar da demokrattır. Kimseyi kimsenin üstüne çıkarmaz. İş Bankası Bahçekapı Şubesinde çalışırken, müdürün odasına girdiğinde hep müdür masasına tünediğinden işinden olacak derecelere gelmiştir.

Fikret Adil gerçekte sanat için, sanatçılar için yaşam helvaları pişirmeyi pek sever. Bu yüzden *P.E.N.* Kulübün Türkiye kolunu açmış, genel yazmanlığa da kendini atamıştır. İlk üyeler arasında Macit Gökberk, Vahit Turhan gibi gemi aslanı profesörler, Salâh Birsel gibi yüz okka çeken yazarlar da vardır. Ne ki. Salâh Birsel'in üyeliği, Beyoğlu'nun 33. yılında, Kulübe alınan yeni üyelerin ve de eski dostların desteğiyle çıt çıkarılmadan kayıttan düşülmüştür.

Sanat Dostları'nda konferanslar da eksik olmaz. Bir gün ressam Nurullah Berk de orada okul anılarını anlatmıştır ki herkesi ağzına baktırmıştır. Beyoğlu'nun on ikinci yılıdır bu. Berk, 46 yaşında olduğu halde tam bir jöndür, bir Valantino' dur. Güzel Sanatlar Akademisi'nde kızlar ona çok ağucuklar dağıtır. Bir akşamüstü, bunlardan biri *Sanat Dostları*'na da gelmiş, saatlarca Nurullah Berk'i beklemiştir. Ressamımızın gelmediğini görünce hönkür hönkür ağlamıştır.

Berk'in bir özelliği de Türkiye'de resim üzerine en çok yazıyı yazmış olmasıdır. Üçüncü yılda (1943) kimi yazılarını *Sanat Konuşmaları* kitabında toplamak istediğinde bir de bakmıştır ki, bir

değil, on kitabı dolduracak yazı vardır elinde. Bunların bir bölüğü de resim eleştirisidir. Nedir, bu eleştiriler kimseyi memnun etmemiş, üstelik kendisine dost değil, düşman kazandırmıştır. Oysa o resimlere tam bir nesnellikle yaklaşmasını bilir. Bir yazısında Şeker Ahmet Paşa'yı şöyle fırınlayacaktır:

— Şeker Ahmet Paşa özellikle, altlarında serin gölgeler dolaşan yüzyıllık ağaçları severdi. Geniş kütüklerin arasından sızan sabah güneşini, yüklü dalların nemli yeşilliğini resmederdi. Kimi ağaçların altında bir geyik, ya da bir karaca koştururdu. Ya da *Resim ve Heykel Müzesi*'ndeki o büyük «Orman» tablosunda yaptığı gibi, kuru odun yüklü eşeğini güden bir köylüyü tablosunun içine alır, böylece kocaman ağaçların büyüklüğünü bir kat daha artırırdı. Ağır, sabırlı, özen dolu çalışmasıyla en temiz, en egemen renk değerlerini yanyana koyarak bugün hayranlığımızı uyandıran resimler yapmıştır.

Salâh Birsel de *Sanat Dostları*'nda, durum elverince, genç ozanlara şiirin nasıl yazılacağı üzerinde söylevler çekiyordur. *Şiirin İlkeleri* kitabı daha yeni yayınlanmıştır. Kitabı okuyan da soluğu dernekte alıyordur.

Salâh Birsel bu diskurlarda daha çok eskilerin *mısra-ı berceste* dedikleri dört dörtlük dizeleri saza verip çalıyordur:

— Yahya Kemal'in Hérédia'yı sevmesinin başlıca nedeni dört dörtlük dizedir. Hérédia bütün yaşamı boyunca 120 *sonnet* ile bir iki uzun şiir yazmıştır. Şiirlerini bir kuyumcu gibi işler. Tek bir *sonnet* üzerinde en az iki ay kalır. Ne var, Yahya

Kemal'in Paris'te olduğu yıllarda (1903-1911) Hérédia'nın şiiri top atmıştır. Bizimkisi bunu bildiği halde ona bağlanmakta sakınca görmez. Onda «şiirin gerçek madenine eliyle dokunduğunu» sanır. 1940 Kuşağı dört dörtlük dizeyi ondan öğrenmiştir. Haşim'den de öğrenebilirdi, nedense onu yeğlemiştir. Yalnız onun tik tikloz dünyasına bağlı kalmamış, sokaklara meydanlara açılmış, küçük adamın dertlerine eğilmiştir. 1940 Kuşağının hececileri yadsıması, «Tasfiye Hareketi» denilen savaşımda onları al aşağı etmesi de onların dört dörtlük dizeler yerine çerden çöpten dizeler kurmalarındandır.

Sanat Dostları'na zaman zaman renkli kişiler de düşerdi Bunlardan biri de şair Salih Zeki Aktay'dı. O vakitler altmışa merdiven dayadığı halde dipdiridir. Yalnız saçları üstübeç beyazıdır. Ve de denizkirpisini andırır. Herkes ona «Yavrum Salih Zeki» der. Birinden açtığı vakit sesini kısar, lafı ağzının içine çeker. İlk şiirleri doğu etkisinde yazılmıştır:

Ben geceler geçirdim Asya bahçelerinde
Yeşil giymiş fidanlar yıkıldı dört yanımda
Yıldızların zehriyle güller yandı derinde
Akan ateş selinden dumanlar var kanımda

Gelgelelim, Fikret'in «Promete» şiirinden sonra Yunan mitologyasına yönelecek adı da «Persefon Şairi» olacaktır.

Ama Fikret antik çağın silahşörlerine:

Onlar niçin semada, niçin ben çukurdayım
Gülsün neden cihan bana, ben yalnız ağlayım?

yollu yergiler düzmek için el atıyorsa Salih Zeki, aynı işi Olimpos tepelerinde dolaşmak için yapıyordur.

Aktay'ın bir piştovu da Ahmet Haşim uzmanı olmasıdır. Haşim'in kızdığı dostlarının fotografilerini götürüp memişaneye astığını yalnız o bilir. Hindistan'dan getirtilen *amba* turşusuna bayıldığını da Salâh Birsel'e o söylemiştir.

Geçen yaz Rousseau'nun *İtiraflar*'ını yeniden okudum. Kitap üç cilt olduğu için iki ayımı aldı. Ama iki ay da kekâlarda yüzdüm. Ardından da yine Rousseau'nun *Bir Yalnızgezerin Düşleri*'ne yattım.

1984 yazında da «Hançerova» denemesini yazarken Stendhal'in *Kızıl'la Kara*'sını, Alain Fournier'nin de *Adsız Köşk*'ünü ikinci kez hatmediyordum. Bu sonuncusunu okuyup bitirince gördüm ki birçok yerini unutmuşum, birçok yeri de aklımda yanlış yunluş kalmış. *İtiraflar*'ın tümü ise belleğimden kaymıştı. Hiçbir parçasını, hiçbir köşesini anımsayamadım. Oysa ilk okuyuşta kimi satırların altını çizmiş, kimi satırların yanına da küçük notlar döktürmüştüm.

Bu konuda Henry Miller de benden aşağı kalmaz. O da çokluk okuduklarını aklından düşürür. Rider Haggard'ın *She* adlı romanını, ancak 11. bölüme geldiğinde daha önce okuduğunu sezmiştir. Carlyle'in *Kahramanlar*'ını okuduktan sonra da bir yerin kendini çok etkilediğini düşünmüş ama o yeri bulup çıkaramamıştır. Buna karşılık, Fransız şairi Blaise Cendrars'ın *Morovagine*'ini daha

ilk satırlardan başlayarak, kafasında olduğu gibi canlanmıştır. Oysa Fransızcası o zamanlar pek yufkadır. *Morovagine* de Fransızcadan okuduğu ikinci ya da üçüncü kitaptır.

Ne olursa olsun, ikinci okumalardan alınan tad, birincisinden damıtılan tad değildir. Ondan daha başka şeyler, daha başka büyüler taşır. Nedir, insanlar ancak belli bir yaştan sonra çifte kavrulmuş okumalara yöneliyor. Daha önce bir kitabı yeniden okumakla, başka bir kitabı okumak fırsatını yitireceklerini —buna ben de kapılmıştım— sanıyorlar. Doğrusu, yaş ilerleyip de eski dostlardan kimileri imiklerine sarılmaya başlayınca, yeni kitaplardan çok, eski okuduklarını arıyorlar.

Miller de adamakıllı ilikten düştükten sonra eski tanışlarına dönmüştür. Bu iş için de ilk Nietzsche'nin *Trageclya'nın Doğuşu*'nu, Lewis Carrol'un *Alis Harikalar Ülkesinde*'sini, Knut Hamsun'un da *Gizler*'ini seçer.

Hamsun, onu çok etkilemiş yazarlardan biridir. Nietzsche'ye de, zıp diye uçan dili ve anlatımı yüzünden bağlanmıştır. Thomas Mann da fingini solduran romancılardandır. *Büyülü Dağ*'ın Hans Castrop'uyla tam bir yıl birlikte yaşamıştır. Ne ki, onu olsun, *Buddenbrooks*'u olsun, yeniden ele aldığında, yapmacık birer yapıt olduklarına varacaktır. Hele *Venedik'te Ölüm*'ü Bedehşan yakutu saydığı halde, yıllarca sonra birkaç sayfa okuyup kayıttan düşecektir Aynı şey, Jerôme K. Jerôme'un *Bir Gemide Üç Adam* kitabı için de olmuştur. İlk seferinde gözlerinden yaşlar gelinceye değin gülmüş, ikincisinde ise onda gülünecek ne bulduğuna şamşırmıştır.

Yeniden okumalara duranlar arasında Remy de Gourmont da, Alain de başı çeker. Gide ise pehlivanlar pehlivanıdır. Okur, bir daha okur, bir bir daha okur. Şehir içi gezilere çıkarken bile yanına hep eski okuduklarını alır. Uzun yolculuklarda da Montaigne'i çantasından hiç eksik etmez

1932 yılında Marsilya'ya giderken yolda Racine'in *Andromaque*'ını devirmiştir yeniden. Buna karşılık Prague yolunda (1934) Goethe'nin *Klavigo*'suna ilk kez yumuşak iniş yapar. Onu daha önce fethetmemiş olmasına da bin hayıf yağdırır. *Klavigo*'yu, ertesi yıl, yine büyük titremelerle ve de yüksek sesle okuyacaktır.

Yüksek sesle okumak Gide'in bir piştovudur. Bunu kimi zaman dinleyiciler, kimi zaman da kendi önünde yapar. Buna Henry Miller de evetlik gösterir. O da bu alışkanlığı, New York'ta, XVI. bölgedeki eski evlerinde, terzi masasına apışıp dikiş diken büyük babasına kitap okuduğu günlerde kapmıştır O vakitler bu işi arkadaşlarına da uyguluyordur. Gelgelelim, bu kantarmalar kendisine, insanları uyuttuğunu öğretmiştir. Gide'in ise, tam tersi, bütün antenleri çalışır. 6 Ocak 1938 günü Racine'in *Athalie*'sini okurken —karşısında bir madama vardır— Kraliçenin Eliacin'le olan o ünlü fiskosunda hıçkırıktan boğulacak kertelere düşer.

Steinbeck'in *Uzun Vadi*'sine, Racine'in *Mithridate* ile *Bayezid*'ine de aynı yöntem uygulanmıştır. Bu şan şerefe, 16 Ağustos 1941'de de Musset'nin *Büyük Söylememeli* oyunu erişir. Aynı gün yazarın öbür oyunları da yeniden yuvarlanır. En çok da *Şamdancı*'dan hoşlanır. Onu daha önce de çok sevmiştir.

20 Mayıs 1933'te de yüksek sesle okunmaya Balzac'ın *Yasak*'ı alınır. Bu kez bu işi kendi için yapacaktır. Gerçekte Balzac onun 18 bin evrenidir. Bir deha olduğuna inanır. Ölümünden iki yıl önce, elinde yine onun kitapları, *Goriot Baba*, *Honorine*, *Antikalar Odası* vardır.

Gide, 1935 yazında da *Fahişelerin Görkem ve Yoksulluğu*, *Yıkılan Düşler* gibi bir sürü Balzac'a kılıç üşürür. O ay, bir sürü Hugo ile Sainte-Beuve'e de saldırmıştır. 1942 aralığında ise *Cousins Pons*, ben diyeyim üçüncü, siz deyin dördüncü kez sahneye gelir. Ona göre bunun üstüne roman yoktur.

Yazarımız, Zola'ya da çok kürek çekmiştir. Ama bunu, onun daha yükseklere oturtulması gerektiğine ve gerçek bir sanatçı olduğuna kendini inandırmak için yapmıştır. 1932 temmuzunda *Pot-Bouille*'u yeniden okuduğunda günlüğüne şunları yazar:

— Zola'nın kusurlarını iyi biliyorum. Ama onları Balzac'ın ve daha birçoklarının kusurları gibi balbadem yanlarından ayırmaya olanak yok.

Gide'e göre *Germinal*'den sonra Zola'nın en iyi romanı *Pot-Bouille*'dur. *Hayvanlaşan İnsan* da iyidir. *Germinal*'i üçüncü kez okuduğunda yargısında hiçbir değişiklik yapmaz. Ne ki, *La Conquête de Plassans*'ı eline almasıyla bırakması bir olur. *Bir Aşk Sayfası*, *Bozgun*, *Eser* de onun yanına postalanır.

1940'ta *Rougon'ların Serveti*'ne yeniden eğilir. Onu daha önce, 1934 yılında da okumuştur. *Meyhane*'nin ilk okunuşu da o yıldadır.

Gide, Voltaire'den, Descartes'dan, Shakespeare'den de çok doyumluk almıştır. Sevdavi yaratılışını en çok kırbaçlayan da Shakespeare'dir. 6 Şu-

bat 1934'te Othello'yu altıncı kez, gittikçe kabaran bir cuhut sıtmasıyla okuyacaktır. 1942 temmuzunda ise *IV. Henry* ile *V. Henry* yeniden tavaya konulup kızartılır. Onları da *VI. Henry* ile *II. Richard* izler. Bu ikincisini 1943 nisanında bir de İngilizcesinden harmanlayacaktır. Bitirir bitirmez de şak, sil baştan. Günlükte —en çok birinci perdenin ikinci sahnesini beğenmiştir— bu kez şu sözcükler yeralır:

— Shakespeare'in en işlenmemiş en çatapat oyunlarından biri. Gelgelelim, en tuhaf, en şiirli oyunu da bu.

Bunlardan önce de Shakespeare'in en çırnak oyunu saydığı *Kral John*'u fıştıklayacaktır. Nedir, üç dört sahnesinde Shakespeare'in en başarılı yaratılarından biri gözüyle bakmaktan da kendini alamaz. Mayıs ayının ilk günleri de 10 tarihsel oyundan dokuzu yine perdede görünür Topunu arka arkaya, detone olmamış bir hayranlıkla okumuştur. Bunlara —geriye bir VIII. Henry kalmıştır— daha önce 1936 mart ve nisanında da yüz tane bin yüz selam sarkıtmıştır.

Ardından da *Fırtına*'ya uzanır. La Fontaine'in bir sürü şiirini de ezberine çeker ki bu Shakespeare'in kendisine Fransız masalcısını anımsattığını açıkça ortaya koyar. Üç yıl sonra da (2 Aralık 1946) *Kral Lear*'e döner.

Bunalıma düştükçe el attığı yazarlardan biri de Goethe'dir. *II. Faust*'u 1934 şubatında ikinci kez okumaya başladığı halde tam iki yıl sekiz gün elinden bırakmamıştır. Altı yıl sonra ise kitap yine gündemdedir. 1944'te de Rabelais'nin beş kitabını ilk kez baştan sona okur. Üçüncü kitaptan

sonra, araya Stendhal'ın *Lucien Leuwen*'i girmiştir. Onu *Parma Manastırı* ile *Kızıl'la Kara*'dan daha başarılı bulmuştur. Daha önce iki kez okumuş ve yazarın biçemine vurulmuştur.

Gide'in yazarları sadece bunlar da değildir.

Alain Fournier, Gérard de Nerval, Hölderlin, Chateaubriand, Dickens, Bernard Shaw, Henry James, André Malraux, Kafka, Sartre ve daha niceleri çok gelir, çok gider. Hele Coleridge'in *Kubilay Han*'ını her yıl bir kez okuyordur. 1943'te ruh çöküntüsüne uğradığı günlerde de bir yığın Conan Doyle devirmiştir.

Miller'in tersine, Thomas Mann'ı da aralık, aralık kucağına alır *Charlotte Weimar'da* adlı romanını birkaç kez tiftiklemiştir. Hem de Almancasından. 1943 şubatında Thomas Hardy'nin *İçine Kapanık Jude*'ünü de İngilizcesinden okur. Onu ilk kez gençliğinde Fransızca çevirisinden tanımış ve allak bullak olmuştur. Bu kez roman kendisine hiçbir şey vermez. Onu, yazarın öbür romanlarının altında bulur.

Gide, Yunan ve Latin yazarlarına da kapalı değildir. Onların kapısına da boyuna vezir oluyordur. 1937 eylülünde *İlyada*'yı ikinci kez okur. 2 Aralık 1944'te ise Vergilius'ün *Eneide*'sini tek dize atlamadan içine çeker. İki ay sonra gündeme Sezar'ın *Galya Savaşı* ile Sallustius'ün tüm yapıtları gelirse de 17 nisanda yine *Eneide*'ye dönülür.

Gide Corneille'i de sık sık üfürür.

15 Ağustos 1943'te —74 yaşındadır artık— gözlerinde büyük yorgunluklar duyduğu halde *Polyeucte*'ü onuncu kez okur. Özellikle de Polye-

ucte ile Pauline arasındaki çalçene (perde: 4, sahne: 3) kendisine erişilmez bir güzellikte görünür.

Uzun lafın kestirmesi: bir kitap yeniden, yeniden okunmadıktan kelli beş para çalışmaz.

Küçük bir oda, minnacık bir soba.

Pufla yatak. Yumuşak yorgan. İçinde de Ahmet Rasim.

Dışarda ise lapa lapa kar.

Hadi hop, başlar mı ya türküsüne sokaktaki sesler.

Şimdi olsa otomobil, kamyon, tır voah-voahları dalkılıç dalar odaya. Ne ki 80 yıl öncesindeyiz. Dünyada ayak seslerinden, araba tıkırmıkırından, öksürükten, bekçi sopasının taktağından ve de Halley kuyrukluyıldızının homurtusundan başka bir şey yoktur.

Ahmet Rasim, sokaktan damlayan seslerin birinci iklimindedir. Ona göre, yapça yapça bir yürüyüş, kendini sezdirmek istemeyen bir tutkuncu, bir monbeydir.

Pat, pat! Vaktin gecikmesinden telaşa düşmüş bir koca, bir ev ekmeği.

Dengesi bozuk bir topuk havası: Yarın ne yapacağını bilemeyen bir lelevan, zavallı bir tırıl.

Zikzak yürüyüş ise ahını boynuna asmış bir mastor, bir bilim büyüğü:

Halide Edip de sokaktan gelen seslere, pavkırmalara, kuğurdamalara pek yakın durur. En çok sevdiği de cuma akşamları evlerinin önünden geçen bir dilencinin dinsel ağırlıklı sesidir. Yataktan kalkıp bakmasa da bir eli şakağında, uyumlu bir iniltiyle «Ya Resulallah» çeken adamcağızın kendi evlerinin önüne demir bıraktığını sezer. Dilenci hep saba makamından ötüyordur. Allah sözcüğü de, boğazındaki soluk tükeninceye değin, uzun uzun sürüyordur. *Sinekli Bakkal* yazarı, sonradan anılarını yazarken şöyle diyecektir:

— İtiraf ederim ki, bütün hayatımda, hiçbir musiki sanatçısıyla bu kadar doğaüstü bir ruh birliği duymuş değilim.

Gece horataları arasında bozacıların feryatları da başı çeker. Boza deyince benim gözümün önüne, kışta kıyamette, elinde güğümüyle çamura bata çıka yürüyen bir korkuluk gelir. Kendisini ta uzaklardaki sesi ele verir:

— Hani ya bo..za, mıy..mı..rık booo..za...

Bu ses şimdi yukarı mahallede ise, şimdi yan sokaktadır. Vitvit kapı önünde, vitvit aşağı mahallededir.

Çocukluğumda, Karşıyaka'da benim gecenin karanlığını yırtmasını beklediğim seslerden biri de gazetecilerinkinden başkası değildir. Çokluk yatsıdan sonra ortaya çıkarlardı. Çünkü İstanbul'dan Bandırma'ya vapurla getirilen gazeteler, ordan da trenle aynı günde İzmir'e taşınırdı. Trenin Karşıyaka'ya gelmesi sekizi ya da dokuzu bulduğu için de gazeteciler, okurlarına günlük İstanbul gazetesi yetiştirebilmek için, o saatten sonra sokaklara

düşerlerdi. Bizim Soğukkuyu'da da onda, pek pek on buçukta görünürlerdi.

Ben gazeteden çok, Jules Verne'in haftada bir, forma forma yayınlanan *Araba ile Devriâlem*'ini kovalardım. Onun yerini, daha sonraki yıllarda *Akşam* gazetesinin Selami İzzet Sedes çevirisiyle yine haftada bir verdiği *Arsen Lüpen* formaları aldı. Tefeyyüz Kütüphanesinin yayınladığı Jules Verne'in *Kaptan Grant'ın Çocukları* romanıyla Dumas Baba'nın *Üç Silâhşörler*'ini de forma forma aldım. Yalnız onları kapıdan mı, yoksa, Konak'ta, Kemeraltı Caddesindeki Mektepli, ya da yan sokaktaki (İkinci Beyler Sokağı) Yavuz Kütüphanesinden mi edindim, pek çıkaramıyorum.

İmdi, ey okur, dünya kurgubilimsel bir görüntüye girdi.

Sokak satıcılarının çoğu, birer, ikişer başka gezegenlere göç etti. Sokaklarda artık akarı, kokarı olmayan şeyler, patates ya da kuru soğan satılıyor. Bir de plastik mutfak eşyası, ya da taksitle ayakkabı satanlar görülüyor. Bunlara karşılık, hiçmihiç eksilmeyecek olan bir ses de var ki onu herkes tanır:

— Eskiler alayım, eski pantollar, ceketler, sobalar, karyolalar, eski gazeteler, eski dergiler alayım. Es..ki.. ciiii.

Diyeceğim, sokak satıcıları eski günlerin birer şişmanırak kültür elçisidir. Dondurmacılar, macuncular, elmaşekerciler, tuzlu fındıkçılar, ketenhelvacılar, kozhelvacılar, şamaliciler, naneruhçular ve daha niceleri sokakları şenlendirmek, insanları sarsarak onlara yaşadıklarını duyurmak, dünya nimetlerini bir bir daha, bir bir daha anımsatmak için ellerinden geleni yaparlardı.

Oktay Rifat «Uludağ Sokak Satıcıları» adlı şiirinde onlardan kimilerine şöyle aleyk çeker:

Girin satıcılar, evimin bülbülleri
Girin girin aydınlık bahçemden içeri
Üzüm satın armut satın nar satın. bize
Dağlar görünürken kapıda ardınızdan
İndirin tüy gibi küfeyi sırtınızdan
Bir elmada bir mevsim dolsun evimize

Kültür elçilerinin sokakları keşkeklemesi ayrı saatlere raslar. Sabahları ya da kuşlukta geçenler arasında meyvecilerle manavlar sayılabilir. Bunlar silme pazarlıkçıdırlar. Uzun uzun çekişmeden, bir şey almanın olanağı yoktur. Topu da öyle diller döker ki sonunda ucuza aldığınızı sandığınız bir malı size çok pahalıya satmış olurlar.

Bizim Soğukkuyu'da üzümcüler ikindide geçerdi. Bağından yarım saat önce koparılmış buğulu ve kütür kütür çekirdeksizler herkesin ağzını sulandırırdı. Göz açıp kapayıncaya değin de kapışılırdı. Bunun bir nedeni de üç kilo üzümün beş kuruşa satılmasıydı. Yani bir ekmeğe.

Evimizin önünde, haftada iki gün de, sarı arabasıyla bir çerçi, tören yüzü gösterirdi. İplikler, ibrişimler, makaralar, hasseler, amerikan bezleri, yandımalamadım basmaları, pazenler, tülbentler, çoraplar.. her ne ararsanız bulurdunuz. Adamcağız kısa zamanda yükünü tutunca, arabayı bırakmış, çarşı içinde bir dükkân açmıştı. Adını «Sarı Araba» koymayı da unutmamıştı.

Dünkü İstanbul'da, bu karakuş gibi süzülen satıcılar arasında ünü birkaç mahalleyi tutmuş olanlar da vardı. Bunlardan biri de Hüseyin adın-

da bir manavdı. İki yanına iki küfe yerleştirdiği eşeğiyle sokak sokak dolaşırdı. Sattığı her şeyi ille de herkese tattırmak istediğinden adı Tat Hüseyin'e çıkmıştı.

Pencerelerden sarkan, ya da evlerin önüne çıkan kadınları kışkırtmakta üstüne kimse sayılmamıştır.

— Domates getirdim, teyze. Sırık domatesi. Alsana.

Tat, yaz başlarında reçellik vişne, kayısı da taşırdı mahalleye. Güze doğru da salçalık domatesle turşuluk biber getirirdi. Kışın da turşuluk lahana.

— Teyze, reçel kaynatmayacak mısın?

— Kaynatacağım ama, sen çok pahalı veriyorsun.

— Vallahi gel, ucuz vereceğim.

Yalnız, bu hodusu, şodusu çokça satıcıların kimilerini mahalleli afaroz ederdi. Bunlar kızlardan para alırken ellerini tutmaktan çekinmeyen tort-mortçulardı. Kimileri de aynı işi domates, ya da dolmalık biber seçen kızlara uygulardı.

Bir çarşafçı da vardı ki onun yaptıklarını anlatmaya kenar çizilemez. Çünkü kızlara ya da kadınlara, taraklı Bağdat çarşafı gösterirken arasından kendi vardakostalarını da sergilemeyi savsaklamazdı. Bereket, nursuzluğu hemencecik vıklamış, kadın oburu da kuyruğunu topladığı gibi ortalardan silinmişti.

Dondurmacılar da ekrana öğleden sonraları girerdi. Daha uzaklardayken de: «Don..dur..mam.. kay..mak» çığlıkları gökyüzüne fırlardı. Arkasından da raconu sökün ederdi:

Köşebaşı beklerim
Vay benim emeklerim
Dondurmayı yaparken
Kırıldı bileklerim

Mahalledeki bastıbacaklar da onu ellerinde birer kuruşla beklerdi. Aralıkta da, hep bir ağızdan, dondurmacının başka bir raconunu varıldarlardı:

Dondurmacı top attı
Şalı şalvarı sattı
Gündüz yorganı sattı
Gece ayazda yattı

Kuruş alınır, külah doldurulurdu. Yirmi parası olanlar da geri çevrilmezdi. Ne ki, külahın tepesi biraz basık olurdu. Daha eski zamanlarda ise, dondurmalar 5 santim çapında kâğıt helvalar arasına —bunun için küçük bir el kalıbı kullanılırdı— konduğundan, bu kez de kalıp biraz ince tutulurdu.

Ah, o ayışıklı dondurmalar.

Kavun, limon, kayısı, vişne, kaymak, fındık, çikolata... her türlüsü vardı. Şimdilerdeki gibi de elektrikli makinelerde değil el emeği harcanarak yapılırdı. Bunun için sütler dibi konik (mahrutî) bir güğüme boca edilir, o da kendinden büyük, silindir bir kabın içine oturtulurdu. İki kabın arası da buz ve kaya tuzuyla doldurulduktan sonra güğüm, iki elle birden tutulup çevrilir, içindeki süt dondurmaya dönüştürülürdü. İşi yapan kan tere batardı ama ne Amerikan dondurması, ne Roma dondurması yüzüne duramazdı.

Sokak elçilerinin kendilerine göre açmazları da vardır:

— Hani ya demirhindi şerbetim.

— Yaylalardan buz getirdim. Hadi beş, hadi beş.

— Bıçak: makas bileten... Bi.. leey.. ciii.

— İki tuzlu bir yumurta beş kuruşa.

Ahmet Rasim geçen yüzyılın satıcıları arasında kuşlokumcuları, billurbardakçıları, hoşafkasecileri, sepetçileri, muhallebicileri de sayar. Ona göre muhallebiciler şöyle hava atar:

— Bici... bici.. muhallebici.

Kadayıfçılar:

— Gada... yif.

Börekçiler:

— Sıcak börek, taze börek.

Ketenhelvacılar:

— Ne beyaz, ne çiçeeee.. k, keten hel.. vaaam.

Elçilerin giysileri de kendilerine göredir.

Kimileri şalvar üstüne kuşak, sırta da kolsuz kısa aba ceket atarlardı. Simit, salep, ya da boza satan arnavutlar ise siyah şeritle beyaz çuhadan potur, uzun gümüş köstekli kuşak ve de özel yeleklere bürünürlerdi. Manavlar ayaklarına siyah ya da kahverengi potur, sırtlarına yakası düz kesim, önü çapraz, kol kesimi bedene fırdolayı sarılmış aynı renkte cepken geçirirlerdi. Cepkenin içinde kırmızı, sarı, ya da mavi çubuklu Trabzon bezinden bir gömlek. Ayaklarında kısa kenarlı siyah sahtiyandan bir yemeni. Başlarında da dal külah.

Ahmet Rasim bir demirhindicinin mostrasını şöyle saptamıştır:

— Başında keçe külah, sırtında salta (yakası bol yenli cepken), bacağında potur, ayağında yemeni, arkasında semaverimsi sarı bir güğüm. Be-

linde de içi bardak dolu bakırdan bir bardaklık. Sol elde de ibrik.

İsteklisi peydahlandı mı bardaklıktan bir bardak çekiyor, müşterinin gözü önünde ibrikteki suyla çalkalıyor ve yana doğru eğilerek, şır, şır, şır şerbeti bardağa boca ediyordur.

XVIII. yüzyılda (1770 yılları) Rus donanmasına karşı Boğaz'ın vuruş-kırışını artırmak üzere İstanbul'a getirtilen Baron de Tott da anılarında ciğercilerden açacaktır. Ciğerciler uzun bir sopa üzerine astıkları ciğerleri omuzlarında taşıyarak sokak sokak dolaşıyorlardır. Barona inanmak gerekirse, o vakitler Osmanlılar ciğere pek yüz vermiyorlardır. Sürekli alıcısı tatlısu frenkleri ile kendilerine ciğer yetiştirmeye düşkün harap ve yebap kadınlardır.

Geçmiş günlerde, Musevilerin sokakları dolaşıp limon ve ringa balığı, Ermenilerin de midye dolması ve söğüş sattıkları da bilinir.

İran'lı mezatmalcılar da dikkati çeker.

Başlarında fes biçiminde ve de siyah kalpağı andıran bir serpuş, üstlerinde siyah kumaştan, yukarısı dar, belden aşağısı kırmalı geniş giysiler, bellerinde şal kuşaklar vardır. Mallarını bir sedye üstüne yerleştirdikten sonra bir ucundan biri, öbür ucundan da bir başkası yakalar. Ondan sonra da, hadi yallah, tutabilirsen tut.

Sedye üzerinde neler yoktur neler! Tuvalet eşyasından, boyalı lavantalardan tutun da çocuk oyuncaklarına, dikiş gereçlerine değin her şey. Öndeki sesinin yettiği kadar mostrasını: «Aynalarım, taraklarım, sabunlarım, biri birer kuruşa» diye tezgâhlarsa arkadaki de şöyle bağırır:

— Seç seç al. Mezatmalı bunlar. Biri birer kuruşa, biri birer kuruşa.

Halide Edip anılarında Ihlamur seyiryerinde rasladığı satıcıları da anar. Oyuncakçılar sırtlarında Eyüp oyuncağı küfesiyle dolaşıyor, sucular bardaklarını şıkırdatıyorlar, macuncular ve horozşekerciler ise mâni çekiyordur.

Müftüoğlu Ahmet Hikmet de bir gün Topkapı Sarayı'nın orda, kolundaki sepete yerleştirdiği sümbülleri, fulyaları, zerrinleri, menekşe ve şebboyları: «Bahar kokuları, bahar kokuları» diye satan bir çiçekçiyle karşılaşmıştır.

1940'lı yıllarda, İstanbul'da bir de, sırtlarında küfeleri: «İyi muz... iyi» diye sokakları tüketen muzcular belirir. Attilâ İlhan onların şiirini de yazmıştır:

ikindiyn şişli'deyik ya eyi muz eyi!
ya bittik ya bitirdik ya eyi muz eyi!
kilosu üç kağıttan üç kilo çektik madama
aha gohulu bunnar! allah yapısı bunnar!
danası yiyecuhmuş eyledi dürdü besleme
ezanlar dökülüşür kandiller oynar
unkapanı'nda karmo'nun hanı eyi muz eyi!
eh silahşor ahmet anayın dini eyi muz eyi!

1900 yıllarında Paris şakırdakları arasında Liane de Pougy, Katinka Primerose, Caroline Otero, Emilienne d'Alençon ve de Renée de Presle başı çeker.

Bunların değeri o zamanın Fransız frangından daha sağlamdır. *Figaro* gazetesi hemen her gün giydikleri giysileri, şapkaları en küçük ayrıntılarına değin yazar. *Gil Blas* gazetesi de gerdanlıklarının, bileziklerinin, yüzüklerinin, boyuna değişen sevgililerinin öykülerini sütunlarından eksik etmez. İmparatorlar, krallar, prensler, dükler de onlardan payını çok çok alır.

Topu da Paris Kraliçesi diye bilinir. Güzellikte üstlerine yoktur. Paris terzileri en pahalı, en açık saçık urbaları onlar için diker. Atları, arabaları düşeslerinkilerle kolayca boy ölçüşür. Evlerine gelenler de, iki dirhem uşaklar, işini bilir başgarsonlar, loş ışıklar ve de uzay yırtan yemeklerle karşılaşırlar. İnce bir zevkle seçilmiş şaraplar da tıkınma işine eşlik eder.

Kraliçelerin yatak odaları da özenle döşenmiştir. Oraya değin sokulmak mutluluğuna erişen

pimpirikler, bir an kendilerini bir tapınakta sanırlar.

Kraliçeler arasında Emilienne d'Alençon, Liane de Pougy ve Caroline Otero da «Üç Büyükler» diye anılır. Emilienne d'Alençon, daha on sekizinde günde iki kez yenilen sosisli sandöviçten ve geceleri tir tir titrediği soğuk pansiyon odasından Champes-Elysèe'de, dayalı döşeli bir apartman katına atlamıştır. Aşçısı, oda hizmetçisi, ayvazı... Hiçbiri eksik değildir. Kapısında ise bir araba her dakika buyruğunu bekler. Boynunda ise pahada ağır inci bir gerdanlık görenlerin ağzının tavanını çökertiyordur.

Liane de Pougy ise piyano, kitara çalar, ata biner, İngilizce konuşur. Bir deniz subayı olan kocasından ayrılır ayrılmaz kapağı Folies-Bergèr'e atmıştır. Hayranları arasında geleceğin İngiltere Kralı (VII. Edward), eski Fransız Cumhurbaşkanı Mac-Mahon'un oğlu, Fransız Akademisi üyesi Pierre de Nolhac ve daha niceleri vardır. En tokdoyum şapkalar da onundur. Adının sık sık gazetelerde geçmesini ister. Gazeteler biraz savsaklık gösterince yalandan kendini öldürme numaralarına yatar. Ya da Boulogne Ormanında şair Jean Lorraine'i kırbaçlar. Gerçekte herkes, XX. yüzyılın en büyük züppesi Robert de Montesquieu olsun, şair Catulle Mendès olsun, ona şiirler döşenmek için sıraya giriyordur. İtalya'ya gittiğinde d'Annunzio —bak şu yanşalağa— onun geçeceği yollara halılar kaplatmış üstlerine de gül yaprakları serpiştirmiştir.

Otero'ya gelince, o da 14 yaşında Palais de Cristal'in sahnesinde göründüğü vakit çok alkış almıştır. Değerini ve de şakırdaklığını kısa zaman-

da ortaya koyarak bir kitaracı eşliğinde dans edip şarkı söylemeye başlamıştır. Bu da tiyatronun kapalı gişe oynamasına yol açmıştır ki, ondan sonra kimse onun yıldızını karartamamıştır.

Otero esmer mi esmerdir. Siyah gümrah saçlarının altında çocuksu bir yüzü vardır. Gözleri çıldır ve fıldırdır. Dudaklarına çok kırmızı çekilmiştir. Endülüs kadınları gibi parlak ve az-biraz yeşilimtrak bir teni vardır. İnce ve salt sinir olan bedeni çok yüksek topuklar üstüne yerleştirilmiştir.

Denilebilir ki Üç Büyükler aynı enlemden seslenir. Üçü de büyük paralar biriktirmek çabası içinde yüzüyordur.

Caroline Rusya turnesinden döndüğünde *Figaro* onun tüm mücevherlerinin listesini yayınlamıştır. Bunlardan biri eski İmparatoriçe Eugénie'nin (III. Napolyon'un eşi) gerdanlığı, biri de Avusturya İmparatoriçesinin gerdanlığıdır. Aumol Dükünün dostu olan Léonide Leblanc'ın inci gerdanlığı da (500 bin altın franga alınmıştır) ondadır. Bunlardan başka, iki sıra inciden dördüncü bir gerdanlığı da vardır. Ayrıca yakut, zümrüt, gökyakut ve pırlantadan sekiz de bileziği ve 10 tane damlataşı sayılmıştır. Bir pırlanta kadın tacı, her biri 50 kıratlık bir çift küpe ve de küçüklü büyüklü bir sürü de mücevher listeyi bütünlüyordur. Saint-Petersburg'tan 7 milyonluk Rus tahvili de getirmiştir.

Üç Büyükler küplerini doldurmaya ne kadar önem verirlerse, kazandıklarını har vurmaya da o kadar önem verirler. Onları ya pencereden dışarı atarlar, ya da gazinoların yeşil çuhaları üzerine bırakırlar.

En kumarbazları da Otero'dur.

Lafın kepeğini atmak gerekirse, Caroline, Amerika turnesinden döndükten sonra artık kazandıklarını savurmamaya karar verir. Ordan 700 bin altın frank getirmiştir. Topunu bir bankaya yatırır ve bir çek karnesi alır. La vallah, 15 gün içinde tümü de Monte-Carlo masalarına yapışıp kalır.

Otero'nun sevgililerinin sayısı da, hadi Hulki Aktunç'un deyişiyle söyleyelim, bir lugaz, bir bilmecedir. Onun için kendini vuran, dirliği kesilmişler, ciğeri yanmışlar gırladır. C. adındaki bir kont —Jockey Kulüp üyesidir— ile çıtpıtı bir kadının kocası, Otero'nun lüksüne harcayacak paraları kalmadığı vakit, evinin önünde, beyinlerine birer kurşun sıkarak cennetin koruluklarına sığınmışlardır.

New York'ta birlikte yaşadıkları bir emprezaryo da —Mister Jurgens— Paris'te Otero'nun yanında yer alabilmek için Eden Müzesinin kasasını boşaltmaktan çekinmemiştir.

J. Payen adındaki bir zengin ise geceyi yanyana geçirmek için kendisine 10 bin Frank önerdikten sonra —Otero buna hayır demiştir— Boulogne Ormanındaki Çin Barının kapısında —onunla ilk orada tanışmıştır— ışıksız bedenini öbür dünya ile dembeste olmaya göndermiştir.

Adı, bir ara «İntihar Düdüğü»ne çıkmış olan Caroline —bunu ona Amerika'lılar yakıştırmıştır— 1900 Uluslararası Paris Sergisinde kurulan Büyük Çark gibi «anıtsal bir kadın» diye de ünlenmiştir.

Bir gün dostlarından biri kendisine der ki:

— Kesesine sağlam Mösyö Burguen var ya, o seninle bir akşam yemeği yemek istiyor.

— O kaknem suratlı pinpiriğe de ki, bunun ücreti on bindir.

Yemeğin sonunda Burguen birden celallenir:

— Odanızda yarım saat geçirmek için 25 bin Frank vermek isterim.

Carolin eveti basar. Kleber Caddesindeki evine geldikleri vakit saat sabahın iki buçuğudur. Otero konuğuna evini ve odasını gezdirdikten sonra ona duvarları süsleyen zingirdek estampları seyretmesini salık verir. Kendisi de sırtına baş döndürücü bir giysi geçirmek için öbür odaya geçer. Dönüşünde saat üçü çalmaya başlamıştır. Konuğuna der ki:

— Dostum sizi daha fazla alakoyamam. Pazarlığımızın süresi doldu.

Paris Kraliçesinin en eli açık hayranı da Baron Olsstreder'dir. İmparatoriçe Eugénie'nin gerdanlığı ile Léonide Leblanc'ın gerdanlığını ona alan da odur.

Baron her akşam ona göz kamaştırıcı bir mücevher göndermeyi hiç savsaklamaz. Yanına kart vizitini de katıyordur ama üstüne hiçbir şey yazmıyordur. Gerçekte Alman Baron —artık onun Alman olduğunu da açıklamalıyız— Otero'dan, kendisini sevmesini beklemiyordur. Onun derdi günü, çağın en güzel, en pahalı kadınını ele geçirdiğini herkeslerin bilmesidir.

Caroline'de de ona karşı en küçük bir kıpırtı, en küçük bir acıma yoktur. Baronun daha o gün aldığı küpenin tekini korsesinin içine sakladıktan sonra sevgilisine yitirdiğini söyler, Baron da, ertesi günden tezi yok, küpenin bir yenisini alır. Ya da, Otero'nun yarattığı bir kıskançlık sahnesi so-

nunda, Sayın Şakırdağın koleksiyonunda bulunmayan Marie-Antoinette'in elmaslarını sunar.

Eyvah, eyvah ki bir gün Baron cüzdanından çekip çıkardığı konsantrasyon suratını takınarak artık bu yaşamı sürdüremeyeceğini açıklar.

— Demek bu akşam Berlin'e dönüyorsun?

— Öyle bir şey demedim.

— O halde akşam Casino'da bana eşlik edeceksen para bulmaya bak. Bende metelik yok.

Gelin görün, aynı Otero Kont Michel Pirievski'yi pulsuz ve çulsuz bıraktıktan sonra onu dehlemeye kalkışmaz. Çünkü onu seviyordur.

Unutmadan, Otero, 45 yaşına geldiği vakit, ününün en doruk noktasında, tiyatrodan çekilmiştir. Üstelemelere karşın, bir daha geri dönmemiştir. Oysa son rolü —Carmen— çok büyük bir başarı kazanmıştır. *Paris Journal* gazetesinin felekoturaklı eleştirmenlerinden Jules Bois bile laleş kalmış, onun için şu sözleri döktürmüştür:

— Yeni bir Carmen doğdu. Anlatılamaz bir incelik, bir sıcaklık, büyüleyici bir ataklık, şehvet fışkıran bir güzellik.. Mérimée ve Bizet'nin, Meilhac ile Halévy'nin görmek istedikleri o korkunç yetenekli Carmen budur.

Şimdi sıkı durun. Denememizin en guguklu noktasına geldik. Otero, ömür eteği kısalıp kara topraklara girmezden 22 yıl önce, 1943 yılında bir kez daha ölecektir. Bu düzenlemeyi kendi yapmamıştır ama bir sabah gözlerini açtığı vakit gazetelerin birinci sayfalarında kendi ölüm haberini okumuştur.

Buna gülsün mü, ağlasın mı?

Ertesi gün basında kendisine döşenen övgü'leri, gözyaşlarına belenmiş ölüm yazılarını okuduğu

vakit yüzünde çiçekler açar Yine de herkeslere, ahret yolculuğuna çıkmadığını duyurmakta tezlik gösterir.

Bu söylediklerimiz bir bir olmuştur.

Pes, Caroline bu konuda ilk ve son örnek de değildir. Şair Adana'lı Ziya da yaşamı boyunca iki kez ölmüştür.

Eylerim canım feda, candan seven ahbap için
Ben Ziya'yım, ateşe yakmam peri pervanemi

deyen şair 1857 yılında Adana'da doğmuştur. Rüştiyeyi bitirdikten sonra, o sıralar Adana Valiliğinde bulunan Ziya Paşa'nın desteğiyle İstanbul'a gelip Tıbbiyeye yazılır. Bir süre sonra ise hastaların, ölülerin içini açmayacağını anlayarak Evkaf Nezaretinde bir kaleme sığınır.

İstanbul şairleriyle de tanışıklık kurar.

Kısa zamanda da meyhane bulaşığı olup çıkar. Her akşam kafayı çekiyor, ağzına geleni söylüyordur. Hükümete de yergiler döşenmekten geri kalmıyordur. Sonunda Fizan'a sürülür. Ordan bir kolayını bulup Mısır'a kaçar. Bir süre sonra da bağışlanır. Bu kez Afyonkarahisar Evkaf Müdürlüğüne atanmıştır. Orda da Bekri Mustafa'lığı sürdürür.

Kendini bilemeyecek derecede sarhoş olup da sokaklarda düşe kalka yürüdüğünde de arsız çocuklar ardına düşer. Parasını potinlerinin içine sakladığını bildiklerinden de ayağından potinlerini çıkarıp parasını alıp kaçarlar. Potinler de kapanın elinde kalır.

Ziya, tam bir bastonyutmuştur Kafası çok büyük, yüzü ise çok küçüktür. Kılığı sallapata, dürümü hüzzam curcunadır. Edebiyat tarihçisi Faik Reşat şöyle bir anısını anlatır:

— Bir akşam Tavukpazarı meyhanelerinden dışarı çıkarken Ziya, üstünde yalnız bir gömlek ve don olarak, soluğu kesik bir halde çıka geldi. Beni gördü yanıma oturdu. İşaret etti, bir kâse rakı getirdiler. Titreyen elleriyle yakalayıp bir nefeste yuvarladı. Benden bir cigara isteyip içtikten sonra aklı başına geldi. İki gece önce meyhaneden gökkandil çıkarken birkaç çapkın üstüne saldırmış, bir hayli yumruklad:ktan sonra üstünü, başını soyup soğana döndürmüşler. Geceyarısı rasladığı, hiç tanımadığı bir adam durumuna acıyıp handaki odasına götürmüş. Yiyecek getirmiş. Kapıyı dışardan kilitleyip gitmiş. Ziya, rakısızlıktan çıldıracak gibi olmuş. İki gece sonra adam yine damlayıp yiyecek bırakarak dönerken nasılsa kapıyı kilitlemeyi unutmuş. Ziya kapının açık olduğunu görünce odadan fırlamış, soluğu meyhanede almış. Başından geçenleri yana yakıla anlattıktan sonra —bulunduğumuz meyhanede— birkaç gün benim hesabıma rakı içmesine izin vermemi rica etti. Elbise düzeceğinden de borç para türkülerinin ayaklarına yattı. İster istemez dileğini yerine getirerek ordan savuştum.

Ziya'nın ilk ölümü 1896 yılındadır ki haber yayılır yayılmaz gazetelerde çok pohpohlu, çok tiryakili yazılar çıkmıştır. Harabatî şairlerden Müstecabizade İsmet ölüm haberini işittiğinde bir vayvillim çekmiş ve: «Ziya bir zekâ anıtı idi eyvah» diye bağırmıştır.

İşin tuhafı Ziya, o vakitler Afyon'da olduğundan, kendisinin öldüğünü bilmiyordur. Neden sonra işi öğrenince İstanbul gazetelerine birer mektup yazarak daha ruh kuşunun avucundan uçmadığını bildirerek der ki:

— Mektubumun mezardan bir ses sayılmasını, olanağı varsa da yayınlanmasını rica ederim. Kaşı gözü soluk şanımı yeniden dirilteceğinizi ve şu kesesi yoksula iyilikte bulunmaktan geri kalmayacağınızı umarım.

Ziya'nın ikinci ve son ölümü ise 1932 yılında, 75 yaşında iken kapıyı tıklatmıştır. Yine rakı küpünün içinde yüzüyor, vaktini kahve köşelerinde geçiriyordur.

Ey okur, billahi dur, şimdi de Refik Halit'i öldürmeye çalışacağız. Hem de iki kez değil, beş kez.

İlk ölüm 1923 yılında Lübnan'da Cuniye kasabasında denize bakan bir evde gerçekleşmiştir. Ama işi raya koyan Refik Halit, zamı diğer Kirpi ile bir arkadaşıdır. İki kafadar üstlerine bir deli gömleği geçirir, tanıdıkları birine de taraçada bir resim çektirir. Boyunlarına bir ip geçirdiklerinden, ipi de taraçanın yüksekçe bir demirine bağladıklarından işi bilmeyenler, resmi görünce onların ölüm cezasına çarptırıldıklarını sanmışlardır.

İlk zokayı *İkdam* gazetesi yutmuştur. Büyük mangırlar ödeyerek satınaldığı resmi, altına «Kirpi Darağacında» altyazısını atarak gazetenin ilk sayfasına oturtur. Üstelik «Ayrıntılar yarınki sayımızda» diye bir palamut da savurur. Ertesi gün, resmin uydurukluğu anlaşılınca gazete işin şaka olduğunu açıklamak zorunda kalır. Ne var, göz kaş arasında bir sürü *İkdam* satılmıştır.

İkinci ölüm bir yıl sonraya raslar.

Kirpi Hazretleri bu kez Cuniye'de değil Halep'tedir. Haftada iki kez yayınlanan *Doğru Yol* gazetesine sürekli yazı yazıyordur. O günlerde İstanbul gazetelerinden birinde Refik Halit'in ağır hasta olduğu üzerine bir haber yeralır. Buna sinirleri

oynayan Kirpi Cenapları yine eski muzipliğine el atarak, bir arkadaşının adıyla, İstanbul gazetelerine «Refik Halit menenjitten öldü» diye bir tel çeker.

Bu paf ve pufa İstanbul'daki hemen hemen bütün gazeteler inanır. Yalnız *Vakit* gazetesi bıyıklarını burarak sinsi sinsi güler. Çünkü onların eline ölüm haberinden sonra merhumun (Refik Halit'in) *Doğru Yol*'da yazdığı yazılar geçmiştir. Böylece edebiyat dünyasının *telâfi nâpezir* (yeri doldurulamaz) bir kayba uğramadığı ortaya çıkar.

Üçüncü ölüm ise Kirpi'nin işi değildir. Bu, bir gazetenin başka bir gazeteye katakullisidir. Şorolopu yutan gazete ölüm haberini şöyle verir:

— Refik Halit ile *Alemdar*'cı Pehlivan Kadri Amik gölünde timsah avlarken göle düşmüşler, yüzme bilmediklerinden de boğulmuşlardır.

Bu kez, haberi veren gazeteden başkaları işin içinde yine bir oyun olabileceğini düşünerek ona el uzatmamışlardır. Birkaç gün sonra da hesapları doğru çıkar. Nedir, Kirpi'nin adı da günlerce İstanbul gazetelerinde perende atmıştır.

1936 yılında, yüzelliliklerin bağışlanmasından iki yıl önce, yine bir katakofti ile karşılaşırız. Bu kez gazeteler Dörtyol'dan, sınırdan, çekilen bir telin kurbanı olmuşlardır. Tele göre Refik Halit, eşi ve yavrusuyla, Antakya'dan Halep'e giderken, otomobilinin devrilip bir uçuruma yuvarlanmasıyla, şanlı ölüm köprüsünden geçmiştir

Türkiye'nin Halep Konsolosluğuna teller yağmaya başlar.

Haberin yine bir dubara olduğu anlaşılır. Ne

ki, üçüncü ölümde olduğu gibi, bunda da Refik Halit'in bir suçu görülmemiştir.

18 Temmuz 1965 günü gelen beşinci ve son ölümde de yazarımızın bir suçu yoktur. Artık gazetelerin uyduruk haberleri de onun dünyasını değiştirmesine engel olamamıştır.

Şimdi de geldik mi başkasının yerine kaynatılıp buhar edilenlere?

Bunlardan biri Hüseyin Cahit'in yerine öldürülen Lazkiye Mebusu Mehmet Aslan Bey ise, öbürü de aynı gün (31 Mart 1909) Meclis Başkanı Ahmet Rıza Beye benzetilerek telef edilen Adliye Nazırı Nâzım Paşa'dır.

Mehmet Aslan Beyin dalından kopup yere düşüşünü Bağdat Mebusu Babanzade İsmail Hakkı Bey şöyle anlatacaktır:

— 31 Mart 1909 günü, saat yedi buçukla sekiz arasındaydı. Artık alıştığımız gibi borular acı acı öttü. Meclisin pencerelerine koştuk. Sultanahmet Bahçesinden oldukça yoğun bir kalabalık geliyordu. Hem geliyor, hem de fil tufanı bir çakışmanın odağı olduğunu belli ediyordu. Meydanda şeriat ve adalet isteyen üç bine yakın kişi vardı. Aralıkta, gazeteci olduğunu sandığım bir kişi sağdan, soldan yumruk, dipçik devşirerek, yürümüyor, yuvarlanıyordu. Düşüp kalkıyordu. Meydanın kıyısındaki erler de, sanki şeytan taşlıyorlarmış gibi, zavallıya dipçik yağdırıyorlardı. O canlı cenaze de omuzlarının arasına yediği dipçiklerin yönlendirmesiyle fırıldak gibi dönüyordu. Sonunda Meclis'e 100 adım kadar yaklaştı. Ölüm korkusuyla ve can atılımıyla kendini toplayarak, bütün gücü, bütün hızıyla sığınabileceğini umduğu yere doğru koştu. Koştuğunu gören birtakım alçaklar

ise, ellerinden hazine kaptırıyorlarmışcasına, silaha davrandılar. Topkapı Sarayına giden caddenin ağzından bir kurşun atıldı. Daha kim olduğunu çıkaramadığım kişi de sendeledi, düştü. Pencereden bu ciğerdelen manzarayı seyreden mebuslar, yaşamlarının tehlikede olduğunu çaktılar. Yalnız onlar değil, mebuslara gözdağı vermek için Meclisi basan erler bile, dışardan saldırılıyor korkusuyla, yukarılara koşmaya başladılar. Ben de Ayan Meclisi tarafına geçtim. Ahmet Rıza Beyin odacısı Adliyeye bitişik kapıyı açtı. Bomboş gibiydi. İşte o sırada: «Cahit Beyi öldürdüler» uğursuz haberini duydum. Elimde olmadan ağlamaya ve Adliyenin penceresinden olay yerini gözleme giriştim. Cahit Bey dedikleri kişinin cesedini Meclis salonunun altında, taşların üstüne upuzun yatırmışlardı. Yanında tek bir kişi bile yoktu. Bu üzüntüyle kendimden geçmek üzereyken başka bir söylenti çıktı:

— Öldürülen Aslan Beydir. Cahit Beye benzetilmiş.

Ey okur, şimdi yeniden Paris'e döneceğiz.

Orda da başkasının yerine öldürülenler bizi bekliyor.

Bu kez 1871 yılındayız.

Fransız-Alman Savaşı sona ermiş, Fransa'da İkinci İmparatorluk (1852-1870) yıkılmış ve de yeni Millet Meclisiyle Thiers Hükümeti iş başına gelmiştir.

Şu kadarcık ki, Meclisin, işsiz güçsüz işçilerin tek gelir kaynağı olan ulusal muhafız aylıklarını kesmesi, kira ve ticari senet borçlarının ertelenmesi kararını kaldırması, Thiers'in Monmartre'a yerleştirilmiş ve Alman kuşatması sırasında Paris'

lilerden toplanan paralarla satınalınmış 277 topa el koyması, zaten aylardır iyi beslenmeyen ve Alman Savaşından da bunalmış olarak çıkan halkın ayaklanmasına yol açmıştır.

Ayaklanmayı (Komün Hareketi) Billioray, Cluseret, Delescluze, Ferré, Flourens, Félix Pyat, Raoul Rigault ve de Vaillant yönetiyordur. Komitenin elinde 500 bin tüfek ve 200 top vardır ama bu, başıbozuk ve düzensiz bir birlik kurmaktan öteye geçemez. Bu yüzden Hükümetin 138 bin kişilik gücü karşısında yenilgiye uğramak zorunda kalırlar. Aralıkta, General Mac-Mahon'un —Liane de Pougy'nin sevgilisi Mac-Mahon'un babası işte budur— birlikleri Paris kalelerini ele geçirince (21 Mayıs 1871) Kanlı Hafta da başlamış olur.

Hükümet güçleri olsun, halk birlikleri olsun, birbirlerini karşılıklı olarak mortlatıyorlardır. Son çarpışmaların ipi de *Père-Lachaise* mezarlığında çekilir. Orda Komüncüler «Federeler Duvarı» önünde paspas edilir.

Ondan sonra da efendim. Komüncü avı başlar

1871 haziranında bir sürü insan başkalarına benzetilerek öldürülmüştür.

Louise Michel —ki Kızıl Bâkire adıyla Komün Hareketinde yer almıştır— anılarında kendi yerlerine başkalarının öldürüldüğü kişileri şöyle sıralar:

— Eudes, Cambon, Lefrançais, Vaillant ve Jules Vallès.

Eudes adsız bir işçidir. 735 yılında ölen adaşı Eudes gibi Aquitania Dükü olmadığı için ansiklopedilere geçmemiştir. Onun 898'de ölen bir Paris Kontu, ya da 805'te ölen bir mimar ve de 1289'da yaşam dersini bütünleyen başka bir mimar adaşı

da vardır ama, bunlar da onun imdadına yetişememiştir.

Cambon ile Lefrançais ise hiçbir zaman ansiklopedi çiçeği sayılmamıştır. Vaillant da sayılmayacaktır ama o daha sonraları (1893) sosyalist bir milletvekili olarak Meclise gireceğinden ansiklopediler ona kapılarını şimdiden açık tutmuştur.

Jules Vallès'e gelince, onu ansiklopediler dışarda bırakmayı hiçbir vakit düşünmemiştir. Çünkü Vallès tanınmış bir gazeteci ve yazardır. Birçok kitaplarından başka *L'Enfant (Çocuk)*, Le *Bachelier* (Liseli) ve de *L'Insurgé* (Başkaldıran Adam) adında üç de romanı vardır.

Diyeceğim, Hükümet güçleri, ya da Hükümet yanlıları bunlara benzer birilerini buldukları vakit hemen kurşuna diziliyorlardır. Kimi zaman Vallès'in bir benzeri bir mahallede temizleniyorsa, bir başka benzeri de bir başka mahallede bitiriliyordur.

Constant adında bir çerçi de düşmanlarının ihbarı üzerine tutuklanmış ve kurşundan geçirilmeye götürülmüştür. Ne ki yolda kimileri onun Vaillant olduğunu ileri sürünce ortalık karışır.

Adamcağız Constant olarak mı, Vaillant olarak mı şişe dizilecektir?

Bereket, aklına sağlam bir adam, ikisini birden kurşunlamış olacaklarını, bunun da her zaman ele geçmeyeceğini öne sürerek tarihsel açmazı bir çözüm biçimine bağlar da silahşörler adam öldürme içgüdülerini doyurmaktan yoksun kalmaz.

Stefan Zweig, adı «Lyon Mitralyözcüsü»ne çıkan Fransız İhtilâlinin azmanlarından Fouché'nin yüz haritasını şöyle çıkarır:

— Güzellikle hiçmihiç ilgisi yok. İskelet gibi kupkuru bir vücut. Ensiz, kemikli ve köşeli bir yüz. Kozalak bir burun. Daracık ve her zaman kapalı bir ağız. Uykuya yatmış gözkapakları. Altında balık gözü kadar donuk gözler. Gözbebekleri kedi grisi cam bilyalar. Saçlar seyrek ve dandini. Kaşlar kırmızımsı, dokunsan dökülecek. Yüz, havagazı ışığındaki bir insanın yeşilimsi solukluğunda. Yalnız yanaklar kirli sarı.

Zweig onun ezgin ve bezgin bir görünümü olduğunu da söyler. Ruh yapısı bakımından soğukkanlıdır. Kendini aşırı ve zingirdek tutkulardan uzak tutar. Kadınlara ve kumara düşkünlük göstermez. Şarap içmez. Mangır oynatmaz. Kaslarını çalıştırmaz. Ömrünü odalarda dosyalar, kâğıtlar arasında geçirir. Öfkesini açığa vurmaz. Yüz sinirlerinin teki bile titremez. Kansız dudakları ancak kimi gülücülerde kıpırdar.

Al sana papaz! Yaşamöykücüler çokluk saza verip çaldıkları kişilerin kaş-göz polimlerine, ağız-

burun basketlerine uzanmaktan kaçınırlar. Çünkü anlattıkları kişileri, çokluk kendi gözleriyle görmüş değillerdir. Başkalarının görüp anlattıklarını ise ne dereceye değin güvenebileceklerini kestiremezler. Bu yüzden André Maurois, İngiliz Başbakanı Benjamin Disraeli'nin (1804-1881), Robert Southey de İngiliz Amirali Nelson'un (1758-1805) yaşamlarını didik didik ettikleri halde onların yüz dürümlerini saptamaya kalkışmamışlardır. Sadece huylarının, huslarının kapağını kaldırmışlardır.

Gelgelelim, okurlar da yaşamını kovaladıkları kişinin tirit hekelek, bodur, tavansüpürgesi, yalabuk ya da ecit-mecit olup olmadığını, Marlon Brando bakışıyle Clark Gable bıyığı kullanıp kullanmadığını öğrenmeye pek teşnedirler. Hele gözlerin firuze mi, abanoz mu, kimyoni mi, gökmavisi mi, ya da menekşe mi olduğunu öğrenmeden yatağa girmek istemezler.

Bunu bilen yaşamöykücüler de okurlarının tam ortasından almak için boyuna günlüklere, anılara ya da bunlara benzer kitaplara el atarlar. Gerçi Stefan Zwei, Foucheé'nin mostrasını çıkarırken hangi kaynaklardan yararlandığını saklı tutmuştur ama, Emil Ludwig, Alman Başbakanı Bismarck'ın (1815-1898) portresini John Lothrop Motley'in bir romanından yürüttüğünü açıklamaktan çekinmemiştir.

Motley (1814-1877) Amerikalı bir politikacı ve tarihçidir. Göttingen Üniversitesinde okurken, yine orada okuyan Bismarck'la dostluk kurmuş ve bunu yaşamının sonuna dek sürdürmüştür. Zaten Bismarck tüm ömründe sadece iki kişiyle dost kalmıştır. Biri Keyserling Kontu ise öbürü de Motley'dir.

Motley memleketine döndükten sonra okul günlerini anlatan bir roman yazmıştır ki romanın başkişisi Otto de Robenmarck, Bismarck'tan başkası değildir Ona göre Bismarck bir örgü şişi kadar ipincedir. Saçları kirpi, gözleri mor halkalıdır. Dört dil bilir. Piyano çalar. Ama Haendel'den başkasına yüz vermez Giyinişi tam bir dandidir. Arkadaşları gibi pelerin ve kasket giydiği olursa da zaman zaman uzun kuyruklu, elma yeşili frakıyla görünür. Ya da sedef düğmeli kadife elbisesiyle boy satar.

Gözüpeklik, benbenlik, çapkınlık, incelik, kaba güç, yürek temizliği... her şey ondadır. Çocukça davranışlara da dört elle sarılır. Birahanelerde adının «Yumurcak»a çıkması bundandır. Kimileri ise, atılganlığı ve savaşkanlığı yüzünden ona Teselyalı efsane kahramanı Akhilleus'un adını kondurmuşlardır. Kimileri de Prusyalı oluşundan ötürü onu «Yabancı» diye çağırıyordur

Bismarck'ın meyhane serüveni de hopterelelidir. Rhin ya da Mader şaraplarını graka graka devirdikten sonra gider, buuum, kendini nehre atıp soğuk bir duş alır.

Dahası var: en küçük bir çamaşır parçası derisini kaşındırdığından geceleri cıpcıbıldak yatar. Ama kimse onunla saraka ekmeyi göze alamaz. Dövüşlerde bayrağı yıkılmayan tek kişi odur. Üç sömestrede arkadaşlarıyla 25 kez düello etmiş ve hasımlarının kılıcı sadece bir kez bedenine değmiştir.

Diyeceğim, portreciler ya da yaşamöykücüler ancak tanıdıkları, yüzlerine bildik çıktıkları kişilerin patronunu çıkarırlar. Bunların ise gerçeğe ne denli uygun olduğu çok su götürür Çünkü, kula-

ğınızı yaklaştırın, sözcükler de insanı bir yere kadar taşır, ondan sonra: «Hadi yavrum selâmetle, ben artık geri dönüyorum» der.

İnsanla bakılırsa, birinin yassıburun, bir başkasının kargaburun, bir üçüncünün Grek burun, bir dördüncünün patburun, bir beşincinin patlıcanburun olduğunu açıklamanın hiçbir anlamı yoktur. Bunlar insanoğlunda birtakım çağrışımlar uyandırsa da söz konusu kişinin burun mostrasını dosdop ortaya koyamazlar. Yalnız, başka bir şey yaparlar, yazarın yazısına bal-badem akıtırlar.

Sözü nereye uzatalım?

Cemal Süreya o çıtır çıtır günlüklerinden birinde (*Milliyet Sanat*, 1 Nisan 1986) şair Ercüment Uçarı'nın resmini şöyle çiziyor:

— Ercüment Uçarı'nın portresi Albert Camus'nün ve Mustafa Baydar'ın profillerini içiçe geçirince gerçekleşiyor. Gözlüğü çıkaracaksın.

Ercüment'i görmüş olanlar bilir ki, bu Picasso tablosunun kendisiyle bir alışverişi yoktur. Sağ ve sol profillerinin birbirine benzemediği bir laf kestibaşılıktan öteye geçemez. Belki uzaktan hafifçe —burda Cemal'e bir aferinbad çekmeliyiz— andırıyordur ama, işte onun çabası da o kadardır.

Hoş, bunları Cemal de biliyordur. Ama umurlamıyordur. Yalnız yazısının bülbüllerini çoğaltmaya bakıyordur. Ercüment'in sağ ve sol prorilerinin tiremola ettiği varsayımına aleyk çekmesi de bundandır. Ne ki, Cemal bununla da yetinmemiş, Ercüment'e bir de görev yüklemiştir Buna göre Ercüment, çekim sırasında hem gözlerini kameraya dikecek, hem de Mustafa Baydar'ın gözlüklerini elinde tutacaktır.

Hüseyin Ferhad'ın Cemal Süreya'ya değinen yazısında da (*Broy*, Nisan 1986) aynı sahne düzeni göze çarpar. Yazıda, Cemal hoplatılıyorsa da, yerini başka birinin almasında hiçbir sakınca yoktur. Bir başka deyişle, kişi değişse de durumda değişiklik olmayacaktır.

İsterseniz yazının örtüsünü az-biraz kaldıralım:

— Cemal Süreya sözcüklerin iç müziğini algılayacak duyargalara sahiptir. Kulak kepçeleri giderek büyümüştür bu yüzden. Arapça ve Farsça'nın arkaik armonisinden hoşlanır, ama belli etmez. Dua eder gibi diz çöker yazı yazarken. Gören onu şiir yazıyor sanır. Fakat o bir tarih kitabının özetini çıkartıyordur mutlaka.

Hüseyin Ferhad yazısında Hilmi Yavuz'u da vak'anüvis katına çıkarır. Yüreğinin kireç tortusunu kanıyla sulandırarak mürekkep türettiğini ve de şiirlerini Cem Sultan'ın boğulurken elinden düşürdüğü minyatür okla yazdığını söyler.

Uzun lafın kestirmesi, bu iki yazıda da harmanlanan kişilerden hiçbirinin kabayontusundan başka bir şeye raslayamazsınız. Buna karşılık, birinci yazıda Cemal Süreya'nın kendisi, ikinci yazıda da Hüseyin Ferhad'ın kendisi vardır

Böyle olması da gerekir.

Çünkü taht sahibi yazar olmanın yasası budur:

Masanın üzerine, başkalarının elindeki kâğıtları değil, kendi kâğıtlarını açacaksın. Hem de resmi yapacaksın, yani kâğıtlarının topunu masaya yayacaksın.

Louis Sonolet *İkinci İmparatorluk Çağında Paris Yaşamı* adlı kitabında Eugénie'yi, Sultan Aziz ve Sultan Reşat zamanlarında Türkiye'ye iki kez gelen o dünya yakışığı Fransa İmparatoriçesini şöyle tanımlar:

— Çevresindeki her şeyi aydınlatan bir gülücük, profilinin pürüzsüz çizgilerine amansız bir çekicilik katıyor, incecik ve usta işi burnun gülpembe kanatlarını belli bellisiz titretiyor, aralarından iki sıra sedef incinin görürdüğü hafiften dışa bükük dudakları aralıyordu. Altın sarısına çalan görkemli kestane saçlar ise başına bir taç gibi konmuştu. Ortayı aşkın boyu ve posu ise ince bir daldı sanki. Göğüs çevresinin lüpü, boyun ve omuzların eşsiz dürümü, her zaman uyumlu kımıltılar üreten el ve ayakların girinti ve çıkıntıları, bir ölümsüzün göz kamaştıran görünümünü canlandırmak isteyecek herhangi bir Phidias'a modellik edebilecek bir güçteydi.

Doğrusu şu ki, bu gibi yazılar tarih kitaplarından çok, insanların günlük yaşayışlarını, giyim kuşamlarını, süs fırfırlarını, toplum içindeki ilişkilerini, eğlence ve laklaka yerlerini, sanat ve edebiyat çevrelerini, kısacası yaşamın mutfağını açığa vuran yapıtlarda boy gösterir.

Batıda çoktur böyle kitaplar.

Yaşamın şekerini alıp akide ederler.

Öyle fırdalara, hurdalara uzanırlar ki tüm şaşkınlık uyandırırlar.

Bana sorarsanız gerçek tarih bu kitaplardadır. Bir başbuğ ya da politikacının, bir tiyatro oyuncusu ya da at cambazının, bir balıkçı ya da ressamın neler atıştırıp neler atıştırmadığını, saçlarına nasıl kına vurduğunu, ne biçim giysilerden hoşlandığını, ne zaman yatıp ne zaman kalktığını, işine ya da mangaptusuna giderken hangi sokaklardan geçtiğini bilmeden o insanın düşünceleri kolay kolay kavranamaz.

Nedir, bu kitapların, söz konusu ettiği kişilerin bütün özelliklerini bir araya getirdiği de düşünülmemelidir. Çünkü şölendeki yemekler çoktan yenmiş bitmiş, kaynatılan vıdıvıdılar buhar olup uçmuş ve de evler, lokantalar, meyhaneler, kahveler ortadan silinmiştir. Kitaplar ise bütün bu curcunalar köşelerine çekildikten sonra yazılmaktadır. Hani, mantık bakımından buna olanak yoktur dense yanlış olmaz.

Şu var ki, araya yıllar girmiş olsa da, şölene katılan kişiler daha yaşamaktadır ya da ölmüşlerse onları tanıyan kimseler yaşamaktadır. Ya da onlardan kimilerinin yazdıkları anılar, günlükler ve mektuplar —sayıları kabarık olmasa da— kollarını açmış bizi beklemektedir.

Burada şu da belirtilmeli ki yazarlar her istedikleri çağ ve insanları değil, ancak üzerlerine bilgi ve belge toplayabilecek çağ ve insanları anlatırlar. Onun için, kimi yazarların, zaman zaman, kendi memleketlerini bırakıp yabancı şehirlere ak-

tıkları, pertavsızlarını ora insanları üzerlerinde gezdirdikleri görülür.

İngiliz gazetecilerinden Robert Baldick'in yaptığı da bu olmuştur.

Hazret, 1958 yılında Paris'e geldiği vakit, orada, Mazet Sokağındaki Magny Lokantasında. 1862-1872 yıllarında. Pazartesi akşamları topluca yemek yiyen ve Türk tütünü içen edebiyat adamlarının bağdaşlarını anlatabilecek bir çizgide durduğunu sezer gibi olmuştur. Bir kez, lokanta sahibi Bay Magny'nin Paul Victor-Modeste adında bir oğlu vardır ki onun bir mektubunu ele geçirmiştir. Orada, Magny'deki en cafcaflı akşam yemeklerinden biri ballandıra ballandıra dile getirilmektedir. Sonra George Sand'ın —bu toplantılara en az gelen odur— lokantacının karısına yazdığı mektuplar da vardır ki Mısır hazinesi değerindedir. Bunlardan başka, çeşitli yazarların Magny'ye taşman yazarlar üzerine yazdıkları monografiler de, üç kırıntı orda, beş kırıntı burda konuya ışık tutmaktadır.

Baldick daha başka bir şey de yapmış, araştırmalara girişmeden önce şölenci yazarların anılarına (Théophile Gautier, Sainte-Beuve, Renan), günlüklerine (Goncourt Kardeşler) ve mektuplarına (Gustave Flaubert, George Sand) başvurmuş, oralardan bir yığın gözlem devşirmiştir.

Lafı bizim edebiyatımıza getirmek gerekirse, belli bir çağın arka odalarını, harlı kor parçalarını görüntüleyen kitapların hemen hemen yok denilecek kadar az olduğu söylenebilir. Bunların içinde, hiç kuşku yok, Refik Ahmet Sevengil'in *İstanbul Nasıl Eğleniyordu* (1927) adlı kitabı başı çeker. Gerçi Ahmet Refik Altınay'ın *Onuncu Asrı*

Hicri'de İstanbul Hayatı (1917), *Hicri On Birinci Asırda İstanbul Hayatı* (1931) gibi günlük yaşama el atan çok alengirli incelemeleri vardır ama bunlar daha çok, ticaret, sanayi, gümrük ve belediye işlerini kapsamaktadır. Bilim ve sanat alanlarıyla ilgili haber ve bilgiler ise *Hicri On Birinci Asırda İstanbul Hayatı*'nı örnek almak yanlış olmazsa, Birinci Ahmet'in yaptıracağı köşk için İznik'ten çini getirilmesi, Hoca Sadettin Efendinin kimi kimselerde kalan paracıklarının kurtarılması için kadılara ve voyvodalara yazılan buyruklar çerçevesinde yani polislik işler katında kalmaktadır. Üstüne üstlük bunlar, buyrukların sıralanması ve konularına göre ayrılması ilkesine dayanılarak yazıldığı için de pek güleryüzlü şeyler değildir. Yalnız eski yıllar üzerine değerli bir belge niteliği taşımaktadırlar.

Sevengil'in kitabı ise neşeli paytondur.

Yazar, işe, şap şap kalabalıklaşmanın ve de eğlence odaklarının Haliç kıyılarında kırıtmaya başladığını açıklamakla girişir. İstanbul'lulara ilk kahveyi içirttikten sonra da Sultan Süleyman çağındaki dillere destan yosmaları, sarhoş baskınından kurtulamayan kadınlar hamamını anlatır.

Bu panoramik gezi sırasında, ilk tütünün Türkiye'ye ne zaman geldiğinden açıldığı gibi, Kâğıthane âlemleri de savsaklanmaz. Bir sürü fırdolayıdan sonra ise kitabın ağırlık noktası meddahlara, ortaoyunculara ve tiyatroculara kaydırılır ki böylece Sevengil'in, daha o zamandan, 5 ciltlik Türk tiyatro tarihini yazmaya başladığı da ortaya çıkmış olur.

Yazarın anlattıklarında, zaman zaman alınacak dersler de vardır. «Hamamda Çıplak Kızları

Kovalayan Padişah» bölümünde, erkeklerin kadınlarla buluşma yollarının tıkanıklığı sergilenirken padişahların günlük yaşamı üzerine de ışık tutmaktan geri kalınmaz:

— İkinci Selim, böylelikle halk arasında fuhşun sözde yasaklanması yoluna giderken, kendisi zil-zurna sarhoş, her ırkın en güzel kadınlarını toplatıp toplatıp sabahlara dek şenlikler, eğlenceler, yeme ve içmelerle iliklerine değin dolu, sinirleri sarsıla sarsıla, hummalı, sar'alı, ateşli bir fuhuş hayatı yaşıyordu.

Erkekle kadının karşı karşıya, burun buruna, dudak dudağa gelmesi dünyanın en eski estepetasıdır. Ne ki bunun adı kimi yerde fuhuş, kimi yerde ise aşktır.

Sait Faik'in «Kumpanya» adlı öyküsünde, Tiyatro Müdürü Kör Halit, başoyuncuya:

— Büyük aktörsün Saffet.

dediği vakit ona «Saffet Ferit» de demiş olur. Çünkü onun tiyatro çevrelerindeki ve afişlerdeki adı Saffet Ferit'ten başkası değildir.

Bu ad ona durduğu yerde gelmemiştir. O istediği zaman tuluat yapar, istediği zaman *Otello*'yu kitap gibi ezberden okur. Sizin anlayacağınız söze sığmaz bir paraşütçüdür. Onunla boy ölçüşse, ölçüşse büyük palamutlar ölçüşebilir. Onların adları da Raşit Rıza, Ertuğrul Muhsin, Behzat Haki (Butak), Reşit Akif (Gürzap), Muammer Ruşen (Karaca), Salâh Cehdi olduğu için bizimkinin de Saffet Ferit'tir.

Doğrusu bu çifte kavrulmuş adlar XIX. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan gazete ve dergilerle pıtraklaşmıştır. Ne ki, 1862 haziranında *Tasvir-i Efkâr*'ı yayınlayan Şinasi'nin adı yine Şinasi'dir.

Konuşma ve yazı yazma özgürlüğüne yeni ufuklar açan II. Meşrutiyet ise bu yüz görümlülüğünü daha da yaygınlaştırmıştır. Kadınlar bile

yıllarca çıplak adlarla anıldığı halde Meşrutiyet'le kelli felli adlara, Makbule Leman'lara Halide Edip'lere (önceleri Halide Salih), Belkıs Şevket'lere, Yaşar Nezihe'lere, Emine Semiye'lere, Gülistan İsmet'lere uzanmışlardır.

Aynı şey tiyatro alanında da olmuştur. Sanatçılar da avurlu-zavurlu adlara başvurmuşlardır. Yalnız Donizetti'nin *Ölü Şehir* adlı oyununda bir «sahne-i Cinnet»i canlandıran ünlü artist Burhanettin Bey kendini bu akımın dışında tutacaktır.

Bu kulunburnalı adları o yıllarda yazılmış romanlarda, öykülerde de bulabilirsiniz.

Mai ve Siyah'ın (1897) Ahmet Cemil'i, Hüseyin Nazmi'si, Ahmet Şevki'si varsa *Ferdi ve Şürekâsı*'nın (1896) İsmail Tayfur'u vardır. Halit Ziya *Aşk-ı Memnu*'da (1900) bu eğilimi bırakırsa da ondan 24 yıl sonra yazılan *Kırık Hayatlar*'da yeniden katmerli adlara döner.

Yakup Kadri'nin romanlarında da erkek adları —kadınlar için böyle bir şey düşünülmemiştir— tek değil çifttir. 650 soldatlı, 70 tunç toplu Kapudane kalyonudur. *Kiralık Konak*'ta (1922) Hakkı Celis, *Hüküm Gecesi*'nde (1927) Ahmet Kerim, adlarıyla çevrelerine buruk satarlar.

Oysa yine 1922'de yazılmış olan *Nur Baba*'da iş değişiktir. Kulunburnalı adlar kapı dışarı edilmiştir. *Sodom ve Gomore*'de de (1928) durum aynıdır. Yalnız bu sonuncusunda İngiliz yüzbaşısının adı (Gerald Jackson Read) herkese rahmet okutur.

Yakup Kadri bu bağdaşını 1937'de yazdığı *Bir Sürgün*'de de sürdürür. Ne var, araya gerçek

kişiler (Ahmet Rıza, Ali Kemal) karıştığı vakit manzaranın löpü yeniden bozulmuş olur.

Hayıflar ona ki *Yaban*'ın (1932) başkişisinin adı da çifte kavrulmuştur. Bereket olaylar birinci tekil kişinin ağzından anlatıldığı için Ahmet Celal'in adı sahneye fırt fırt gelmez.

Doğrusu ben *Mai ve Siyah*'ı olsun, *Kiralık Konak*'la *Hüküm Gecesi*'ni olsun korkarak okumuşumdur.

Ahmet Cemil'ler, Hakkı Celis'ler, Ahmet Kerim'ler bana yabancı bir gezegenden gelmiş yaratıklar gibi görünmüştür.

O ne yapmacık, o ne acaipnüma, o ne ayağı yerden kesilmiş adlardır.

Söz gelişi şöyledir ki insanların adları, bir yerde, onların gözleri, kaşları, bıyıkları ve de huylarıdır. Gerçek bir ad olmayınca gerçek bir kişi de olmaz.

Bunlara karşılık, Hüseyin Rahmi'nin romanlarında kişi adları bana her vakit sımsıcak gelir. *Mutallaka* (1897), *İffet* (1897), *Mürebbiye* (1898), *Metres* (1900), *Ben Deli miyim?* (1926) vb. hep yaşamın içinden çıkarılmış adlarla bezenmiştir. Ne var. *Cadı* (1912), *Son Arzu* (1918), *Cehennemlik* (1924), *Eşkıya İninde* (1935), *Gönül Bir Yeldeğirmenidir* (1943) yine yapmacık adları atar önümüze. Hele 1926'da yayınlanan *Billur Kalp*'te Saim İzzet'ler, Ali Fikri'ler, Ahmet Necmi'ler, Semih Atıf'lar, Nesip İhsan'lar, Malik Tayyar'lar her dakika yelken üzerindedirler.

Ahmet Mithat Efendi'yi sorarsanız, ona da her vakit yakın durmuşumdur. Çünkü o da bu karnavalsal adlara yüz vermez. *Letaif-i Rivayat*'taki 25 öyküden yalnız üçünde (Bahtiyarlık, Çin-

gene, Yeniçeriler) sexy adlara kucak açılmıştır. *Müşahedat*'la ise Seyyit Mehmet Numan, Ali Osman Topuz keşkülleri gelir sahneye. Jules Verne'e özenilerek yazılan *Ahmet Metin ve Şirzat*'da ise karşımıza yine 42'lik bir top çıkar.

Denizci Hasan'ın başkişisi Hasan Mellah da odur. Hopterelelli havası, yandı pilav tavasıdır. Nedir o, kimi zaman Arap, kimi zaman Safatino, kimi zaman da —gerçek adı budur— Turgo'dur.

Gelgelelim Ahmet Mithat'ın vazgeçemediği bir tiryakiliği de vardır. Yazdıklarına zaman zaman, Paul'leri, Jean'ları, Kontları ve de Kontesleri tıkıştırır.

Letaif-i Rivayat'ın ilk cüzleriyle aynı yıllarda (1875-1376) yazılan Emin Nihat'ın *Müsameretname*'si, Namık Kemal'in *İntibah*'ı ve 1880'de gün ışığında çıkan *Cezmi*'si de terbiyeli, önüne bakan adlarla boyanmıştır.

Recaizade Mahmut Ekrem'in *Araba Sevdası* (1889), Mehmet Murat'ın (Mizancı Murat) *Turfanda mı Yoksa Turfa mı?* (1892), Samipaşazade Sezai'nin *Sergüzeşt*'i, Mehmet Rauf'un *Eylül*'ü (1900) de aynı çizgi üzerindedir. Nabizade Nazım da öyküleri ve *Zehra* adlı romanıyla onları izler. Dikkat, dikkat! *Seyyie-i Tesamüh* öyküsünde karşımıza şalkadak Hakemzade Necip Nizamettin Beyefendi çıkacaktır.

Müftüoğlu Ahmet Hikmet'le Ömer Seyfettin'e gelince, birincisi «Sünbül Kokusu» öyküsüyle *Gönül Hanım* romanında insana korkulu dakikalar yaşatır. Öbür öyküleri ile monologlarında ise böyle bir şey yoktur. İkincisi ise gerçek dışı adlar ardından koşar. Ne ki o, zaman zaman sapıtır. Sütude,

Çesban, Camsap gibi uyduruk ve mayışık adlara el atmaktan da çekinmez.

Sözün sonu şudur ki insan adları, romanlarda, öykülerde, denemelerde ve de oyunlarda yaşamın şiirini verdiği vakit değerlidir.

Bu gibiler insanlara pul gibi yapışır.

Bu, yaşamın yasasıdır.

Çoğu yazarlar bunu bilir.

O şiirli adları ele geçirmek için de durmadan, dinlenmeden kahveleri, lokantaları, istasyonları, genelevleri, stadyumları, sinemaları, pazar yerlerini, gecekondu iklimlerini fellek fellek dolaşırlar.

Balzac da kişilerinin adını gezip tozduğu yerlerden çıkarır.

Oltasına bir şeyler takıldığında da vayvillimler atarak eve koşar. İlk karşılaştığı kişiye de şöyle bağırır:

— Matifat! Cordot! Ne firfiri adlar değil mi? Matifat'yı İnci Sokağında buldum.

Unutmadan, Balzac kimi zaman da kişilerinin adını ya da kendilerini kitaplardan çıkarır. *Goriot Baba, Yitik Düşler, Fahişelerin Görkem ve Çöküklüğü* kişisi Vautrin'i *Vidocq'un Anıları*'ndan damıtmıştır. Bir başka deyişle Vautrin, Vidocq'tan başkası değildir.

Vidocq gerçek bir kişidir. Hapse düşmüş, hapisten kaçmış, Paris gizli polisinde yüksek bir görev almıştır. Yani fartası furtası bellisiz bir serüvencidir.

Bir de var ki, Balzac Vautrin'i çizerken eski bir kürek mahkûmundan da yararlanmıştır. Bu adam Restorasyon çağında kendini topluma Sainte-Hélène Kontu diye yutturan ve kontluğu sırasında da bir hırsız çetesini yönetmekten geri kal-

mayan Pierre Cognard'dır. Ama Vautrin yalnız bu da değildir. Zaman zaman papaz, teğmen, piskopos, dilbilimci ve her vakit de dört dörtlük bir kaşkarikocu olan Anthime Collet'in de yüz çizgileri vardır onda

Bilindiği gibi Victor Hugo'nun *Sefiller*'i yazmasına da hapisten kaçan başka bir kürek mahkûmu neden olmuştur. Nedir, Jean Valjean'ın ötekilerle, o cambazlarla (Vidocq, Cognard, Collet) bir ilişkisi yoktur. O bir yazgı kurbanıdır. Raslantıyla suç işlemiş biridir. Toplumda iyi bir yeri olabilmesi için elinden geleni yapar.

Vautrin daha doğrusu Vidocq, Maurice Leblanc, Arsène Lupin'i Paris Polis Müdürlüğüne getirdiği vakit yeniden anımsanacaktır.

Kimileri Fantoma'larda, Rocambole'larda da onun gölgesini görür.

Ali Canip Yöntem, Kemalpaşazade Lastik Sait Bey'in Abdülhamit çağının en babayiğit adamı olduğunu söyler. Kalemi durmaz, gözü yılmaz bir ateş parçasıdır. Bolluk içinde yaşadığı halde Padişaha hiç çekinmeden, boyuna iştah gerileten mektuplar yolluyordur. Bunlardan biri «Devlet İşleri Üzerine Açık Curnalcilik» adını taşır ki Sait Bey onda devletin uğradığı belaların gerçek nedenini asalak ve sinidaş görevliler kullanmaya bağlar.

Lastik Cenapları işi, hesap sormaya bile vardırmıştır:

— Önemli işlerin horhopurdak ellerde olması, bir şey yapılmamasını doğuruyor. Bunu niçin düşünmüyorsunuz? Devlete sargın olanlar buna şaşıyorlar.

Yazıda vızvız türünden büyükler de şişe dizilmiştir.

Dışişlerini yürüten Paşa, dil bilmez, politikadan çakmazdır.

Maarif Nazırının okuyup yazması yok denilecek çizgidedir.

Maliye Nazırı tablakârlıktan bozmadır. Kemkümü de çokçadır.

Sadrazam Halil Rifat Paşa ise Padişaha ve memlekete çok yararlı işlerde bulunmuştur ama şimdiler, devletin gerek duyduğu ciddi ve çatapatlı önlemleri alamayacak kadar horhutlamıştır.

Sait Beyin yumuk yumuk mavi gözleri ve şair Mehmet Emin Yurdakul biçimi sivri bir sakalı vardır. Yazın en sıcak günlerinde bile sırtında siyah bir pardesü ile görünür. Elinde ortasından iple bağlanmış bir şemsiye taşır. Yaz-kış potinlerinin üstüne lastik giyer. Lastik Sait Bey diye ünlenmesinin nedeni de budur Yürüyüşü de ağıraksaktır ve de iki yana yalpalıdır.

Vakit ve *Tarik* gazetelerinde uzun süre başyazarlık yapmıştır. Gazeteci olmak isteyenlere şu öğüdü verir:

— Oku, ilkin oku. Bir baltaya sap ol, sonra keyfin için yaz. Karnını kaleminle doyurmaya kalkarsan yaya kalırsın.

Öğle yemeklerinde Şûrayı Devlet'ten —uzun süre oranın başkanlığında da bulunmuştur— çıkar, ayak ayak Galata'ya iner. Şirketi Hayriye (Denizyolları) sırasında bir koltuk meyhanesinde hem birkaç tane çeker, hem de ızgara balık atıştırır. Bir garsonun masasına oturur, ordan da bir yere kıpırdamaz. Kimsenin kendisine hizmet etmesini istemez.

Münir Süleyman Çapanoğlu onun için şöyle diyecektir:

— Büyük ve erdemli bir yazardır. Eşsiz bir hukuk bilginimizdir. Güçlü yergileri ve çağına göre özlü kaside ve gazelleri vardır.

Ahmet Rasim de onun ilk devletler hukuku

üzerine ciddi yazılar yazan bir gazeteci olduğunu, Galatasaray ve Hukuk Mektebinde dersler verdiğini, Fransızcayı da çok iyi bildiğini açıklar.

Lastik Cenapları ise kendini şöyle şavullar:

— O vakitler gazeteciliğin ilk günlerinde bulunduğumuz halde, günlük iki gazete çıkarmak gibi gariplikten sayılabilecek bir yayını görevini hiç çekinmeden yaptım. O çağın göreneğinin tersine, gazetelerimizde dünya politikası üzerine çok yazı yazdığımdan, halkı dış politika ile ilgilenmeye de ben alıştırdım dersem yeridir.

Hazret, 1899 yılında, Galatasaray Lisesi Fransızca öğretmeni iken Yemen'e sürülür. Orada dokuz yıl perperişanlık çeker. Kurtulup gelmesi Meşrutiyet'in ilanındadır. Sürülmesinin nedeni şöyle anlatılmıştır:

— Kasidecizade Ziya Molla ile kaleme aldıkları bir yaftayı çoğaltarak sokak başlarına asmayı düşünmüşlerdir. Bir curnal üzerine de sürgünü boylamışlardır.

Uzun lafın kısası, Kemalpaşazade dünyanın fingini değiştirmek isteyen insanlardan biridir.

Bu gibiler dünyanın her yerinde yetişir. Yalnız suyunu ve ışığını iyi alması gerekir. Her vakit dünyanın polimini bozdukları söylenemezse de hiç değilse, kimi zorbalıklara, kimi yanlış kantarmalara dikkat çekmiş olurlar. Bu da zamanla, taşlı yolda yürüyen toplumları düzlüğe çıkarmaya yarayabilir.

Topu da —ki bunların çoğu öğretmendir— kendilerini aydınlanmak isteyenlere adamışlardır. Çokluk kör bir ışıkta sabahlara değin kafalarını genişletmeye çalışırlar. Baş ilkeleri bir lokma, bir hırkadır. Ne verirlerse kendi canlarından verirler.

Dünyanın halısını, çalısını anlatırlar da: «Of, aman bittim.» demezler. Kimsenin de kürkünü yıkmazlar. Onların yüz aklığı herkesinkinden artıktır. Karşılığında ise sürgünden, hapisten, horlanmadan başka şey görmezler.

Ey okur, bugünkü denememizin pargası da onlardır. O ermişler, o yalvaçlar, o yeryüzü mimarlarıdır. İlkin ışıldağımızı Deniz Harp Okulu öğretmenlerinden Ali Haydar Emir (1885-1937) üzerinde tutalım. Hazret, Türk Deniz Tarihi incelemeleriyle de ünlüdür. *Mücmel Tarih-i Osmani* de onun elinden çıkmıştır. Ahmet Rasim onun görmez duruma geldiğinde bile okullarda ders vermek, gazetelere yararlı yazılar yetiştirmek için çırpındığını yazar.

XIX. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul şehrinde görünmüş Hoca Mihalıçlı Mustafa Efendi de erdemli ve değerli bir öğretmendir. Ahmet Rasim onun için de şöyle der:

— Yoksulluk, sıkıntı, sakatlık gibi türlü uğursuzluklara çarpılmakla birlikte çevresini aydınlatmak görevinden hiç vazgeçmemiştir.

Mihalıçlı, Ahmet Rasim'e de hocalık etmiştir. Ahmet Rasim, onu okula girerken hangi cübbe ile görmüşse, ölümünden beş gün önce yine aynı cübbe ile görmüştür. Söylenenlere inanmak gerekirse Hoca kimi geceler çalışmak için mum bile bulamamıştır.

Yeryüzü mimarlarından biri de —biraz gerilere gidiyoruz— Molla Hüsrev'dir. İlkleri, Edirne'de Şah Melik Medresesinde ders veren Molla 1467'de Galata ve Üsküdar kadılıklarına konmuştur. Bunlarla birlikte Ayasofya müderrisliği de kendisine verilmiştir.

Molla'nın bir sürü yapıta eklemeleri, yorumları vardır.

Burda bir öykü de yatıyor:

Hazret, Saadettin Teftezani'nin *Mutavvel*'ine ek düştüğü vakit, çağın önde bilginlerinden Seyyit Ahmet Kırımi de Edirne'de bulunuyordur. Molla, düşüncesini almak için yazdıklarını ona gönderir. O da kitabı okuduktan sonra birçok mırınkırınlı eleştiride bulunur. Buna üzülen Molla, hemen bir şölen düzenleyip bölgenin bütün piştovlarını çağırır. Kırımlı da bunların arasındadır. Yemekten sonra sıra bilimsel tartışmalara gelir. Molla gerek kendi yazdıklarını, gerekse Kırımlı'nın karşı düşüncelerini ortaya döker. Birçok tanıtlarla kendi görüşlerine yükseklik kazandırır. Kırımlı'nınkileri de helak felak eder. Orda bulunan tüm konuklarla Kırımlı da Mevlana Husrev'in haklı olduğuna onaylarını basarlar.

Molla'yı öğrencileri de el üstünde tutarmış. Anlatılır ki, Molla İstanbul'a gelip yerleştikten sonra medrese öğrencileri her sabah evinde toplanırlar, yemekten sonra atının önü sıra medreseye giderlermiş. Akşamları da yine aynı tantanayla Hoca'yı evine bırakırlarmış. İşin en güzel yanı şu imiş ki, birçok köleleri, cariyeleri olduğu halde Molla okuyup yazdığı çalışma odasını kendi silip süpürür, mumunu da kendi yakarmış.

Yabancı bilginlerin yüzüne kir düşürenlerden biri de —yine eski yüzyıllarda dolaşıyoruz— ünlü Nasrettin Hoca'nın torunu Hızır Beydir.

Onun ünlenmesi de bir öyküyle başlar:

Hızır Bey, Sivrihisar'da müderris iken Edirne'

ye bütün bilimlerde en üst kata çıkmış bir Arap damlar.

Fatih Sultan Mehmet'in ilk sultanlık yıllarıdır.

Arap bacaloşkası Fatih'in önünde tüm din bilginleriyle tartışmaya girerek hepsini iki seksen yere yatırır.

Bu durum Padişahın gönlünde üzüntü yaratmıştır.

Övgüsünü işittiği bir Hızır Bey vardır ki artık tek umut odur.

Çağrıyı alır almaz Hızır Bey uçar gelir.

Bütün bilginler yine Padişahın huzurunda toplaşmıştır.

Hızır Bey içeri girince Arap alaylı alaylı ona bakarsa da bizimkisi buna aldırmaz. Az sonra Padişahın izniyle tartışma başlar. Daha önce herkesi susturup dilsiz bırakan konular bir bir ortaya dökülür. Hızır bunların tümüne uygun karşılıklar yapıştırdıktan sonra yabancı bilgini yaya olduğu birtakım alanlara doğru iteler. O bastırır, yabancı geriler. O bastırır, yabancı geriler.

Son görünüm şudur: başlangıçta aşırı bir benbenlikle durmadan gülen Arap, şimdiler derin bir utanç içinde ağlamaya başlamıştır.

Bir de şunu söyleyelim: Hızır Bey boy pos yoksuludur. Ne ki halk onu «Bilim Dağarcığı» diye anar.

Burada bilmem Hoca Neşet'ten (1736-1808) de açmak gerekir mi?

Onun şiirleri de pek ecit mecit şeylerse de öğretmenliğine deyecek yoktur. Daha genç yaşta

Mevlana okutuculuğu ile ün salmıştır. Çağının en ileri yazarları hep onun öğrenim masasından geçmiştir. Öğrencilerinden iyi şiir yazanlara mahlas dağıtan da odur. Okutmak ve öğretmek erdemini ömrünün sonuna dek bir gün bile aksatmamıştır.

Muallim Naci onun şiirlerini de şöyle kurtarır:

— Öğrencileri arasında Hoca Neşet'in büyük bir şair olmadığını bilenler bulunduğu halde, kimse onun şiirlerini kötülemezdi. Burası çok önemli bir noktadır. Çünkü ortada önemli bir ahlâk dersi yatmaktadır.

İnsanları kara bilimden çekip çıkarmaya çalışan ulu kişilerden birini de Eldridge Cleaver anlatır.

Cleaver, Amerika'daki Karaların oluşturduğu Kara Panterler örgütünün başkanıdır. Beyazlara çok takla attırmış, çok kök söktürmüştür. Yaşama gözlerini hapis damında açmıştır dense yanlış olmaz. Daha on sekizinde Kaliforniya Cezaevine düşmüştür. Bir süre sonra salıverilmişse de sonra yine içeri alınmıştır. Chris Lovdjieff adındaki bir öğretmeni de 1959-1960 yıllarında San Quentin Cezaevinde tanımıştır. Orada cezalılara ders veriyor, kendini dinlemek isteyenlere tüm gönlünü açıyordur. İktisata varınca her şeyi dünya tarihini, doğu ve batı felsefesini ve de karşılaştırmalı dinler tarihini öğretiyordur. Cleaver şöyle diyecektir:

— C ders verirken hangi konuda olduğumuzu doğru dürüst çıkaramazdım. Öbür öğrenciler de aynı durumdaydı Sanırım Lovdjieff'in kendisi de bunu pek bilmezdi.

Dersliğin duvarları dünyanın ünlü düşünürlerinin sözleriyle doludur. En çok sevdiği yazar da James Thomas Merton (1915-1968)'dur. *Yedi Öykü Dağı* (Seven Story Mountain), *Gizemciler ve Zen Uluları* (Mystics and Zen Masters) gibi kitapları vardır. Buddha keşişleriyle dinsel tartışmalar yapmaya gittiği Bangkok'ta bir elektrik çarpmasından ölmüştür. Merton gizemci bir filozoftur. 1949'da da papaz olur. İnsanlara dünya işleri karşısında seyirci olmayı ve de manastır yaşamı sürmeyi öğütlediği için Lovdjieff ne vakit ondan açsa tutuklular hop oturup, hop kalkar. Çünkü onlar manastıra da bir cezaevi gözüyle bakıyorlar ve de bir insanın kendi isteğiyle kendini bir yere kapamasına akıl erdiremiyorlardır.

Cleaver'e göre Lovdjieff, Merton'un düşünceleri kendine pek uyduğu için ona değer gösteriyordur. O da gençliğinde keşiş olmak istemiş ve olamamıştır.

Lovdjieff insan zekâsına yapılan her türlü baskıdan nefret ediyordur. İkinci Dünya Savaşında Nazilerin uyguladığı düzenli ve bilimsel soykırımı onda ruh sarsıntısı uyandırmıştır. Her zaman uzaklardan gelen bir müziğe kulak kabartıyor gibidir. Sessizliğe de bayılır. Derste konuşan öğrencileri hemen dışarı gönderir. Yani derslikten içeri adımını atar atmaz bütün zorbalığını da cebinden çıkarıp masanın üstüne yerleştirir. Kuralları çok katıdır. Dersten önce, derste, ders aralarında ve de dersten sonra cigara içmek yasaktır. Derslerde bir şeyler tıkınmak, sakız çiğnemek, küfretmek de yasaklar arasındadır. Herkes de bu yasaklara yüzdeyüz uyar. Kimi öğretmenlerle gardiyanlar onun bu

sıkı düzeni nasıl yürütebildiğini anlayamıyorlardır. Doğrusu öğrenciler de bu buyruklara nasıl harfi harfine uyduklarına şaşıyorlardır.

Cleaver'in demesine göre Lovdjieff yorulmak bilmez bir bilgindir. Çalışmaya sabahın sekizinde başlar. Kimi zaman kahvaltıyı bile gözden çıkarır. Yöneticiler yemeğini cezalılarla birlikte yemesine izin vermediği için de usanmadan sızlanır. Onu geceleri cezalılar gibi bir hücreye kapatsalar çok memnun olacaktır. Dersler öğleden sonra saat üçe değin sürüyordur. Akşam dersleri ise altıda başlar. Saat onda gardiyan dersi kesmesi için haber getirdiğinde —öğrencilerin kümese kapatılma saati odur— çok bozulur. Yalnız, gardiyan yatma zamanını doğrudan doğruya öğrencilere bildirmişse yüzünde gülücükler açar. Çünkü öğrenciler bu duyuru ile yerlerinden kıpırdamaz, kendisinin buyruk vermesini beklerler. Ne ki, Lovdjieff evinin yolunu tutunca suratı yeniden sirke satmaya başlar. Ertesi sabaha değin de kendini sürgünde sanır.

Giyinişi de herhangi bir öğrenci gibidir: ayağında pantol, sırtında kazak.

10 bin yıl önce geçmiş bile olsa ölümlü olaylara gözyaşı döker. Çokluk bir şiirin tek bir dizesi de gözlerini yaşartır. Onun katında en önemli şey de sevgidir. Bir gün öğrencilerine sevgiden ne anladıkları üzerine bir ödev vermiştir. Cleaver, ödevini yaparken, satırların arasına Beyazları sevmediğini sıkıştırmıştır.

Lovdjieff onu çağırıp sorar:

— Bunca sertliğe ne gerek var? Niçin bana acı çektirmek istiyorsun?

— Ben sadece düşündüğümü yazdım.

Lovdjieff artık hiç karşılık vermemiş ama hönkür de hönkür hönkürdemiştir.

Bilim afyonu yutmuş bu adamın bir de acıklı sonu vardır.

Cezalılar üstündeki etkisi ve saygınlığı gün güne büyüdüğünden Lovdjieff'in radyo konuşmaları —Pazar günleri iki saat de cezaevi radyosunda öğütler veriyordur— kırk diye kesilir. Bir süre sonra Cumartesi günleri gelmesi de yasaklanır. Daha sonra da akşam dersleri kaldırılır. Günün birinde de cezaevine girip çıkmasını sağlayan belgesi alınır: San Quentin'den kovulmuştur.

Son olarak, biz de kendi fingimizi gösterelim:

— Keşkeklemeler dünyanın-donyanın hiçbir köşesinden eksik olmaz.

Romain Rolland, 1919 Nobel Edebiyat Ödülünü kazanan Alman şairi Carl Spitteler ile 1915'te İsviçre'de tanışmıştır.

Savaş sekiz aydır sürüyordur. Avrupa tüm bir şaşkınlık içindedir. Her memlekette us ve zekâ, yerini zorbalığa ve saçmalığa bırakmıştır

Roland o vakitler Cenevre'de *Uluslararası Savaş Tutsakları Ajansı*'nda çalışıyordur. Yeni yayınlanan *Au-dessus de la Mêlée* (Kargaşanın Üstünde) adlı kitabı hem Almanya'da, hem de kendi memleketi olan Fransa'da birtakım tepkilere yol açmıştır. Fransız gazeteleri ona insanları sevdiği ama Fransızları sevmediği için ateş püskürüyordur. Almanlar ise bir savaş kışkırtıcısı sayıyorlardır.

Roland ile Spitteler bir çok bakımdan ruh ve düşünce birliği içindedirler. Spitteler'in karısı, Romain Rolland'ın *Jean-Christophe*'unu okuyup bitirince şöyle bağırmıştır:

— Ama Carl bu tam senin elinden çıkmış bir yapıt.

İki yazarın ortak yanları arasında Beethoven'e tutkunlukları da vardır. Sonra ikisi de din-

sel konularda tam bir özgürlükten yanadırlar. İkisi de savaşa karşıdır. Avrupa'ya her ulusa hakkını verecek bir varlık gözüyle bakıyorlardır.

Sonunda Carl Spitteler de memleketinden (Almanya'dan) kovulur. Zavallı şair Almanlardan her gün küfür mektupları alıyordur. Rolland'm, dostunun başyapıtı (*Prometheus ile Epimetheus*'u okuması da 1915 yılındadır. Alman şairinin şiirleri zaman çerçevesini kırıp atmıştır. Spitteler ruhun evreninde gerçek bir kral gibi salına salına geziniyordur. Rolland (*Prometheus*'a yaşayan insanlar dünyasında rasladığı ikinci yapıt şanını vermiştir. Çünkü birinci yapıt Tolstoy'un *Savaş ve Barış*'ıdır. Rolland, onun *Anne Karenine* ile *İvan İlitch'in Ölümü*'nü de çok sever. Onlara Fransız romanlarından yakın durur. Tolstoy'un iyiliği, zekâsı, salt gerçeğe bağlılığı çağın ahlak kargaşası içinde en güvenilir bir sığınak geliyordur kendisine.

Gönlünü kaptırdığı yazarlar sadece bunlar da değildir. Renan'ı, Lenin'i, Gobineau'yu, Tocqueville'i de başının üstünde tutar. Şu var ki, ona göre asıl iki büyük uyum ustası Shakespeare ile Goethe'dir. Her ikisi de bağdaşmaz nesneleri bağdaştırmaya çalışmışlardır. Yani düş ile eylemi, karamsarlık ile iyimserliği, ülkü ile gerçeği aym potada kaynatmışlardır.

Yazarımızın içindeki kirazları açtıran kişilerden biri de İ.Ö. 490'da dünyayı ışığa boğan Agrigento'lu (Sicilya) Empedokles'tir. Efes'li Herakleitos, Elea'lı Parmenides Abdera'lı Demokritos gibi o da insanların düşlediği ülküyü gerçekleştirmiştir. Ruhun bütün güçlerini, usu ve inanma yetisini, duyuların ve can gözünün ikili türküsünü bir-

leştirmiştir Yüzyıllardan beri kopup gelen düşünceleri yıldız ışığında yürütmüştür.

Empodekles'in el atmadığı iş yoktur. Politikacı, şair ve filozoftur. Beş bin dize tutan iki şiir kitabı yazmışsa da günümüzde *Doğa Şiiri*'nden 450, Arınmalar'dan da 120 dize kalmıştır. Bunların yanı sıra hekimliği, mühendisliği de vardır. Bir halk söylevcisi, gerçeğin dikkatli bir gözlemcisidir. Romain Rolland: «Alberti, Leonardo ve Goethe'nin evrensel insan ülküsünü kimse onun kadar başarıyla gerçekleştirememiştir» diyecektir. Onun çapaktan kapanmış gözleri açtığı, urları erittiği, ellerdeki, kollardaki sancıları giderdiği de bilinir. Yağmurları dindirmek, fırtınaları durdurmak da gelirmiş elinden. Kimileri de onun büyücü olduğunu ileri sürmüştür. İnsanın cıvatalarını oynatan otları tanıdığı da söylenmiştir. Ölüleri bile diriltiyordur. Vebaya tutulup ölen sevgilisi Panthea da bunlar arasındadır.

Sicilyalı filozof az konuşur. Daha doğrusu hiç konuşmaz. Uyku uyuduğunu bile gören olmamıştır. Ölümü de gizemlidir. Bir gece onuruna verilen bir şölende tüm ışıklar sönmüş ve kalın bir sesin uzaklardan onu çağırdığı işitilmiştir:

— Empedokles gel, Empedokles gel.

Işıklar yeniden belirdiği vakit Empedokles'in ortadan yittiği görülür. O günden sonra da ona kimse raslamaz. Yalnız kimileri Etna yanardağının içine atladığını, yanardağın da ayağına giydiği tunç sandallardan birini dışarı fırlattığını söylemiştir.

Bizim yolumuz denemeciliktir, şiir yazmakta da ün vardır. Bu yazarlar, bu filozoflar Romain

Rolland'ın yol arkadaşlarıdır. Onları yanına almadan hiçbir yolculuğa çıkmak istemez.

Bir Fransız gazetecisi de André Gide'e yol arkadaşlarını sormuştur. Ne ki, soru şu biçimdedir: «En iyi 10 Fransız romanı sizce hangisidir?» Gide, verdiği şu karşılıkta ilkin Stendhal'ın *Parma Manastırı*'nı anar. Onu da Choderlos de Laclos'un *Tehlikeli İlişkiler*'i izler. Burada yabancı yazarlar (Fielding, Defoe, Cervantes, Tolstoy, Dostoyevski) önüne çıkar ama, sorunun Fransız yazınıyla sınırlandırılması karşısında üçüncü kitap için, ister istemez, Mme de la Fayatte'in *Princesse de Clèves*'ine uzanır. Dördüncü sıra *Manon Lescaut*'dadır. Bunu da saptarken Defoe'nin *Moll Flanders*'ini seçememiş olmasına yüz bin hayır yağdırır. Aralıkta, Furetière'in 1669'da kır romanlarına bir tepki olmak üzere yazdığı *Le Roman Bourgeois* gelir, çıt çıkarmadan beşinci tepeye konar. Listeye giren öbür kitaplar ise Fromentin'in *Dominique*'i, Balzac'ın *Cousine Bette*'i, Flaubert'in de *Madame Bovary*'sidir. Ardından da Zola'nın *Germinal*'i —Gide yine cam gibi kırılmıştır— koşarak ve zıplayarak gelir. Geriye bir onuncu roman kalıyordur. *Kalpazanlar* yazarı bu kez de Marivaux'nun bitmemiş bir romanını seçerek —1775'te Mme Ricobini ona bir on ikinci bölüm eklemiştir— görevine bir son çeker.

Gide'e yöneltilen sorular Somerset Maugham'a da sorulmuştur. Yalnız ona sınır getirilmediği için o dünyanın bütün romanlarını elekten geçirebilmiştir.

Fransızlardan Stendhal'ı, Flaubert'i ve de Balzac'ı seçer. Nedir, Balzac'ın *Cousine Bette*'ine değil de *Goriot Baba*'sına el atar. Stendhal söz

konusu olunca da *Kızılla Kara*'ya yönelir. Oysa Gide, her okunuşta yepyeni bir kılıkta göründüğü için *Parma Manastırı*'nı ona yeğ tutmuştur.

Maugham Tolstoy'un *Savaş ve Barış*'ına da biter. Onu *Goriot Baba*'dan üstün sayar. Gelgelelim bu roman, listede dokuzuncu sıradadır. Birinci sıra Fielding'in *Tom Jones*'une, ikinci sıra da Jane Austin'in *Gurur ve Önyargı*'sına verilmiştir. Maugham'a göre *Gurur ve Önyargı* yazarına 10 İngiliz lirasından başka bir şey kazandırmamıştır ama ağzına değin dolu bir yapıttır. İngiliz Başbakanı Disraeli bile onu 17 kez okumuştur. Nedir, *Tom Jones*'un uslubu onunkinden akıcıdır.

Listede bunlardan başka Amerikan yazarı Herman Melville'in *Moby Dick*'i, Dostoyevski'nin de *Karamazof Kardeşler*'i vardır. Maugham, *Karamazoflar*'da Dostoyevski'nin öteki romanlarında olduğu gibi lafı çokça uzattığı kanısındadır. Üstelik Rus yazarının kadınları anlamış olduğuna da pek inanmaz. Bu olumsuz görüşlerine karşın onu listesine almasını şöyle açıklayacaktır:

— *Karamazoflar* her şeyden önce çok ilginç ve sürükleyici. Dostoyevski sadece büyük bir romancı değil, aynı zamanda yetenekli bir yazar. Bu iki şey her zaman bir araya gelmez. Onda bir durumu çok etkili bir biçimde anlatma ustalığı var.

Dickens'in *David Copperfield*'inden sonra Emily Bronte'nin *Rüzgarlı Bayır*'ı da listeyi bütünler. Ona göre bu roman da olağanüstü bir yapıttır. Hem çok iyi, hem çok kötü, hem çok güzel, hem çok çirkindir.

Denilebilir ki, Fransa'nın ya da dünyanın en iyi 10 romanını saptamak yazın dünyasına pek bir

şeyler kazandırmaz. Bir kez bu listelere girmeyen çok daha önemli romanlar da vardır. Öte yandan, yazarların bir yapıtını öbürlerine üstün tutmanın da pek bir anlamı yoktur. Kaldı ki, bu saptamalardan haberi olmayan bir sürü yiğit ve samur kürk giydirilmiş yapıt her gün gelip kervana katılmaktadır

Sözün kestirmesi, Roland olsun, Gide olsun, Maugham olsun, topu da büyük okuyuculardır. Kitapların kokusunu ciğerlerine çekmezlerse tıknefes olurlar.

İngeborg Bachman da kitaplara insanların çılgınlığından kaynaklanan bir zıpırlık gözüyle bakarlar. Kitap okumak ise delirek bir yaşam biçimidir. İnsanı duvar pasıyla yere yıkan bir tutkudur. Bachman'ın kişileri de kitap cburudur. *Malina*'nın başkişisi kendini şöyle tanıtacaktır:

— Kant'ın *Salt Aklın Eleştirisi*'ni okudum, 60 mum altında, Beatrix Sokağında, Ulusal Kitaplığın karanlığı içinde Locke'u, Leibniz'i ve Hume'u okudum, küçük lambaların ışığında Sokrates öncesi filozofları da devirdim. VARLIK ve HİÇLİK'e değin, her çağdan tüm kavramlarla kafamı bulandırdım.

Malina, Paris'te bir otelde, 25 mumluk bir ışıkta da Kafka, Rimbaud ve Blake'e oruç bozdurmuştur. Freud, Adler ve Jung'u ise Berlin'de, bol ışıklı ve de yalnızlık kokan bir sokakta yutmuştur. Klagenfurt'ta ise, üç hafta içinde, Balzac'ın tüm romanlarını midesine indirmiştir.

Bütün bu hoşmerimler, yazarların kendilerinden başka yazarları da sevdikleri, onlardan kendilerine sakladıkları saygıyı esirgemedikleri anlamı-

na gelir. Ustalığa, Keşmir derisi gibi parıl parıl parıldayan yazarlığa başkalarının yapıtlarından fellek fellek kaçmakla değil, onlara iyisinden zum yaparak ulaşılabilir ancak.

Şili'li ozan Pablo Neruda kitapları paralanıncaya dek, taşırmış ceplerinde. Bu yüzden, Nietzsche'nin, zaman zaman ayva koktuğu da olurmuş. Gorki ise yanı sıra yürürmüş.

Bir Gorki oburu da Panait İstrati'dir. Ama o Balzac'a, Tolstoy'a, Maupassant'a da vurgundur. Onları uyku saatlerinden çalarak, bir açık şemsiye altında yaktığı bir mum ışığında okur. 1916'dan sonra Fransızcayı sökmeye başlar başlamaz Fénelon'u, Rousseau'yu, Voltaire'i, Pascal'ı ve Montaigne'i de kemirmeye başlar. 1919'da rasladığı İsviçre'li bir gazeteci (Josué Jéhouda) kendisine *Jean-Christophe* ile Beethoven, Michel-Ange ve Tolstoy'un yaşamöykülerini salık verince, sonradan kendi yaşamını etkileyecek Romain Rolland'la tanışmış olur. Ondan önce adını bir kez bile işitmiş değildir.

Gorki'ye gelince, o da, kendi deyişiyle söylemek gerekirse, kitapların içinde boğulmuş biridir. Zırtıl bir yaşam içinde yüzmektedir. Eline ne geçerse okur. *Venedikli Fransil, Bir Erin Büyük Petro'yu Kurtarışı Öyküsü, Guak ya da Yenilmez Doğruluk, Gizemli bir Papaz, Tatar Atlısı, Yapanca*... topunu burnundan yakalayıp öğütmüştür. Aralıkta, Xavier de Montépin ile Dumas Baba'nın o yelyepelek yelken kürek romanlarının sırtını da yere yapıştırmıştır. Günün birinde eline Edmond de Goncourt'un *Zemganno Kardeşler* romanı geçince de duralar. Onu bir gecede okumuştur. O

günden sonra da artık gelsin Balzac'lar, Melnikov-Peçyorski'ler, Dickens'ler, Lermontov'lar, Gonçarovlar, gitsin Aksakov'lar, Turgenyev'ler, Heine'ler, Flaubert'ler.

Ey okur, bunları burada gravlamaya ne gerek!

Her yazar aşağı yukarı budur.

Kızgın saça binip kitap okurlar.

Başlarının üstünü bir karış şimşek bağlasa da ellerinden kitapları bırakmazlar.

Rousseau 65 yaşında Murray'in *Regnum Vegetabile*'sini, baştan sona, ezberlemeye kalkışmıştır.

Cézanne çalışmanın küpeli kölesidir.

Tanrının günü durmadan, dinlenmeden resim yapar.

Ama kendisinden çokluk memnun kalmaz. Hep daha iyinin, daha kusursuzun ardından koşar. İçine sindiremediği bir tablo olursa da onu, gözlerinin yaşına bakmadan, paralar ya da sobaya atar.

1890 yılında palet bıçağıyla delik deşik ettiği «Yıkanan Kadınlar» bunların sadece bir tanesidir. O yıl bir ölüdoğayı da pencereden fırlatacaktır. Ne var, tablo bir ağacın dalına takılı kaldığı için, birkaç gün sonra ordan indirtip yeniden bağrına basar.

Cézanne bu sinirli yaprakotu ayaklarına birine bozulduğu, bir şeye canı sıkıldığı, ya da yaptığı resimden istediği sonucu alamadığı vakit yatar.

Bir gün, ünlü tablo satıcısı Ambroise Vollard'ın resmini yaparken, durumdan memnun kalmayınca, atelyesinin duvarlarındaki 12 suluboyanın topunu, yakaladığı gibi sobaya atmıştır. Ancak sobadan höngürdemeler, fingirdemeler yükseldiğini

işittikten sonra içi genişlemiş ve de yeniden Vollard'ın tablosuna dönmüştür.

Bir başka gün yine Vollard'ı ölümsüzleştirmeye çalışırken öfkeye kapılarak atelyesindeki resimlerden birini —bunu yapmadan önce bir an aynı işi Vollard'ın portresine uygulamanın daha doğru olup olmayacağını da düşünmüştür— parça parça eder. Bu kez yardımcı kadının atelyedeki bir halıyı, silkmek için kaldırmasına bozulmuştur. Halı, Vollard'ın gözüne küçük bir ışık lekesi düşürüyordur ki Cézanne, o olmadan resmi bitiremeyeceğine bin yemin eder. Aralıkta bir daha eline fırça almayacağını da ilan ederse de bu, açıklanır açıklanmaz yürürlükten kaldırılır.

Öfke atma bindiği günlerden birinde de gençlik arkadaşı Zola'nın portresini dürüp dizinde kırdıktan sonra emektar sobaya havale etmiştir. Bir gün de bir tabloyu, modelin, poz verirken, boyuna Clémenceau'dan açması yüzünden yarıda bırakmıştır. Clémenceau'yu sevmemesinden değil, resme aklını koymasına engel olmasındandır bu.

Ne ki, onun bir tabloyu yüzüstü bıraktığı çok görülmüştür. Bunu ertesi yıl yeniden ele almak, ona yeni bir görüş getirmek için de yapar Gelgelelim bu erteleme, kimi zaman, iki-üç yıl sürebilir.

Kısacası, çalışırken sessizliğinin hiçbir biçimde bozulmasını istemez. Dikkatini biçim, renk, uyum doğruluğundan uzaklaştıracak her davranışa afarozman kesilir.

Cézanne, tabloya koyacağı renk lekesinin öbür renklerle tam bir uyum içinde olmasına da pek önem verir. Bunun için fırçasını tuvale dokundurmadan önce uzun uzun hesaplar yapar.

Matisse'in alabandası da budur.

Kimi zaman yapıtını iki fırça darbesiyle örterse de önce boyayacağı figürün 20 ya da 30 desenini çizer.

Bir yazar onun evinde bir düzine albüm görmüştür ki içi yüzlerce fermanferma desenle tıklımdır.

Matisse «Euroue'un Kaçırılması» tablosunu nasıl harmanladığını şöyle dile getirir:

— Bu resme üç yıldır çalışıyorum. Daha da çalışacağım. Kimileri tabloların, seri halinde çıkarılan otomobiller gibi şipşak kotarıldığını sanıyor. Sadece bu tablo için üç bin kroki çizdim: Evet üç bin. Çokluk modelim dinlenir, ben desen çizerim.

Burada ağzınızı padişah kaşığı gibi açacak bir açıklamada da bulunacağız.

Bonnard'ın sadece boyadıkları değil, atelyesi de tablodur.

Tonların uyumunu kestirebilmek için ilkin duvarlara renk renk küçük kâğıtlar kondurur. Onlardan da bir sürü tablo çıkarır. Ve de topunu birden boyar. Yani boyuna, bir tablodan öbürüne koşar. Ama birinde sarıdan yola çıkmışsa, öbüründe yeşile, üçüncüsünde ya da dördüncüsünde ise kızıl şapa ya da beyaza el atar.

Çirkinliğin ressamı diye anılan Rouault'nun da aralık aralık, bir tablo üzerinde beş yıl kaldığı olur. Onu bozar, yeniden yapar. Bozar yeniden yapar.

Rouault'nun ustası Gustave Moreau da aynı takımdandır. Bir tabloya kimi zaman üç yıl abanır. Nedir, genç bir ressamın aşırma teyelle çırpıştırdığı tabloyu kendi üç yıllık resminden üstün tutmaktan da geri kalmaz.

Bütün bu ressamlar, ağaçların, suların nonoş ve sexy renkleriyle göz tutuşur.

Van Gogh, çokluk siyah-beyazları da sümbülî keysu, ya da tahrirli mavi görür. 1885 aralığında Rembrandt'ın daha önce hiç karşılaşmadığı bir resminin fotografisiyle başbaşa kaldığı vakit onu birden renkli olarak algılamaya başlar. Kardeşi Theo'ya yazdığı bir mektupta bu olayı şöyle anlatacaktır·

— Bir kadın başıydı bu. Işık göğsüne, boynuna, çenesine, burun deliklerine ve eneklerine düşüyordu. Alnı ve gözleri gölgeleyen kocaman tüylü şapka herhalde kırmızıdır. Devrik yakalı bluz da ola ki kırmızılardan, sarılardan oluşuyordur. Arka plan karanlık. Yüzdeki anlamda ise gizemli bir gülücük var. Rembrandt'ın kendi portresindeki gülücüğün tıpkısı.

Van Gogh'un siyah-beyazlara renk giydirmesi gibi Rimbaud da ünlülerin renkten başka bir şey olmadığı kanısındadır.

Ona göre A harfi siyah kadife camedanıdır parlak kara sineklerin. E harfi ise yıkanmış yüzüdür çadırların. Ürperen çiçeklerdir. Buzdan mızraklardır. Bir de beyaz krallardır ama, bir Rimbaud uzmanı olan Bouillane de Lacoste onların beyaz krallar değil, beyaz ışınlar olduğunu öne sürecektir. Çünkü kral anlamına gelen *roi* sözcüğüyle ışın anlamına gelen *rai* sözcüğünün sadece birer harfi değişiktir.

İ, tükrülmüş kandır. Yani lâl rengidir. Çılgınlıklara tünemiş güzellerin dudaklarındaki kıvrımdır.

U, denizlerin tanrısal çalkantısıdır. Hayvan

serpiştirilmiş çayırların, ya da yüz kırışıklıklarının suskunluğudur.

O ünlüsü ise mahşerallah bir borazandır. Sevgilinin gözlerindeki menekşe parıltılardır. Ve de Yunan alfabesinin son harfi omegadır. Ve de yayma eski Yunancanın «açık o»sunu göstermek için alınmıştır.

Rimbaud ünlülere sadece renk gözüyle de bakmaz. Onlar bir de biçim ve devinimdir.

Biçim ve devinim olan her şey onu büyüler.

Gelin görün ki, budalaca yapılmış resimler, kapı söveleri, tel cambazlarının ağları, dükkân levhaları, harcıâlem kitap süsleri, su perileri, haraba yüz tutmuş şehirler, güvercinler ve hacılar da yüreğini yalınayak bırakır.

Modası geçmiş şiirler, kilise latincesi, imlası bozuk *porno* yazılar, langa-lunga romanlar, ıvır zıvır kavuştaklar, ilkel uyumlar karşısında da feleğini şaşırır. Çünkü bunlardan da kendisine göz kırpan yeşiller fışkırıyordur.

Bir başka Rimbaud'cu Cecil B. Hackett yeşilin, şairin gençliğini simgelediğini söyleyecektir.

Ne diyorum, yeşil, Rimbaud'nun şiirlerinde de kipirder:

Geldim yeşil meyhaneye ki tereyağ
Reçel-ekmek ve söğüş et istedim

Yeşil, sadece meyhaneye özgü de değildir. Masalar da yeşile durmuştur:

Mutluydum uzattım ayaklarımı
Altına yeşil masanın

Rimbaud'nun ünlülerini başka yazarlar da kalburdan geçirmiştir.

Bunlara göre A harfi her şeyin içinden fışkırdığı karanlıktır. Boşluktur. E ise beyazlığı olduğu kadar kadınlık ilkesini de kucaklar. Bir de suyun *(eau)* ilk harfidir. Şiir denizi, beyazlığını ondan alır.

İ ünlüsü ise kadınla erkeğin zorbalık, benbenlik ve kana karışmış tüm raconlarını taşır. Hackett, *İlluminations*'daki egemenlik kavramı olsun, «Sarhoş Gemi»deki yaygaracı Kızıl Derililer olsun, dünyada ne kadar tehlikeli ve patburun yaratık varsa tümünü alır İ'ye yükler.

Claude Edmond Magny ise U sözcüğünü diapazona benzetecektir. Gözüpek düşünce ancak U ile özgürlüğe ulaşabilir. Sessizliğin, çalşmanın, bilimin ve içe dönüşün barışını da o getirecektir. İnsanı boşluktan yani A'dan, E'nin buzul yaşamından, İ'nin sayıklamalarından ve de cinsel taşkınlıklarından kurtaran da U'dur. Evren *(univers)* sözcüğünün ilk harfi o olduğu için de dudukuşu renglndedir.

O'ya gelince, Hackett onu benbenliğin ve gözün simgesi sayar. Nedeni de bu iki sözcüğün Fransızcada (*orgueil* ve *oeil*) o harfi ile başlamasıdır.

Alman yazarı Hoffmann da renkler, sesler ve kokular arasında özel bir ilgi olduğu görüşündedir.

Esmer ve kızıl aynısafaların kokusu onda törpüleyici bir etki yapar. Onu düşler kuyusunun dibine yuvarlar ki ordan bir obuanın tiz ve haykırışar sesini işitmesine yol açar.

İmdi azizimiz, masada kala kala bir Joyce kaldı.

O da her rengin insanı düşünceye saldığını mırıldanacaktır.

Kara taş üstünde kara kargalar...

Yavruağzı sabahlar...

Siklamen ve kavuniçi güneşler...

Gümüşî, krom sarısı, is siyahı yolculuklar...

Hünnabî deve kervanları...

Kan kırmızı koyunlar...

Beyaz ve mavi çekirdeksizler...

Lacilerin, morların, firfirilerin, levarike pembelerinin ince ve parlak samurları...

Ak güller, al güller, tabak gülleri...

Bütün bunlar düşüncenin kanatları, ateş böcekleridir.

Joyce, insan beyninin balkonlarına sadece yeşillerin tırmanamayacağını da fısılar.

Çünkü doğada yeşil gül yoktur.

Yeşil nehirler, yeşil göller, yeşil çağlayanlar da yoktur.

Ama Rimbaud şöyle demekten kendini alamayacaktır:

Yeşil sular doldu tahta tekneme benim

Fransız ressamı Rouault XX. yüzyılda gözün —yani resmin— kimi romantiklerin istediği gibi *korkunç güzel*'i yakalamayı savsakladığını ve de yaşamın tüm çeşitliliğini yansıtan biçimler ardından koştuğunu söyler.

Şair Blaise Cendrars da şapşap kalabalığın avında ve kuşundadır. Boyuna günlük görüntüler, üstüne müzelerin gölgesi düşmemiş yaşam parçaları derler. Kübizm, zenci sanatı, Amerikan müziği, gazete yazıları, afişler, büyük şehirlerin gurultuları, makinenin önlenilmez tafrası, Alfa-Romeoların uzayyırtan hızı, barlar, taraklı Bağdat çarşafı dürümü, topu bizimkinin ayaklar toprağıdır.

Şiirlerinde uyak diye bir şey yoktur. Çünkü yaşamın içinde de uyak yoktur. Noktalama işaretleri ise gözyaşlarına bakılmadan —Onu bu yolda Apollinaire de izleyecektir— dehlenmiştir. Buna karşılık, yıllarca «Şiire girmez» yaftasıyla sokak kapısında tutulan sözcükler «hayda maşallah»-larla içeri alınıp başköşeye oturtulmuştur.

Şairimiz sözcük uydurmaktan da çekinmez. Ya da kullanımdan düşmüş, kitapların finnarmda

kalmış sözcüklere el atar. Kendi demesince, kitap yazmaya oturmadan kullanacağı sözcüklerin listesini çıkarır. *Yıldırım Çarpmış Adam*'ı üç bin sözcükle yazmıştır. Yazdığı kitapların çoğunu yırtıp attığı da olur. Kimilerini de Güney Amerika bankalarının kasalarına kilitler. Anahtarlarını da fırlatıp atar. Sonra da bankaların hangi şehirde olduğunu unutmak için John Dos Passos'un *Manhattan Transfer* romanının kişilerinden Congo gibi hoşhoş uykularına yatar. Böylece sanat ürününü, yazarı belli olmayan yapıt haline getirebileceğini düşünür.

Cendrars gerçek bir yaşam böceğidir. Yaşanmamış tek bir dizesi, tek bir tümcesi yoktur. Nedir, üstünden 10 yıl geçmeden hiçbir kadıkaçıram yazıya getirmez. En güzel şiirlerinden biri sayılan ve çağdaş şiirin önünü açtığı söylenen «Sibirya Ekspresi Düzyazısı»nı 1902 serüveninden 10 yıl sonra kaleme almıştır. *Dan Yack* da Güney Amerika ve Şili adalarını tanıdıktan 10 yıl sonra gündeme gelir. Yalnız her şeyin özünü çıkarmaya büyük önem gösterir. Her sözcüğü kısaltmaya kalkışması bundandır. Yazar A t'Serstevens onun ağzında t'Şer olur. *L'İntransigeant* gazetesi ise *İntran*'a dönüşür. *İntran* aynı zamanda çıfıt çarşısı demektir. Çünkü yazarımız neden açarsa ona alapşap çıfıt çarşısı sözcüğünü de yükler.

Louis Parrot, onun buram buram kokan şiirlerinin Apollinaire'i etkilediğini bile —buna Robert Goffin de katılır— söyleyecektir. «Yoo, bu kadarı olmaz» derseniz vaktinize hazır olun. Karşınıza Apollinaire'in «Ağaç» şiiri dikilecektir:

İki kompartıman kiralamıştık Sibirya Ekspresi'nde
Mücevher satıcısı ve ben sırayla uyuyorduk
Dolu bir tabancaysa nöbet tutanın elinde

Gelin görün ki Cendrars, daha önce yazdığı «Sibirya Ekspresi»nde aynı dizelere uzanmıştı:

Eşlik ediyordum ben de
Karbin'e giden mücevher satıcısına
İki kompartımanımız vardı ekspreste
34 sandık da Pforzheim incik boncuğu
Çok mutluydum ve de yatıyordum üstünde
sandıkların
Adamın verdiği nikelli tabancayla oynayarak

Şiirde sözü edilen çerçi Rogovine'dir. Onunla 1902 yılında —bizimkisi o vakitler on altısındadır— İsviçre'nin Neuchatel şehrindeki babaevinden kaçıp dünyayı dolaşmaya çıktığı vakit Münih'te tanışmıştır. Öykü şöyledir: Yavru kaçak ilkin Basel trenine atlamış, ordan Berlin'e, ordan Hamburg'a, ordan yine Berlin'e geçmiştir. Koenigsberg, Köln... istasyonlardan dışarı çıkmaya korkuyordur. Bu yüzden parası tükeninceye değin —evden çıkarken ablasının birikmiş paralarını yürütmüştür— kendini bir istasyondan öbürüne taşımıştır.

Rogovine gramofonlar, çalar saatlar, incik boncuklar, Paris modasına uygun vaybeniler, elmaslar, inciler, *Made in Germany* ıvır-zıvırları... eline ne geçerse satıyordur Karşılığında da ibrikler, gümüş tabaklar, ayaklı bardaklar, testiler, halılar, benzi kaçık İran minyatürleri, mineli eşyalar, Şam işi bıçaklar, gümüş ve sedef kakmalı tüfekler, at gemleri, antimuanla mavileşmiş zırh

başlıkları, aytaşıyla işlenmiş eğerler, sarı yakutlar, firuzeler, ipince Buhara tülleri, yasemin ve gül esansları topluyordur.

Yazarımız çerçinin yanına çırak olarak girer. Rogovine onu Sibirya'ya götürür. Serüven beş yıl sürecektir. Cendrars aralıkta çıraklıktan ortaklığa yükselir. Üç kez Nijni-Novgorod panayırına, iki kez de Çin'e gider. Isfahan'ın yüksek yaylalarını, İran'ı dolaşır. Başlarına gelmedik şey kalmaz. Bir kez Sibirya'da yollarını şaşırırlar. Karların altında kalmışlardır. Onları adlarını bile işitmedikleri bir oba halkı yarı ölü bir halde kurtarır. 1907'de çerçi onu kızıyla evlendirmek isteyince ortaklık bozulur. Rogovine onu mücevher hırsızlığıyla suçlar. Cendrars güç bela kapağı İzmir'e, evet bizim İzmir'e atar. Ordan da ver elini Napoli.

Henry Miller, Cendrars'ın ilk adımı atmada büyük ustalıklar gösterdiğine parmak basar. Bir katil, bir aziz geleceği şavklı bir delikanlı söz konusu olsun, onların kornasını ilk bart bart öttüren Cendrars'dır. Miller'in *Yengeç Dönencesi* ilk yayınlandığında bir gün çat-kapı —O zamanlar Miller Paris'tedir— bizimkisi kendisini kutlamaya gelir. Ardından da dergilerden birine beş pençe bir eleştiri döşenir.

Cendrars, Rogovine'le bozuştuktan sonra Seine nehriyle Ourcq ırmağını birleştiren kanalın kıyılarında arıcılığa başlar. Yılda sekiz bin franklık bal elde ediyordur ki bu onun parababası sayılmasına yeter. Çerçiyle ortaklığı sırasında da bir kez milyoner olmuş ama paracıklarını bir haftada büyük şehirlerin barlarında ezmiştir. Bir hafta sonra da Pekin'de kendini aç-açık bulmuş, büyük

bir otelin kalorifer kazanma kömür atmak zorunda kalmıştır.

Bu kez milyonlar yolculuklarda tüketilir. 1908 yılında Bruxelles'de —arıcılıktan artık bıkmıştır—, daha sonra da Londra'dadır. Orda bir müzikholde tabakbaz olarak çalışır. 1909'da ise yine Rusya'dadır. Ordan da Birleşik Amerika'ya ve Kanada'ya sıçrar. Tarım işçiliğine, traktör sürücülüğüne varınca her boyaya boyanır. Daha sonraki yıllarda onu çingeneler arasında görürüz. Onlarla Avrupa'nın yollarını eskitir, karşıt oba çingeneleriyle kavgalara girişir. Ya da Norveç Balina Kralının kızı yüzü suyuna balina avcılığına kalkışır. Dahası var, Alfa-Romeo'sunu sol eliyle kullanarak —sağ elini Birinci Dünya Savaşında yitirmiştir— Paris'ten Biarritz'e uçar. Ordan İspanya'ya, Portekiz'e, okyanusu yutarak Güney Amerika'nın en uç noktasına, Ateş Ülkesi'ne konar.

Pööööh, 1921'de Abel Gance'la *Çark* filmini çeverir. Filmin montajında, özellikle yürüyen tren sahnesinde büyük perendeler atar. 1923'te ise yalnız süvarimizi Afrika çekecektir. Mısır ve Yukarı Sudan'da altı ay kalarak fillerin tombulluğunu filme alır. Daha önce Roma'da Hintli Dansöz Durge ve Hayvanat Bahçesi silahşörleriyle *Kara Veniis* adında bir belgesel yapmıştır. Hemen hemen aynı yıllarda Borel uçakları için yepyeni bir pervane yaratır. *Moravagine* (1926) adlı romanında da herkesten önce atom bombasından açar. Biraz geriye bakacak olursak, Birinci Dünya Savaşı sonlarında onu *Sirène Yayınları*'nın başında yakalayabiliriz. Kitapseverlerin mutluluğunu artıracak kitaplar yayınlıyordur. Bunlar arasında ilk kez

1868'de sınırlı olarak basılan, bir daha da gün ışığı görmeyen Lautrémont'un *Maldoror Şarkıları* da vardır. Daha önceleri de, 1911'de Paris ulusal kitaplığında çalışmıştır. Apollinaire hesabına şövalye romanları kopye etmek için Mazarine kitaplığına da kapanmıştır. Nedir, Apollinaire onları Pierre-Paul Plan için yaptırıyordur. O da yayıncı Payot'nun buyruğundadır.

Cendrars'ın dünyanın dört bir yanında selamına duran tanışları vardır. Brezilya'da benzinci Manola Seça ile dostluk kurmuşsa, Şikago'da Al Kapone'nin nabzına göre kan almıştır. Doğrusu zıpçıktılar, kilise bekçileri, orman kolcuları, mavi elmas arayıcıları, çarliston markalar, ademaleyhisselamlar, zittirikler, soylular, tırıveriler, düşçüler, yalan inanlara kapılanlar, ince ruhlular, pantollu hayvanlar... tümü de kitaplarında çok gelir, çok gider. Katiller bile hiç husulanmadan odasına girip kurulur. Ünlü tren soyguncusu Al Jennings başta olmak üzere çoğu, tabancalarını anı olarak kendisine vermiştir. Cendrars *Kesik El*'de şöyle der:

— Büyükler sözlerinde durmaz. Sözlerinde duranlar kanlı katillerdir.

Cendrars'ın hampalarından biri de yazar Gustave Le Rouge'dur. 312 kitabı vardır ki hepsini anlatmakla akıllar hayran kalır. Cendrars onun biçemini yani uslubunu pohpohlaya pohpohlaya bitirememiştir. Le Rouge, halk romancısıdır. 36 dile çevrilen —yalnız Kanada'da bir milyon satmıştır— ve yeniden yeniden basılan *Esrarengiz Doktor Cornelius*'ten eline çok gülünç bir para geçmiştir. Çünkü kitabın daha ilk baskısında tüm haklarını

400 franga satmıştır. Yıllarca sonra onu filme almak isteyenler kendisine büyük paralar önermişse de içindeki erik kurusu yüzünden, sıkışık bir durumda olduğu halde öneriyi elinin tersiyle itmiştir. Gerçekte Le Rouge yel alıp rüzgâr satar. Camlı dolaplara bayılır. Öldüğünde evinde 19 dolap sayılmıştır

Jean Galmot'nun yaşamına raslamak için de Cendrars'ın *Rhum* adlı kitabına başvurmak gerekir. Galmot tam bir üşütüktür. Yasaların geçerliğine inanmaktadır. Cin çarpığı serüvencilerden biri de Teğmen Bringolf'tur. Tehlikeye çokça çatkındır. Tam bir tilkiburundur. Ona kimileri haydut, kimileri de kahraman gözüyle bakar.

Demek isteriz ki, Cendrars'ın kıskacına yakalananlar ondan, ancak kitaplarına girerek kurtulurlar. Birinci Dünya Savaşındaki silah arkadaşları da aynı köprünün altından geçmişlerdir. Savaş madalyası aldıktan sonra gangsterliğe soyunan Çingene Sawo, Vimy Tepesinde ölüp aynı gün gömülen ve de 10 yıl sonra yeniden dirilen Sidikli Garnero, kızkardeşinin balkonlarını öve öve bitiremeyen Robert Bellesort, Tekgözlük diye anılan Polonyalı şövalye Przybyzewski, yüzbaşı Jacottet, Çorbacı Teğmen bir bir sahnelenmişlerdir Hem de büyük tarakalarla.

Karmanyolaya sokulanlardan ressamlar da yakasını kurtaramaz. Robert Delauney, Georges Braque, Fernand Léger, Picasso zaman zaman kağam-kağşak yürütülür. Chagall için şiir bile kesilmiştir:

Bir kilise alır kilise tablosu çıkarır
İnekten inek tablosu damıtır

Sardelyelerle
Kafalar eller bıçaklarla resim yapar
Hem öküz sinirleriyle boyar onları
Hazreti İsa da kendisidir Chagall'ın
Yani bir haç üstünde geçmiştir çocukluğu
Tanrının günü de intihar eder

Doğrusu yazıların aralarına sıkıştırılan bu portrelerde ince sanat vardır. Şöyle düşünün: Odanızın tenhasında oturuyorsunuz ve birden, uvang tepin tepin, bir helikopter masanızın üstüne yumuşak iniş yapıyor. İçinden de «ağzından akıllı» biri çıkıyor. Beğendiniz mi? Okurlara bile şairlik getirir bu. Ya da onları şarap keyfe iteler.

Şimdi şimdi kameramızın filmini değiştiriyoruz. Cendrars'ın gerçek bir kitap oburu olduğunu söyleyeceğiz. Daha küçük yaştan, hangi dilde yazılmış olursa olsun, eline ne geçmişse okumuştur. Kimselerin yüz vermediği «Bütün Yapıtları» kitaplarını, büyü risalelerini ellerinden tutup ayağa kaldırmıştır. Geothe'yi Almancasından, Dostoyevski'yi Rusçasından, Sait-Jean-de-la Croix'yı Kastilya dilinden şavullamıştır.

Millet ona kitaplık faresi diyecektir. Yolculuklarında yanında çokluk Villon'un şiirlerinin ilk baskısını bulundurur Petersburg'a gitmişse orda hemen İmparatorluk Kitaplığına koşacak Fransızca eski kitaplar arayacaktır. Prag'ta Roses-Croix tarikatıyla ilgili tutanakları karıştırır. Bratislawa'da dünyanın en zengin üfürükçülük koleksiyonuna toslar. Çin'de, İran'da, Rusya'da hep antik kitaplar kovalayıcısıdır. 1910'da Fransa'ya 10 büyük sandık kitap getirmiştir. Taşıtmak için de bir Mısır hazinesi harcamıştır. Eyvah ki kitap-

lar Anvers gümrüğüne takılır. Bir dostu da, yani bir itoğlu, onları gözle kaş arasında yokeder.

Yazarımız dünyanın graka graka içilen tüm içkilerinin adını da bilir. Yemek yapmakta da ustadır. Nedir, kotardığı yemeklerin çoğu insanın sevdavi yapısını körükler. Salamuraya yatırılmış köpekbalığı süzgeci, balla terbiye edilmiş enik ölüsü, ipekkozalı kremi, Kawa alkollü kurtçuk, deniz yosunu reçeli bunların en gaygaylılarıdır. Bir de bir içki: Menekşeli pirinç şarabı.

Cendrars'ın tüm urpunu turpunu pazara çıkardıktan sonra onun renklere ve kokulara karşı özel bir saygınlığı bulunduğunu da açıklayabiliriz. Ona göre Akdeniz havası çamaşır sandığı ya da reçel dolabı kokusundadır. Marsilya da biberli karanfil kokar. Yalnız Cendrars'ın canciğeri Marsilya'lı şair André Gaillard'ın hiç kokusu yoktur. Gelgelelim o da, kimi zaman hamsi buğularına sarmalanır. Çünkü şaşıracaksınız, Gaillard bir süre Trabzon'da konak tutmuştur. Yine şaşıracaksınız, Cendrars da onu orada tanımıştır.

Cendrars'ın renkleri ise kazandibi, mora dönük tarçın, sönmüş safran ve de mavi asfalttır. Orenok nehri kıyılarında (Venezüella) rasladığı bir zambağın rengini ise dilinden hiç düşürmez. Ne ki, bunun değişik bir nedeni vardır. Çiçek, bukalemun gibi, saatte bir beyazdan turuncuya, turuncudan maviye renk değiştirir.

Şimdi yine sıkı durun. Bu kez şairimizin kuş sevgisine kürek çekeceğiz.

O, o, o... Yine Birinci Dünya Savaşındayız.

Cendrars'ın birliği Vimy tepesine saldırıya geçmiştir ki birden kloratür soprano bir çayırkuşunun, boğazını yırtarcasına, öttüğü işitilir. Ar-

kadaşları patlamalar ve vayvillimler eşliğinde Alman siperlerine daldıkları sırada o, kuşu dinlemek için durur. Hayvancağız bir taş atımındadır. Kurşunlar, şarapneller, mermiler, çapraz ateşler çevresinde görünmez bir kafes örüyordur. Cendrars yüreğine soktuğu o dakikayı sonradan şöyle anlatacaktır:

— Çayırkuşu kanatlarını çırpıyor ve ırlıyordu. Ben şaşkınlıktan gülmeye başlamıştım. Bunlar aşk şarkılarıydı. Baharın ta kendisi.

Unutmadan Cendrars yaşlı Avrupa'nın bir yılgınıdır. 1924 ile 1936 arasında her yıl bir, üç, ya da dokuz ayını Amerika'da, özellikle de Güney Amerika'da geçirir. Fransa'ya ancak kitaplarını bastırmak, yeni yolculuklar tasarlamak için gelirse gelir. Ne var, ilkin Paris'e koşar. Batignolles Bulvarındaki ya da Champs Elysées'deki kahvelerde bir tek yuvarlamadan Fransa'ya döndüğünü anlayamaz. Uzun süre yadellerde kalması kahvelerin soluk ve kirli duvarlarını gözlerinde tüttürmüştür.

Sonra da, ayrıntılara kitakse, gönlüne uygun bir şehre doğru süzülür. Ama dönüp dolaşıp yine Paris dolaylarındaki minnacık evine çekilir. Yazarların Aziz Jerôme gibi hücrelerine kapanıp çalışmaları gereğine inanıyordur. Çünkü bu büyük gezginci, hadi onu da açıklayalım, şapşap kalabalığın arasında yaşadığı, insanların bulunduğu yerlere sokulmaktan bir an geri kalmadığı halde dünyanın en büyük yalnızıdır. Bütün yaşamı boyunca kendi içine saklanmaktan başka bir şey yapmadığını kendi de ilan eder:

— Yaşama parçasını kaptıran ve tüm gücüyle yaşamı horlayan bir Brahman rahibiyim ben.

Ya da boşluğa yumruk sallayan veya sallamaya çalışan zincirden boşanmış bir boksörle onun gölgesiyim. Devşirmedir benim işim. Bana savrulan yumrukları devşirmeyi de öğrenmişimdir. Dünyadaki işlerin erinçle geliyorum üstesinden. Bunu da kendimi değil, başkalarını coşturmak için yapıyorum. Çünkü beni oyalayan da kendi tepkelerim değil, başkalarının tepkeleridir.

Denememizin bu noktasında, yani 1 eylül pazartesi günü kaba kuşlukta, yani Dünya Satranç Şampiyonu Garri Kasparov'la eski şampiyon Anatoli Karpov'u bir puan geçtiği anda, yani Kasparov'la Karpov sahnede savaşırken, sahnenin gerisinde de 59 yaşındaki Filipin'li Florencio Campomanes, 38 yaşındaki Brezilya'lı Lincoln Lucena ile FİDE (Dünya Satranç Şampiyonu) başkanlığı uğrunda birbirlerini boğazlarken bize de Blaise Cendrars'ın, çuh, çuh, çuh «Sibirya Ekspresi» şiirini bir kez daha okumak hevesi geldi. Şiir uzundu. Arada bir çekeceğimiz aferinbadlarla yallah yallah 20 dakika sürerdi. Bizse ona üç saatimizi verdik. Sizin anlayacağınız, evin içinde bir usta vardı. Kitap rafları çakıyordu. Kısacası çok gitgel oldu. Kitaplar inip binmeye, garklamaya gurklamaya başladı. Diyeceğim, şiiri zar zor bitirdik. Hoş, böyle olmasa onu yine alapşap okuyamazdık. Şiirin tadını iyisinden çıkarmak için bilmediğimiz sözcükleri sözlüklerde arıyor ve de, vay beni, vaylar beni, bulamıyorduk.

Sonunda masaya çöktük. Üstümüzden sıkıntıyı atmak için Sibirya Ekspresi'ni Türkçeye aktarmaya başladık:

O zamanlar ben delikanlılığımdaydım
On altısında var yoktum
Çocukluğum uçup gitmişti belleğimden
16 fersah uzağındaydım doğum yerimin
Moskovadaydım. Bin üç kiliseli yedi garlı
şehirde
Ama yedi garla bin üç kiliseden yoktu
yanımda yeterince
Delikanlılığım çok şallamşop ve delirekti
çünkü
Efes Tapınağı ya da Kızıl Meydan gibi
parlıyordum
Gün kavşaklarında
Eprimiş yolları aydınlatıyordu gözlerimse
Daha o zamandan başlar ozanlığımın
külüstürlüğü
Yani sonuna dek taşıyamazdım bir şiiri

DOĞANIN TENHASINDA

1839 yılında, 29 yaşında, ince hastalıktan ömür defterini kapayan Fransız şairi Maurice Guérin ilk kez Atlas Okyanusuyla karşılaştığı vakit, vayvillimler atarak ona doğru koşmuş ve delirek dalgaları bağrına basmak, kolları arasında sıkmak için kendini sulara atmıştır.

Maurice'nin kız kardeşi Eugénie de —ki o da günlüğüyle ün yapmış bir yazardır— benliğinin ancak çiçekler, kuşlar, ormanlar, gökyüzü yani dışarda doğa adına ne varsa onlarla dirliğe kavuştuğunu yazar.

İnsansız, cıpcıbıldak, yüz uykuya yatmış bir doğadır bu. Amerikan günlük yazarı H. David Thoreau da (1817-1862) doğayı insandan arınmış olarak sever. Günlüğünde bunu açıkça dile getirmekten çekinmeyecektir:

— Doğayı biraz da insan olmadığı için severim.

O, insanların düşüncelerine de hiçmihiç önem vermez. Gerçeğe, ayışıklı gerçeğe bağlıdır sadece. Diyeceğim, Thoreau tam bir doğa sürücüsüdür. Ondan kopmamak, onun tenhasında bağdaş kurmak için hiç evlenmemiş, aşka karşı da bütün

pencerelerini kapalı tutmuştur. Doğru dürüst bir işe girdiği de söylenemez. Yalnız yılda birkaç ay, yer ve tarla ölçerek —işinin ustası olduğu için bütün çiftçiler onun ardındadır— geçimini sağlamaya çalışır.

Thoreau bir ara, 1845-1847 yıllarında, Walden gölü kenarında, kendi elleriyle yaptığı bir kulübede, doğayla başbaşa yaşama denemelerine de girmiştir. En mutlu günleridir bunlar. Sonraları *Walden ya da Ormanlarda Yaşam* adlı romanını yazdığında burda tuttuğu günlüklere dayanacaktır.

Yaz sabahları, kimi vakit, hiç savsaklamadığı günlük banyosunu aldıktan sonra, kulübesinin önüne bir iskemle atıyor, orda çamlar, sumaklar ve hikori denilen ağaçlar arasında oturuyor, kendini doğanın o fil tufanı sessizliğine bırakıyordur. Onu ordan ancak güneşin batıdan gelip penceresine dayanması, ya da ana yoldan geçen bir arabanın gürültüsü kaldırabiliyordur. Çünkü ancak o vakit saatin ilerlemiş olduğunu, karnının da acıktığını çakıyordur.

Hayırlı kış aylarında ormanların ve yabanıl dağların havasında da içi taşar. Karda da ağır ve sıcak bir şey bulur. En çok sevdiği şey ise ince ve kuru bir karla örtülü, yol iz vermeyen bataklıklarda dolaşmaktır.

Bir yazar onun için şöyle der:

— Ona belli bir yer, bir çiftlik, yüzüstü bırakılmış bir değirmen, bir köstebek, bir tarla faresi, bir yılan, bir çobanaldatan kuşu, bir kaplumbağa verin onu mutlu kılarsınız.

Thoreau hayvanlarla da pek sıkıfıkıdır Yılanların, ayaklarının arasında dolaşmasından büyük

hazlar devşirir. Balıkları da elleriyle yakalayıp onlara havada taklalar attırır. Köstebekleri de kuyruklarından yakalayıp yuvalarından dışarı çeker. Tilkileri ise avcılara karşı korur. Amerikan düşünürü Emerson onun kimi zaman kendini köpek ya da pars sandığını söyleyecektir.

Onun tanımadığı kuş da yoktur. Kırmızı renkli tangarayı ne zaman ararsa onu bir çam dalında bulur. Çamların yeşili, gökyüzünün mavisiyle tam bir karşıtlık oluşturur. Tangaraların boğuk sesi ormanların yabanıllığını da artırır. Ne var Thoreau, gerçekte gece ispinozunun sesini sever. Gece kadar gündüz de çok iyi öter. Onu hiç görmemiştir. Yıllarca (12 yıl) fellek fellek aradığı halde, bir türlü bulamamıştır. Çünkü tam ele geçireceği zaman fırt bir başka ağaca kaçıveriyordur.

Ardıçkuşunun, akşamüstleri, çamlarda verdiği konserlere de bayılır. O da bütün ruhu ve gönlüyle ötüyordur. Sazını da coşkuya kapılmadan tıngırdatır. Biraz ırladıktan sonra da durur, çıkardığı melodilerin daha iyi kavranılması için kendisine de, kendisini dinleyenlere de zaman tanır. Onu musiki kadar dağıtan bir başka kuş sayılmamıştır. Gözlerini, ruhunu ve tüm duyularını şırlatır. Thoreau, karatavuk ve bülbül sesinin en alengirli ses olduğunu söyleyenlere de pek kulak asmaz. Ona göre, ardıçkuşunun sesi, karatavuğu da, bülbülü de bastırır.

Günlükçümüz kendisine sonbaharın geldiğini haber veren cırcırböceğinin ötüşüne de ayrı değer gösterir. Geveze böcek ona her şeyi, her sıkıntısını unutturur. Ardıçkuşununkiler kadar uyumlu ve yabanıl türküleri yoksa da sesi yine de olgun

ve dolgundur. Kekliklere gelince, onların sesi çığırtmalardan daha tizdir. Thoreau onun melodilerini işitince çomakla kulak davuluna vurulmuş gibi olur. Daha doğrusu, küçük bir böceğin kulağından içeri girip kulak boşluğunda, şakaklarında ve de damarlarında kıpırdadığını sanır. Kuşlar yağmur altında bile öter. Kızılağaçlara konan baştankaralar, serçeler, kızılgerdanlar kendisine açacak çiçekleri haber verir. Hele kızılgerdanlar, ardıçkuşları gibi kıyamete kalacak aryalar çığırırlar.

Thoreau'nun koku duyusu da çok güçlüdür. Geceleyin evlerden mezbahayı andıran kokular yükseldiğini duyar. Ona kalırsa, dünyada tek güvenilecek şey kokudur. Koku öteki duyulardan kaçıp giden şeyleri yakasından tutup getirir. Çiçek kokularının da, dürümlerinden daha cevahir olduğu inancındadır. En çok tirfillerin kokusundan hoşlaşır. Sevdiği çiçekler arasında ise nilüferler başı çeker. Ondan sonra kızıl kantaron, ya da beyaz, mor, firfiri mikanyalar ya da Frengistanda *immortelle* diye anılan ölümsüzler gelir. Menyantalar, salepgillerden venüsçanakları da onun yolunu eskitir.

Emerson. Thoreau'nun bir defteri olduğunu, çiçeklerin bütün estepetasını oraya geçirdiğini de söyler. Böylece hangi çiçeğin ne gün açacağını, hangisinin ne kadar solacağını kolayca kestirirmiş. Dahası, yılın hangi ay ve gününde olduğunu bilmese de çiçeklerin duruş ve renklerine bakarak şipşak çıkarırmış.

Türk Tarihi yazarı Necip Asım bir Çin şiirine dayanarak Türklerin savaş arabalarından lingling seslerinin fışkırdığını, atlarının da siyau-siyau diye soluk aldıklarını yazar.

Eskilerin *taklid-i ahengi*, Frenklerin de *onomatopée* adını verdiği yansılama yani doğa seslerinden elde edilen uyum her memlekete, her bölgeye, her ile ve de her aileye göre değişir. Batılılar tüfek patlamasının sesini bang-bang, ya da grav-grav, ya da pam-pam (çakmaklı tabanca sesi) ile karşılarken biz de dan-dan demeyi yeğleriz. Türkler paytonlarının, ya da yük arabalarının atını yürütmek için *deh* sözcüğünü kullanırsa, Fransızlar da *dia* der. Ama bunu, daha çok, atı sola döndürmek için yaparlar, sağa döndürmede ise *hü* deyişine kucak açarlar.

Kuşların, hayvanların çıkardığı seslerde de doğa,doğanın elektriği vardır. Horozlar u'ürü-üüü diye öterse, keklikler de gubak-gubak sözlerinin ayaklarına yatar. Güvercinlerin resitali ise kuğur-kuğur'dur. Tayların kişneyişi de ihihihihi melodisine göre ayarlanmıştır. Gizli değildir ki, kurtlar da paykırır. Gerçekte çakal, tilki, köpek de sezdirmeden aynı frekans üzerinden yayın yapar. Yalnız tilkiler Kütahya ilçelerinde pavkırmak yerine

cimkirir. Samsun'un Çarşamba ilçesindeyse atların yorgunluktan solumasına da pavkırmak denir. Onlar soluk alıp soluk verirken de kimse sesini çıkarmaz. Çünkü herkes bilir ki atlar pavkırmasa ölür.

Biz bunları sıraya dizerek anlatmıyoruz. Gaziantep'te kurbağaların, kaplumbağaların suda yüzerken cibildedikleri saptanmıştır. Eğridir'deyse tuzağa yakalanan köpekler vızzık diye inilder. Hindilere gelince, onlar gurk-gurk'a yatarlar. Tavuklarsa daha çıtkırıldım olduklarından gluk-gluk seslerini yeğlerler. Kimi yerlerde ise gurklamak hindilerin kabarması için kullanılır. Hindiye de gulik, gübük ya da gulu-gulu derler.

Anadolu'da hayvanları çağırmak için sakalı ak, yüreği pak ünlemler de kullanılır. Kümes kalabalığı genel olarak geh-geh sözleriyle buyur edilir. Ama kimi zaman da geh-bili-bili diye çağrılır. Ya da sadece bili-bili denir. Nazilli, Doğan, Ermenek ve Bor dolaylarındaysa bu çağrı bülü-bülü'ye dönüşür. Bor'da ayrıca bilü-bili diye seslenildiği de olur. Alaşehir'de, Malatya'daysa bu ünlem gehcici'dir. Gümüşhane'deyse yandım şeker havasına bürünür. Yani ge-cu-cu olur. Kıbrıs'ı sorarsanız orda da büri-büri'ye başvurulur. Kimi bölgelerde civcivlere de cik-cik sözleriyle el edilir. Nedir cik-cik civcivlerin de sesidir. Kimileri de tavukları, hindileri ebilbil ya da vik-vik sözleriyle karşılar.

Keçileri çağırma estepetası ise cibi-cibi'dir. Çivril gibi kimi ilçelerde cibiç-cibiç denildiği de olur. Ordu'nun köylerinde de keçiler gur-gur sözleriyle ağırlanır. Ama bu deyiş koyunlar için de kullanılır. Kimi dolaylardaysa keçilere, koyunlara cibiş-cibiş diye seslenilir.

Gümüşhane'de atlara seslenmek için de geh ünlemi raya konur. Öküz, buzağı ve mandaları çağırma dürümü ise ayrıdır. Onlara gebici-gebici ya da gebüç-gebüç lafları atılır. Sığırlar da mehmeh sözleriyle toplanır. Mandalar, kimi yörelerde de bodu-bodu sözünü işitmeden yerlerinden kıpırdamaz. Onları kovalamak içinse maç-maç çığlıklarından yararlanılır. Dana çağırmada da piş-piş sözü gelir gündeme. Köpeklereyse üş-üş diye seslenilir. Koşum hayvanlarını durdurtmak için de vöh, vöhü ya da vöhah sözcükleri kullanılır.

Burada topumuza bir maşallah çekmemiz gerekir. Sözcüklerimiz arasında canlıların ve cansızların niteliğine uygun olanlar çokluktur. Deve ve koyunlara takılan çanların adı gümberektir. Bunlara kimi ilçe ve köylerde de hongurdak denir. Develerin ön ayaklarından arka ayaklarına dek uzanan zincir üzerindeki çanlar da cizgardır. Gökgürültüsüne de kimi yerlerde gümbürdeve ya da güldürbaba derler. Ördek yürüyüşü ise patalak-patalak diye geçmiştir sözlüklere.

Ağustos böceğinin yani cırcır böceğinin adı ise vızlak'tır. Bülbül ise cicidan'dır. Baykuşa da büyüklüğünden ötürü ulukuş denmiştir. Ne ki, baykuşun yerel adlarını say say bitiremezsiniz. İzmir yöresindeki adı kukumav ya da gulukuş ise Bolvadin'de kukkogan, Söğüt'te kukkulav, Avanos'ta körkuş, Şavşat'ta kukku, Bandırma'da körüvü, Ulukışla'da köryapalak, Milas'ta kulu-kulu, Çal'da guguk ya da gugukpilav'dır.

Dur-durak dinlemeden ağlayan çocukların sesleri de vırrık-vırrık diye bilinir. Vırrık'la bir de olur olmaz şeylere köpürenlere ya da alınganlara atış yapılır. Körpe çocuk ağlaması ise vık-vık'tır.

Vık-vık bir de içinde daralma duyanların durumlarını ortaya koyar. Bıçağın keskinliğini anlatmak için de cirp-cirp ya da cirpedak sözcüklerine el atılır. Düzce'de ağzını şapırdata şapırdata yemek yemeyi anlatmak için març-març ya da març-murç ünlemleri kullanılır. Ebeh ya da ebiy ise acı bildiren vayvillimlerdir. Yani «of aman» anlamına gelir. Buy ise vayy gibi şaşkınlık bildirir. Aynı işi voybu da yapar. Yani bu da «eyvah» yerine kullanılır. Şaşkınlık, imrenme, üzüntü veren bir ünlem de uş'tur. Korku ve acıyı ise uy sözü karşılar. Uy-ana ise hem korku, hem de coşku için kullanılır. Korkuyu bir de vüüyyy sözcüğü haber verir.

Dedikodu ise kimi yerde vıdıvıdı, kimi yerdeyse edürküdür'dür. Ama ona vırvırı, carcar, cakcak, vıtvıt, ya da vit-vit diyenler de vardır. Yalnız Merzifon köylerinde vit-vit çabuk-çabuk anlamına da gelir. Vit-vit'i Rumeli göçmenleri de kaz ve ördekleri toplamak için kullanır. Konya Ereğlisi, Bor, Kurşunlu (Çankırı) ve de kimi Ankara köylerinde de vit-vit bu anlamdadır. Nedir, Edremit gibi kimi yerlerde ördek, kaz ve hindi yavrularına da vidi denir.

Yazımıza bir son çekmek için buraya bir de özel olarak uyarlanmış bir Şeyh Galip ikiliği kaydıralım:

Güm güm öter gökkubbemiz seslerden
Gümlemiş yeryüzü bu serüvenden

Başka yerde de yazdım, Amerikan romancısı Henry Miller kitaplarının şurasına, burasına portreler serpiştirmekten pek hoşlanır. Bunlardan biri de Lou Jacobs'tur ki onu gençliğinde düttürüleyla günlerinde tanımıştır.

Lou gülmesini bilen, Miller'i de güldüren bir kişidir. O vakitler yazarımızın Rabelais'den filan haberi yoktur. Oysa Rabelais, Lou'nun canciğeridir.

Lou'nun sanata karşı saygısı büyüktür. Parktan her geçişinde, Shakespeare'in heykeli önünde durup şapkasını çıkarır. Apartmandaki odasının kapısı da her vakit açıktır. İçeriye kim girerse onunla hemen saniyelenir, yani saniye yitirmeden dostluk kurar.

Derisi parşömendir. Yüzü de parsellenmiştir. Yağlı ve leylek yuvası saçları gözlerinin üstüne düşer. Yüzünün rabbiyesi hort atarsa da herkesin buyruk kölesidir. Satrançta ise üstüne yoktur. Ama kazanmak değil, kazanmamak için oynar.

Kitaplara gelince, hemen hemen tüm kitapları devirmiştir. Miller, ilk zamanlar buna inanmamışsa da zamanla doğru olduğunu görmüştür.

En çok da Shakespeare'le *İncil*'i okur. Kitap üzerine çene yarıştırmayı ise, okumaktan da çok sever. Denebilir ki Miller, ilk eğitimini ondan kapmıştır. Dolaylı bir yöntemi vardır. Tekniği ne yapmamak gerektiğini göstermeye dayanır. Karşısındaki her insanı, istesin, istemesin düşünmeye zorlar. Miller der ki:

— Ondan bir kez bir öğüt işittiğimi anımsamıyorum. Ne var almasını bildikten sonra onun ağzından çıkan her söz bir öğüt, bir derstir.

Lou insanlarla laflamaya da bayılır. Akşamları, işten çıkınca genellikle bir, ya da iki kahvede mola alır. Bir jokey, bir boksör, ya da itgüden bir pezevenkle derelerde, tepelerde koşturur. Kimi zaman da yolunu balık pazarından geçirir Denizin derinliklerinden kopup gelen yaratıkları seyrederek yedi dokuz kendinden geçer. Ama eve dönerken, midye, karides, istiridye ya da yılanbalığı almayı da savsaklamaz.

Miller'in, 1930 yılında, Fransa'ya kapağı atmadan önce tanıdığı Emil Schnellock da tam bir kitaplık faresidir. Beğenisi çok değişiktir ama, ikisi de Hamsun'la D.H. Lawrence'i sevmekte birleşirler.

O yıllarda Miller çok burun yapıyordur. Aydın züppeliğinin her türlüsü de vardır üstünde. Her şeyi bilmiyorsa da biliyor görünmekten çekinmiyordur. Nedir, Emil'in büyük bir alçakgönüllülüğe bulayarak sorduğu sorular yazarımızı kısa zamanda gökyüzünden yere indirmiştir.

Bunlar kendisine şunu da açıkça anlatmıştır ki Emil her konuyu Miller'den daha iyi çakıyordur, ama çaktığını belli etmeyi de hiçmihiç sev-

miyordur. Miller onun sorularından ancak daha fıstıkî sorular sorarak kurtulabiliyordur.

Schnellock, Miller kadar çok okumuyordur ama, ondan daha çok dikkat kullanıyordur. Bu yüzden de okudukları aklımdan çıkmıyordur. Bir özelliği de fıştıkladığı yazarlarda kalıcı olarak ne varsa onları yellim yelalim yakalayıp ortaya dökmesidir.

Miller, onun yanında kendisine acımasız bir yobaz gözüyle bakar. Çünkü kimi yazarlara hiç katlanamıyor, onları, canlıları cansız bırakan koskoslar arasında sayıyordur. Ne ki, zaman geçince onlarda bir şeyler buluyor ve hemen Emil'i kutlamaya koşuyordur. Gelin görün ki, bu da Emil'i şapalaklaştırmaktan öteye geçemiyordur Neden derseniz, aralıkta, Emil de: «Acaba ben bu yazarlara çok mu önem veriyorum?» kuşkularının ayaklarına yatmıştır.

Bir kitap kurdu da Efrayim Doner'dir. Miller onu Paris'te, 1931'de, ya da 1932'de tanımıştır. Ama sadece bir kez görmüştür. Dostlukları ise sekiz yıl sonra Amerika'da kurulmuştur.

Miller onunla ilişkilerini şöyle anlatır:

— Konuşmalarımıza kulak kabartacak olursanız yaşamımızın büyük bir parçasını Fransa'da geçirdiğimizi sanırsınız. Şu var ki, yaşamımızın en güzel yıllarını, o da ben de Fransa'da geçirdik. Ve de bunu hiç unutmadık.

Doner'in Fransa'yla ilk kucaklaşması Côte d'Azur'daki Villefranche kasabasında olmuştur.

Öyküyü biraz geri çekmek gerekirse Doner, New York'ta bir tabakhanede çalışıyordur. Kirloş ve ağır bir iştir bu. Günün birinde, dişinden, tırnağından kesip biriktirdiği paraları bir dostu

borsada çoğaltmak önerisiyle çıkar karşısına. Köşeyi aladışappak dönmek ve bu tahta teptiren işten kurtulmak düşüncesi gönlünün patpatını artırır. Gelgelelim, paraların yarısı, kısa zamanda tükenir. Doner de, geri kalanının da deve olmaması için bir turizm bürosunun düzenlediği Akdeniz gezisine çıkmaya karar verir. Parası tam buna yetecek kadardır. Bindikleri gemi Villefranche'a demir bırakınca o da, bir tek atmak için karaya çıkar.

Çıkış o çıkıştır.

Villefranche'tan öylesine hoşlanır ki o anda turistik geziye tekmeyi vurur. Bir yıl boyunca Fransa, İtalya, Portekiz, İspanya, Yugoslavya ve dolaylarındaki memleketlerde kendi ayaklarına binerek dolaşır. Kahvelerde, lokantalarda şunun bunun karikatürünü çizerek geçimini sağlıyordur. Daha sonraları işi ressamlığa dökecek, yaşamında yeni bir dönem başlatacaktır.

Doner'in de okumadığı kitap yok gibidir. Her şeyi yer, her şeyi yutar. En bayıldığı yazar da Cervantes'tir. *Don Kişot*'u her yıl bir kez okumadan rahat edemez. Miller'e göre, Amerika'da Fransız yazarı Blaise Cendrars'ın kaleminden çıkan her satırı atıştıran beş ya da altı kişi varsa, onlardan biri de Doner'dir.

Bu deneme kısa olarak yazıldı.

Kitaplık farelerinden biri de Louis'dir

Gerçekte bu adı ona, Duhamel'in Louis Salavin'ini andırdığı için, Miller'in kendisi takmıştır.

Louis'yi sorudan çok, soruyu soran kimse ilgilendirir.

Kim soruyor? Soru nerden akıl tasına düştü? Kendi mi buldu, yoksa devlet adamları mı yardım etti?

Hep bunları araştırır, bunları aydınlığa çıkartmak için dokuz kapının çıngırağını çeker.

İtalyan şairi Dante (1265-1321) *Tanrısal Güldürü* adlı kitabında, adaletli başbuğlar bölümünde şöyle der·

— Bütün dünyayı aydınlatan güneş ışığını her tarafta söndürdüğünde, önce yalnız onunla tutuşan gökyüzü birden sayısız ışıklarla aydınlanır ve bu ışıklar o bir tek ışığın vurmasıyla parıldar.

Tanrısal Güldürü hemen hemen buna benzer doğa çağıltılarıyla doludur. Araf'ın ikinci şiirinde de şu sözler yeralır:

— O sırada sabahın yaklaşmasıyla Merih batıda, deniz ufkunda, kalın sis tabakaları arasında nasıl kızarırsa, tıpkı öyle denizden doğru bir ışığın geldiğini gördüm. Öyle hızlı geliyordu ki hiçbir uçuş onunla yarışamazdı. Ah ne olur, onu bir kez daha görmek bana nasip olsa!

İsviçreli tarihçi Jacob Burckhardt (1818-1897) doğanın insan ruhu üzerinde derin etkiler yaratmaya başladığının kesin kanıtlarının Dante'nin kitaplarında raslandığını söyler. Ona göre İtalyan şairi ve hümanisti Petrarca (1304-1374) da doğa güzelliğine açık biridir. Petrarca, Reggio (İtalya)

ormanlarında kaldığı sıralar karşısına ansızın çıkan görkemli bir manzaradan öylesine duygulanmıştır ki uzun zaman önce yarıda bıraktığı bir şiiri yeniden ele almıştır. Avignon (Fransa) dolaylarındaki Ventoux dağına tırmanırken de büyük hazlar devşirmiştir.

O zamanlar salt çevreye kuşbakışları fırlatmak için dağa çıkmayı düşünecek kimse bulunmadığı için de yanına sadece küçük kardeşini almıştır. Son mola yerinde de kendisine iki köylü katılmıştır. Daha önce dağın eteğinde rasladığı bir çoban onu düşüncesinden caydırmak için kendisine: «50 yıl önce aynı şeyi ben denedim. Eve de kırık ayak, yırtık pırtık giysilerle döndüm. Benden önce de, benden sonra da kimse bu yolculuğun üstesinden gelemedi.» demişse de o yine bildiğinden şaşmamıştır. Bulutları ayaklarının altına alıp dağın doruğuna varmış, orada ölçüsüz çılgınlıklarla dolu bütün geçmişinin bir bir gözlerinin önünde canlandığını görmüştür.

Doğrusu Hint-Türk İmparatoru Babur Şah (1483-1530) da büyük bir doğacıdır. Her ayak bastığı yerde hemen bir padişah bahçesi kurdurup doğayı dikizlemeye başlar. En çok da güzbeyi (sonbahar) görünümlerine biter.

Gündüz, sonbahar belasına, İstalif'e gidilmişse, geçe de ordaki Kelan bağında kalınır. Ertesi gün de güzbeyi kokuları arasında şarap meclisi yapılarak gün aşımına değin içilir. Daha ertesi gün de, kabakuşlukta, İstalif'ten yola çıkılarak Bîhzadi'ye varılır. Babur orada: «Oh, oh, sonbahar çok güzel olmuş.» diye hoplayacaktır. Sonra da güzbeyi vurgununu yiyen ağaçların altında yine şaraba oturacaktır. Bununla da kal-

mayacak, daha ertesi gün de Menekşe bağında afyon çekecektir.

Hazret-i Firdevs Mekânî (Babur Şah) birkaç gün sonra da yine İstalif'teki bağda: «Sonbahar çok görkemli!» vayvillimini kullanacaktır. Onun ertesinde de, öğle vaktinde, İstergaç'ta, sonbaharın insanı ensesinden topa tuttuğu bir bahçede, bu kez havadarlarıyla birlikte: «Sonbahar burda da uçarlı» sözünü yineleyecektir. Ertesi sabah ise İstergaç'ın güneyindeki Padişahî Bahçe gezilecek ve yine koro halinde gazele yatılacaktır:

— Bu elma ağacı çok güzel sonbahar olmuş!

Bunlar 1519 yılı aralık ayı olaylarıdır. Babur 30 Aralık cumartesi günü de Derute Boğazından geçerek, Cihannüma'dan biraz aşağıda, Adinapur önündeki Vefa bağına konar. Portakallar güzel sararmış, sebzeler iyi kantin atmıştır. Her yer ayışıklıdır. Ordan, 5-6 gün kalmadan, ayrılamaz. 14 ocak pazar günü de Külegram'daki portakallığı seyre koşar. Nedir, yolda yağmur bastırdığı için, Melik-Kuli'nin evine sığınır. Orda yine çarmakçur olunur. Yağmur bir türlü dinmek bilmeyince de Babur, Molla Ali Han'a bir tılsım öğretir. O da tılsımı dört pusulaya yazıp, dört yakaya asar. Yağmur şıp diye dinip hava açılır.

Babur'u adım adım izlemek gerekirse 17 Ocak 1520 çarşamba günü de Mendraver'in Kentger köyündedir. Kaynağa çıkıp büyük sevinçler devşirir. Bir gün Zerefşan bağında —1530 yılıdır bu— şunu da söyler:

— Gönlüm sultanlık ve padişahlıktan soğudu. Zerefşan bağının bir köşesine çekileyim. Bana eluşaklığı için Şarapçı Tahir yeter. Padişahlığımı da oğlum Hümayun'a bırakayım.

Gelin görün ki Babur, bu dileğini uygulamaya vakit bulamadan, bir süre sonra zehirlenerek yataklara düşer. Üç ay içinde de eriyip un ufak olur. Babur'un kızı Gülbeden, babasını zehirleyenin Sultan İbrahim Loti Afgan'ın annesi Buva Begum olduğunu yazar. Ona göre bu hozan tilkisi kendi hizmetçisi aracılığıyla 10 gram kadar zehiri çeşnicibaşı Ahmet'e göndermiş, ona ne yapıp yapıp bunu Padişaha yedirmesini tembihlemiştir. Karşılığında büyük armağanlar vereceğini fıslamayı da unutmamıştır. Çeşnicibaşı da zehri bir ekmek üzerine serpip Babur'a sunmuştur. O ise ekmeğin bir parçasını yediği halde ölümün pençesinden kurtulamamıştır. Gülbeden, Buva Begüm için şu açıklamayı da yapar:

— Oysa Padişah Hazretleri bu uğursuz ifrite anne derdi. Kendisine yer yurt ve çaygir vererek büyük saygılarda bulunmuştur. Ona: «Beni kendi oğlun Sultan İbrahim'in yerinde bil.» demiştir

ÜÇ ÇEKİÇLER

Montaigne, 45 yaşında, yaşlandığını düşünmeye başlamıştır. Demek isteriz ki, daha o yaşta kum sancıları bir yandan, sürgün bir yandan, onu iyisinden sopalıyordur. İki yıl içinde 5-6 tepedeninme de geçirir ki tüm sigortaları atar. Kum sancılarından babası da çok çekmiştir. Ölümü de sidik torbasındaki taştandır. Ne ki, ilk tokat 67 yaşında gelir. Ondan önce böbreklerinden bir sıkıntısı olmamıştır. Ondan sonra da daha yedi yıl yaşayacak ama sancılarla dünyası kararacaktır.

Bereket, Montaigne acılara çabuk alışır. Bir türlü akıl erdiremediği ölümü bile yadırgamaya başlar. Ama yaşı ilerleyip de gücünü ve neşesini yitirince, her şeyden soğumaya, her şeyi yağlı kara görmeye durur. Kendini gıdıklamaya kalkışacak olsa, bedeninden pejmürde bir gülücük bile elde edemeyeceğini bilir.

Peki yaşlılık nedir?

Yani insan ne zaman yaşlanır? Gözyaşlarıyla geçen ömre gizli bir burukluk duymaya başlayınca mı? Yoksa damarları tıkanınca, stugeron'ların, eviprostat'ların kapısını çalınca mı? Yoksa döşeklere mıhlanınca, ya da Tokadizade Şekip gibi zor-

laklara, it dalkavuklarına yuf çekmek isteyince mi?

Gelin görün, Latin yazarlarından Cicero, bilgili ve erdemli olmakla, insanın yaşlanmayacağı, ya da yaşlılığın açık-gizli bütün hamhumlarına karşı koyacağı düşüncesindedir. «Eflatun seksen bir yaşında yazı yazarken öldüğü için yaşlılıktan hiç sızlanmamıştır.» der. Onun anlatmasına göre, İsokrates de 99 yaş yaşamış, doksan dördünde de *Panathenaikos* adlı kitabını yazmıştır. Gorgias ise tam 107 yıl ömür sürmüş ve hiçmihiç bilim ağacının altından uzaklaşmamıştır. Öteki ilkçağ filozofları, Pythagoras, Demokritos, Zenon ve Diogenes de mutluluklarını pimpanluklarına borçludur.

Cicero, yaşlı Solon'un her gün bildiklerine yeni bir şey kattığını da yazar. Laertes'li Diogenes de Sokrates'in, ilikten düştüğü vakit lir çalmaya kalkıştığını söyleyecektir. Cicero'nun kendisini sorarsanız, o da, tiriti çıktığında, Yunan yazınına merak salar.

Eskiden yazarlar oyunlarının sonuna *plaudite* (alkışlayın) sözcüğünü oturturmuş. Doğrusu, burada bu bacaloşkalara da yüz tane bin yüz papçini çekilse yeridir.

Ama bu, neyi anlatır?

Bunların berisinde, belleği çürümüş, elden ayaktan kesilmiş, gönlü tıkanmış, kulağı duymaz, gözü görmez, midesinin davulu inmez bir sürü pimpirik de var.

Ataç: «Her gün parça parça ölüyoruz» derdi.

Bunu Montaigne de söylemiştir:

— Son ölüm daha az zor ve daha az dokuncalı olacaktır. 'Azrail, insanın ancak yarısını, ya da dörtte birini alabilir. İşte durduğum yerde, ağrı da

çekmeden bir dişim çıktı. Varlığımın bu parçasıyla daha bir sürü parçası şimdiden öldü. Geri kalanı ise yarı-ölü.

Bencesi yaşlılık, caynal cuynal seslerin kafada barabanlar çalmasıyla başlar. Otomobil kornası, çekiç taktağı, tren gıygıyı, köpek homurtusu, su gulgulesi, zincir şıkırtısı, politikacı bart-bartı ve daha ne kadar çölçıldır ses varsa, beynin gonguna arka arkaya tos vurmaya geçti mi, insanda da hoşafın yağı kesilir.

Şu bir gerçektir ki, yaşlılıkta, insan kafası da kendi kendine sesler üretmeye bayılır. Bütün yaşam boyunca bellekte bağdaş kurmuş birtakım höngürtüler, birtakım şangşunglar afarozman kılıklara bürünerek av koşturur. Birine bir çığlık, bir inilti, ya da bir tıngırtı bastırırsa, bir başkasını saat tiktakları, ya da lokomotif çuhçuhları ırgalar.

Victor Hugo'yu da, 69 yaşında, çekiç sesleri contalar, 27 Şubat 1871 gecesidir bu. Günlüğünde olayı şöyle anlatacaktır:

— Dün gece saat ikiye doğru, daha uyumamıştım ki karyolamın başcuna iki kez pekçe vuruldu. Çekiçle tahtayı dövüyorlardı sanki.

10 gün sonra —bu yoklamalar, eskilerde, özellikle 1856 yılında da görünmüştür— bu kez üç çekiç sesi işitilir. 22 martta ise, banyo yapıp da kurulanırken, biri kulağının dibinde kendisine: «Mösyö Victor Hugo» diye seslenir. Bu, tıpkı üç yıl önce ölen karısı Adèle'in sesidir. Ertesi akşam ise, üç çekiçler yeniden belirir. Bu kez evden birisi de işitmiştir onları.

Gösterilerin beşincisi 25 martta, altmcısı da 11 nisanda yinelenir. O gece Mösyö yatağına gi-

rerken, ertesi sabah yedide uyanıp uyanamayacağını düşünmüştür. Sabahleyin derin bir uykudan üç çekiçlerin karyolasına iniş yapmasıyla sıçrayarak uyanır. Saat tam yedidir. 14 ve 16 nisanda da çekiçler, yine gece saat ikiye doğru, bombardımana geçer. Hugo onlar için «korkunç» sözcüğünü kullanacaktır. 22 ve 28 nisanda da aynı şey olur. Yirmi dokuzda ise onların yerini —yine saat ikide— bir kırbaç alır. Nedir, ertesi akşam el yine çekiçlerdedir. Yalnız bu kez ayaklarının ucuna basarak gelirler.

9 ile 14 mayıstaki vuruşlar da pek yufkadır. 17 mayısta ise çekiçler üç kez gider gelir. Birincisi yine ikiye doğru, ikincisi tan ağarırken, üçüncüsü de sabah altı buçukta. Hugo adamakıllı felfelleşir ve günlüğüne «garip» sözcüğünü kaydırır. 18 mayısta aynı şımarıklık. Ertesi sabah, ev ekmeği Mariette efendisine: «Mösyö dün gece yarısı üç çekiç sesi işittim» derse de Hugo oralı olmaz.

22 ve 23 mayısta üç çekiçler Hugo'yu bir daha, istediği saatte uyandırmak inceliğinde bulunurlar. 22 temmuzda yine yüzlü-yüzlü, saat ikiye doğru, alay gösterirler. Sonra yine 24 ekime değin yoklara karışırlar. O gece ise çekiçlerden sadece biri gelir ve odaya girmeyerek dışardan kapıyı tıklatır. Birden Hugo'nun akıl tasına ölmüş kızı takılır. «Kızım sen misin?» diye sorar. Sonra da, o günlerde sözü edilen Bonapartçılar komplosunu düşünerek kendi kendine: «Bu bana bir uyarı mı?» diye sorar ve içinden şunu geçirir: «Kızım kapıya gerçekten sen vurdunsa, bana da bu tuzağı haber vermeye geldinse kapıyı iki kez daha tıklat.».

Yarım saat geçer. Evin içinde çıt yoktur. Birden kapıya iki fiske daha vurulur. Hugo işi azıt-

mıştır. Bu kez düşsel kızına şöyle seslenir: «Eğer evdekileri güvenli bir yere götürmemi zorunlu buluyorsan, kapıya üç kez daha vur.» Ne ki, zihni bozulan Hugo, iki saat daha beklerse de hiçbir yanıt alamaz.

21. yoklama 21 kasımdadır. *Sefiller*'in yazarı, gecenin ortalık yerinde uyanmış, yatağının başucunda yine tas-tıs bir ut işitmiştir. Tıngırtı bir çeyrek boyunca da kesilmez. Ondan sonra konuklar, uzun bir süre ona el uzatmazlar. Ancak 9 Ağustos 1872 gecesi yeniden beyaz perdedeki yerlerini alırlar. Hem de iki kez. Birincisi gece saat bire doğru, ikincisi de dört sularında. 23. yoklama da üç ay sonra 4 kasım gecesindedir. Sabaha karşı —yine dört sularında— karyolaya pekçe vurulur. Arkasından da bir fısıltı: «Ağlama.»

Daha sonraki gösteri yine aylarca sonra tezgâhlanır. Mösyö yine içinden bir şeyler geçirir, çekiçler de yeniden daha büyük bir patırtı ile karyolaya abanırlar. 28 Ekim 1874 gecesinde, saat bire doğru, bambaşka bir ses işitilir. Bu, büyük bir yelkenin yere düşerken çıkardığı gümbürtüdür.

21 Temmuz 1875'te —yıllar iyisinden geçiyor— yatağına daha yeni girmiştir ki yine aynı çekiçlerin saldırısına uğrar. Aklına 5 gün önce ölen dostu Guérin —onunla sürgünde tanışmıştır— gelir ve de dua etmeye başlar. 12 gün sonra ise yine değişik bir şey olur. Daha yatmamıştır ki küçük bir çocuk ona: «Baba» diye seslenir. Bu, ilk oğlu Georges'un sesidir. 15 ağustos, 4 eylül, 10 eylül, 14 ekim gün ve gecelerinde de çekiçler antrelerini kaçırmaz 31 ekim gecesi ise yoklamaların ardı arkası kesilmez. İki gece sonra, sabahın köründe de, karyola yine firavunca tokmaklanır.

7 Mayıs 1876 günü, gürültüler bu kez Mariette'i yakalar. Kadıncağız, öğleden sonra dört sularında efendisinin yatağını yapıyordur ki, birden korkunç bir şangırtı işitir. Ocak aynasının yere düşüp kırıldığını sanırsa da, başını çevirip bakınca, aynanın yerinde durduğunu görür. 25 Ekim 1876 gecesi ise çekiçler yerlerini sopalara bırakır. Onlar da arka arkaya peş penaltı çeker. Hugo aynı gece, yarı uykulu iken, odada birilerinin bir şeyler anlattığını duyar. «İlkin» sözcüğü kalırsa da aklında, gerisinde bir de «ölüm» sözcüğü bulunduğuna inanır.

Bir yıl sonra anlaşılmız bir şey daha olur. 12 Eylül 1877 günü yazarımız birkaç arkadaşını öğle yemeğine çağırmıştır. Yemekten sonra salonda fıskıs lakırdılar çevirirken birden kapıya güm-güm vurulur. Hugo: «Giriniz» derse de kimse girmez. Yine: «Giriniz». Konuklardan biri de: «Kim o?» diye bağırır. Hugo işi alaya vurur: «Belki bir umacıdır». Bir başka konuk da kapıya seyirtmiştir. Kimsecikler yoktur. Yan odada da öyle. Hizmetçilere seslenirler. Kimse gelmeyince de ev sahibi mutfağa gider. Mariette bir iskemlede uyukluyordur. Henriette ise odasında sızmıştır. Olayı kimse açıklayamaz. Ama tümü —altı kişi— olaya tanık olmuştur.

Çekiçler 9 ekim gecesi de boy sattıktan sonra, 4 yıl ortalarda görünmez. 9 Temmuz 1881 günü, ünlü eleştirmen Paul de Saint-Victor ölünce, onun şerefine, yine büyük tarakalarla tetik düşürürler. Hugo da 56 yaşındaki dostunu anımsayarak mar mar ağlar:

1882 yılının 1 kasımını, 2 kasıma bağlayan gecede ise (Ölüler Yortusudur bu) Hugo odasında

yine ırz düşmanı gürültüler işitir. O gün günlüğüne şu notu düşecektir.

— Dünyamız evrenin bütünü değil. Yaratıklar arasında ilişki olabileceğini düşünerek boynumu büktüm.

Bu, çekiçlerin son yoklamasıdır. Zaten 20 Haziran 1883'te günlüğüne: «Sevgilim, yakında sana kavuşacağım» diye yazmıştır.

Günlüğüne 84 yılında ise sadece iki sayfa çiziştirilir. 85'te de tek tümce:

— Sevmek, eyleme geçmektir.

Bu sözün arkasından da Mösyö Cenapları yaşam görevinden ayrılıp bedenini ışıklar dünyasına postalar.

Alkışlayın.

Plutarkhos, «Perikles'in gerçek değeri devlet yönetiminden gelirse, Nicias'ın ünü de politika aracı yaptığı zenginliğine dayanır.» der.

Nicias İ.Ö. V. yüzyılda yaşamış, Peloponez Savaşında da seçkin bir inci gibi parlamış Atina'lı bir komutandır. Çağdaşları arasında eli en açık olan da odur. Akropol Tepesine Pallas'ın heykelini diktirdiği gibi Dionisos tapınağına da taşınır bir mihrap armağan etmiştir. Apollon'un doğum gününde ise Lelos şehri meydanına resimler, çelenkler, halılarla süslü bir köprüyle bronz bir palmiye kondurmuştur. Kimileri onun Tanrının günü tanrılara bir adak verdiğini söyler.

Nicias'ın paralarını savurması biraz da ün ve derece kazanmak istemesindendir. Ne ki, bu gösterişin temelinde halka karşı duyduğu sevgi de yatar. Fala, ıvır zıvır inançlara çokça bel bağladığından evinde bir de bir kâhin barındırır. Onunla zaman zaman kamu işlerini tartışırsa da çokluk kendi israf tüzgarlarıyla gümüş madenleri üzerine fıskos lakırdı üretir. Çünkü hazretin bir sürü gümüş madeni de vardır. Çevresine dağıttığı paraların çoğu oralardan gelir. Şu da unutulmamalıdır

ki, doğuşuyla dünyayı süsleyen kişilere kendi insanlığı yüzünden omuz verirse, kötülere, it canlılara yardım elini uzatması korkaklığından, ödleklığindendir. Hoş, bu yüreksizlik, bu çekingenlik onu, ulusunu birtakım serüvenlere sürüklemekten alakoyacaktır. Zaten Nicias, oldum bittim barıştan yanadır. Birçok savaşlara girmişse onu bu arak ve taraklara iteleyen Atinalılar olmuştur.

Gümüş alcı-balcılarından biri de Romalı Konsül Crassus'tür. Onun zenginliği de dillere destandır. Paradan başka hiçbir şeye tapmaz. Romalılar onun herkesin içinde —bunların arasında Sezar'la Ciceron'un horladığı turfalar da vardır— dakika sektirmeden koşmasına alkış tutarsa da paragözlüğüne bozulur. Crassus, Partlara yenik düştüğü vakit (İ.Ö. 53) Kral Orodes onun başını kesmiş, altını eritip ağzından içeri akıttıktan sonra da şöyle demiştir:

— Al işte sana istemediğin kadar altın. Ye ve doy. Bütün yaşamın boyunca ondan başka bir şey düşünmedin.

Crassus'ün başlangıçta küçük serveti varsa da sonradan öyle zenginleşmiştir ki konsüllüğü sırasında mal varlığının onda birini Roma tanrılarına bağışlarken gıkı bile çıkmamıştır. Bu bağışın ardından da —o zamanın geleneği budur— on bin kişiye çıldır çıldır bir şölen çekmiş, Romalılara da üç aylık buğday dağıtmıştır.

Crassus'ün beş yüzü aşkın kölesi vardır. Bunlardan kimisi okutman, kimisi yazman, kimisi maden işçisi, kimisi yönetici, kimisi de sofracıdır. Bunların yetişmesine kendini görevli kılmıştır. Yangın geçirmiş ya da yıkılmış binaları ucuza kapatıp onardığı yıllarda mimar ve dülger köleler de satınalmıştır.

Onun zenginliği gümüş madenlerinden çok bu gibi karışık işlerden gelir. Silla, Roma'yı ele geçirdikten sonra, kurbanlarının tüm mal ve mülkünü, savaş ganimeti adı altında, yok pahasına satışa çıkardığı vakit bundan ilk yararlanan Crassus olmuştur. Nedir, o zamanlar Silla da, karısı Metella da —dünya donya işleridir bunlar— onlara uzanmaktan geri kalmamışlardır. Dahası, bir açıkgözün, iki milyonluk bir çiftliği 570 franga kapattığı bile işitilmiştir.

Crassus tanımadığı kişilere de güler yüz gösterir. Konağı her zaman ve her konuğa açıktır. Dostlarına faizsiz borç da verir. Ama ödeme zamanı gelince de kimsenin gözünün yaşına bakmaz. Plutarkhos onun ne güvenilir bir dost, ne de uzlaşmaz bir düşman olduğunu söylemiştir. Çıkarı uğrunda dostluklarını da, düşmanlıklarını da unutur. Ne ki, zaman zaman kurallarının dışına çıktığı da olur. Sezar'ı pek sevmediği halde bir kez onu 830 talen (4 milyon altın) ödeyerek alacaklılarının elinden kurtarmıştır.

Latin tarihçilerinden Sallustius de mangırlarını devlet görevlerinden sağlamıştır. İ.Ö. 46'da Yeni Afrika'ya (eski Juba Krallığı) vali atanınca küpünü doldurmak için —bu işe bir buçuk yıl yetmiştir— geceyi gündüze katar. Dönüşte devletin malını cebine indirmekle suçlanırsa da Sezar'a 1 200.000 sersterlik bir bağışta bulununca vartayı atlatır. Bir süre sonra da Sezar'ın can kuşu avucundan uçunca tarihçimiz elini ayağını politikadan çekecek, Roma'da Quirinal Tepesi ile Pincio arasındaki düzlükte yaptırdığı bahçelerle çevrili konağına çekilecek, orada, İ.Ö. 35'te, 50 yaşında ölünceye değin kendini tarihe ve edebiyata vere-

cektir. İlkin *Catilina Ayaklanması*, sonra da *Jugurtha Savaşı* yazılır. Onları da *Öyküler* izler. Onun bir de *Euxin Köprüsünün Anlatılması* adında bir yapıtı daha olduğu söylenmişse de bugüne hiçbir şey kalmamıştır. *Öyküler*'den de mostralık birkaç sayfa saklanabilmiştir.

Denilebilir ki, Sallustius zenginliğini, karanlık yollardan, devşirmesine karşın, edebiyat ve tarihte ilerlemekte kullanmış, onu Nicias ve Crassus gibi başkalarını kandırmak, kendi politika yolunun önünü açmak için harcamamıştır. Oysa, koruyucusu Sezar öldükten sonra bile istese politika yaşamını sürdürebilirdi. Çünkü içinde bulunduğu parti (halk partisi) kısa zamanda üstünlük kazanmıştır.

Hint Sultanı Muhammet Şah'ın cömertliği Nicias'ın, Crassus'ün dalacanlığını da bastırır. O, Harezm Hâkimi Emir Kutlu Demir'in bir elçisine: «Hazineye gir, kaldırabildiğin kadar altın al» diyecek kadar eli açık, yüreği ganidir.

Fakih Abdülaziz Erdebili'ye de bin dinar ile altın bir sini armağan etmiştir. Ayrıca tahtından inip ayağını da öpmüştür. Çünkü Hazret, Padişaha bir dolu hadis okumuş, Padişah da şapalaklaşmıştır. İbn Şeyh Abdurrahman İsferainî adıyla ünlü Horasan'lı bir adam da onun elli bin dinarıyla, at, köle ve değerli giysilerden oluşan bağışlarına erişmiştir.

İbn Batuta, Muhammet Şahın cömertliğini anlata anlata bitiremez. Mısır'da oturan Halife Ebu'l Abbas, Şeyhler Şeyhi Rüknettin'in kendisine elçi olarak gönderdiğinde ona pek çok peşkeş vermiştir. Bunların arasında altın levhalar da vardır.

Rüknettin dönüş yolunda eşkiyalarca soyulup soğana çevrildikten sonra Hint Padişahı onu yeniden armağanlara sarmalamıştır.

Vâiz Nasırettin'e de, hutbe ve va'zında bir yarar olmadığı halde yüz bin dinarla 200 köle kaydırmıştır. Bundan başka, bir sürü kapkaçak, bir adam oturacak genişlikte bir mangal, iki tencere, sayısız tabak, birçok sürahi, bir matara, dört ayaklı bir masa, bir de rahle vermiştir. Aralıkta, rengârenk bir çadırın kapısını da açmıştır. Nasırettin çadır kazıklarının gümüşten olduğunu sanmışsa da, sonradan bunların kalaylanmış bakır olduğu anlaşılmıştır.

Padişahın Fakih Şemsettin-i Endükânî'ye —kendisini 27 ikilikli bir kaside ile pohpoha çektiği için— 27 bin dinar da vermiş, ve de pek ünlü bir bilgin olan Aduttin —ki Padişah onun yüzünü hiç görmemiştir— ile keramet sahibi Şiraz Kadısı Mecdettin'e de on biner dinar göndermiştir. Ayrıca Irak Sultanı Ebu Sait'in amcasıoğlu Hacı Kâvun'u da yakut, zümrüt ve inciyle donatmıştır. Vâiz Burhanettin Sagarci'ye de, borçlar denizinde yüzdüğünü duyunca, kırk bin dinar ileterek başkente gelmesini buyurur. Ay gıcık, Burhanettin gönderilen altınları bağrına bastıktan sonra: Huzurunda bilginleri ayakta bekleten bir sultanın yanına gidemem» diyerek Hıta ülkesine yollanır.

Geldik şimdi bir yere ki, İbn Batuta, Hint Padişahının eli açıklığı, geniş yürekliliği yanı sıra kan ve işkence dökücü biri olduğunu da söyleyecektir.

Muhammet Şah'ın, kapısında adam öldürtmediği gün yok gibidir. Her sabah, sarayına zinci-

re vurulu yüzlerce adam getiriliyordur. Bunların kimisini öldürtüyor, kimisini işkenceye aldırtıyor, kimisini de pataktan geçirtiyordur. Yalnız cumaları dinlenme günüdür. O gün hükümlüler yıkanıp temizlenir.

Hint Padişahının Mesut Han adında bir üvey kardeşi de vardır ki onun da başını: «Bana karşı ayaklandın» diyerek iki omuzunun arasından aldırtır. Bir gün de 350 asker kaçağını yakalattırarak topunun başını tespihe dizmiştir.

Şeyh Şahebettin de Padişaha zalim dediği için işkenceye alınmış, sonra da kafası koparılmıştır. Müderris Afifettin de aynı yolu izlediği için, bir kolu, bir göğsü ve başı hacamat edilmiştir. Afifettin'in zalim dediğini duyan ve buna karşı çıkmayan iki başka fakih de şanlı ölüm köprüsünden geçirilmiştir.

Daha sayalım mı? İki Hintli fakih de ölüm şerbetini, Padişahı öfke atına bindirdikleri için içmek zorunda kalmışlardır. Ama çulsuzlar daha önce sırt üstü yatırılmış, göğüslerine ateşte kıpkırmızı kesilmiş demir levhalar bastırılmıştır. Bir süre sonra da levhaların açtığı yaralar kül ve idrarla sulanmıştır.

Şeyh Hut da memleketten kaçmak isteyince boynunu cellata kaptırmıştır. Padişaha karşı gelen emirlerden birini övdüğü için Şeyh Şemsettin'le onun sözlerini işiten Kovil Kadısıyla bir Belediye görevlisi ise zindana attırılmış ve de gözleri oydurulmuştur. Bu yetmiyormuş gibi, ayaklananlarla birlik oldukları vıdıvıdısına dayanarak Şeyhin oğulları da yaşam görevinden alınıp ışıklar dünyasına gönderilir. Şeyh Ali Haydarî de, ayaklanma

divanına durmuş Kadı Celalettin Afganî'ye duada bulunduğu ve külahını ona verdiği curnali üzerine künyeden düşürülür.

İbn Batuta, Hint Sultanının en çirkin, en ayıp işinin de Dihli halkını şehirden sürüp çıkartmak olduğunu yazacaktır. Şehirde kalan bir kötürümü mancınığa koydurtup attırdığı gibi, bir körü de Dihli'nin 40 günlük uzağında bulunan Devlet-Abad'a yürütmüştür. Öyle ki zavallının Devlet-Abad'a sadece bir ayağı ulaşmıştır.

Şehri herkes bırakıp gidince de Padişah köşkünün damına çıkmış ve karşısında ne bir ateş, ne bir duman kalmadığını görünce: «İşte şimdi kalbim dinginliğe kavuştu» demiştir.

Doğrusu, bunu kendine haber verdikten sonra Muhammet Şah'ın «hüzzam curcuna işkence» bir şarkı kadeh ettiği de düşünülmelidir. Çünkü Fransız oyun yazarı Beaumarchais'nin sözü, pek doğru değilse de, Kaf ber Kaf geçerlidir:

— Her şey şarkılarla son bulur.

BİP BİP

Ercüment Ekrem Talu, Babıâli'ye antresini «Yeni Evliya Çelebi» adıyla yapar. Bunu doğrulamak için de, ayaklarını omzuna takıp, gün 24 saat, İstanbul'u fellek fellek dolaşır. Beyoğlu'na gelmişse has ve beyaz fırancalalar, şekerlemeler, lal rengi şaraplar karşısında kendinden geçer. Ne ki, çabuk toparlanıp başı göklere eren apartmanlardan birine dalar, mermer merdivenlerden yukarı tırmanarak kendini gözleri süzük avratların kaynaştığı tambur, cenk, santur, musikar, ney, rübap sığıntısına fırlatır.

Saraçhane'ye gelmişse bir çadırda kesme, kavak dikme, çelme, kaz kanadı, Cezayir sarması, kapan atma gibi yüz tane bin yüz oyunla birbirlerinin sırtını yere getirmeye çalışan cihan pehlivanlarını görür ve erliğin onda dokuzunun kol ve bacak gücü değil, hile olduğunu bir kez daha çakar. Sonunda yine Babıâli'dedir. Orda da «Vakit Yurdu»na çengel atarak Hakkı Tarık'ın karşısına çıkar. Hazretin eski ortağı Ahmet Emin Yalman da tam o günlerde ayrılıp kendi adına «Vatan» gazetesini kurduğundan, perperişan tar çalmakta ve şöyle ötmektedir:

Canımın eşi her zaman tendesin
Nerdesin Ahmet Emin'im nerdesin

Talu, ordan da, aheste-beste, «Akbaba» dergisine atlar. Yakışıklığı ile herkesleri utandıran Yusuf Ziya'yla laklaka ederken odaya kara yüzlü, yağız bir adam girer. Bu, kimi zaman «Amber» kimi zaman da «Hemrah» imzasıyla gıdıklayıcı öyküler yazan Osman Cemal'den başkası değildir. Evliya'yı görünce ondan «Ramazanname»sine kendisinin de kayrılmasını rica eder. Bizimkisi ilkin mırınkırma yatarsa da sonradan, yakasını kurtarmak için eyvallahı basar: O gün orda Münif Fehim ile Ramiz de vardır. Onlar da ustalıklarını Ercüment Ekrem'in bukalemuna benzeyen bir karikatürünü çizmekle gösterirler.

Nedir, yazımızı biraz geriye çekecek olursak, Talu'nun Babiâli'ye antresini daha yakından görmüş oluruz. Bizimkisi o zamanlar Ahmet Rasim vurgunudur. Gazeteciliğe onun elini tutarak, daha doğrusu kendi elini ona tutturarak başlamak istiyordur. Ona Ankara Caddesinde, inerken ya da çıkarken rasladığında hemen önünü ilikleyip kenara çekiliyor, büyük saygılarla temenna ediyordur. Ahmet Rasim merhametsizi ise bu saygılı delikanlının yüzüne bile bakmadan, selamını selamla savuşturarak uçup gidiyordur. Talu, araya Kitapçı Arakel'i sokmak isterse de o buna yanaşmaz. Çünkü ona göre Ahmet Rasim kim, o kimdir? Ama bir gün Yavru Kartal, Arakel'in dükkânında Büyük Ustaya raslayınca tüm cesurluğunu toplayarak dileğini açar. Bir hafta sonra da «İkdam» gazetesine kayrılmış olur.

Arakel'in dükkânı hemen hemen bütün ünlülerin uğrak yeridir. Ahmet Rasim'e en bulunmaz Fransızca, Türkçe kitapları gizlice vermeyi görev bilir. Çağın en iyi kitaplarını, en alengirli biçimde

basan da odur. Halit Ziya'nın «Küçük Kitaplar» adı altında topladığı kimi bilim ve eğlence kitaplarını da basmıştır. Gelgelelim ki gelgelelim Hüseyin Cahit Yalçın'ın ilk kitabı «Nadide»yi yayınlamaya yanaşmamıştır. Oysa Yalçın kitabının çıkabilmesi için Teftiş ve İnceleme Kurulundan izin koparmış, okul arkadaşlarından birinin aracılığıyla «kırk beygir gücündeki» Ahmet Mithat Efendiye de bir övgü yazdırmıştır. Bu, Recaizade'nin pohpohları kadar iç gıcıklayıcı olmamakla birlikte yine de kendisini havaya fırlatır. Yalçın edebiyat anılarında bu olayı şöyle anlatacaktır:

— Okuldan çıkar çıkmaz Babıâli Caddesine koştum. Eserimi Kitapçı Arakel'e verecektim. O zamanın en ünlü kitapçısı oydu. Dükkâna girip çıkarken kimi yazarlara rasgelir, sıkılırdım. Ama şimdi ben de oraya bir fatih gururuyla giriyor, hiçbir sıkılganlık duymuyordum. Arakel Efendi ne benim o büyük eserimi okudu, ne ona parlak bir gelecek müştusu veren takrize baktı. Romanımı basamayacağını söyledi, önündeki hesapla meşgul olmaya başladı. Bu, bal gibi bir kovmaydı. Nefret ve öfkeyle dükkândan ayrıldım.

O çağda öbür kitapçılar da yazarların buluşma yeridir. Vatan Kitabevinde, Büyük Postane arkasındaki Muhacirin Komisyonu Sokağındaki «şimdiler Aşir Efendi Caddesi) Parsih'in kitaplığında, Karabet, Kaspar, Filip ve de Nikolaki'nin kitapçı dükkânlarından her zaman bir iki şaire raslanabilir. Beyazıt'ta, Tavukçular'da da, küçük bir dükkân vardır. Sahibi Kirkor Efendidir. İlkin Kirkor Kitabevi iken sonradan Asır Kitabevi adını almıştır. Ahmet Rasim'i yazarlığa heveslendirenlerin başında bu adam da gelir. Kocaman kafalı,

esmer ve Ahmet Rasim gibi bodurdur. Oldukça da şişmanıraktır. Sultan Aziz çağından sonra yayınlanan her türlü kitap burdadır. Cüz, cüz çıkan romanlara, «Hazinei Evrak» gibi dergilere de raslanır.

Yergi ozanı Abdülhalim Memduh da en çok burada görünür. Namık Kemal 1888 aralığında —kimilerine göre 1887 kasımında— Sakız Mutasarrıfı iken can kuşunu avucundan kaçırıp da haberi İstanbul'da duyulduğu gün yine Asır Kitabevinden içeri dalacak ve: «Kirkor, bu dükkânın içine, dışına niçin siyahlar asmadın?» diyecektir. Memduh, her şeyi alayından alan biridir. Ama o gün o da ağlıyor, ağlıyordur.

O sırada dükkânda Süleyman Nazif de vardır. O da o sabah, her zamanki gibi, Çemberlitaş'ta, Matbaa-yi Osmaniye'nin caddeden bakıldığı zaman sağ tarafına düşen köşesindeki kıraathaneye gitmiş, gazetelerden birinin ilk sayfasında Namık Kemal'in o ölüm haberiyle karşılaşmıştır. İlkin gözlerine inanamamış ama gazetelerin yani cerideleriin tümünü bir bir elden geçirdikten sonra o uğursuz haberin doğruluğunu kabul etmekten başka çare bulamamıştır. Yine de kendi kendine: «Bu başka Kemal olmalıdır» demiştir. Sonra da eve koşarak içine çöken acıyı babasına da iletmiştir. Babası Sait Paşa da: «Millet dedi, millet dedi, millet dedi gitti» diyerek gözyaşlarının ipini koyvermiştir.

O gün İstanbul ufukları pusarık ve ağır ruhludur. Süleyman Nazif evde daha çok kalamayarak, dertleşecek bir dost bulurum umuduyla sokağa fırlar. Ayakları da onu tin-tin Asır Kitabevine getirir.

Memduh'tan sonra oraya Ali Kemal ile Süleymanpaşazade Sami de damlamışlardır. İkisinde de aynı üzünçlü hal, aynı esirifiraş surat, aynı yas görülüyordur. Sami, Bağdat'tan gelirken bir gece Midilli'de Kemal'le konuşmuştur. Bu buluşmayı ifildeyerek ve mar mar ağlayarak anlatır ki ordakilerin acısını bütün bütüne burgaçlar.

Abdülhalim Memduh Vatan Kitabevinde de çok boy satar.

Vatan'ın sahibi Ohannes Ferit, 1888 yılında, «Muhit» adıyla haftalık bir düşünce ve sanat dergisi yayınladığında —dergi 10 sayı kadar çıkacaktır— yönetimini Abdülhalim Memduh'a verir. Cenap Şahabettin de başlıca yazarlarındandır. Recaizade de yazı verecektir ama yöneticiyle aralarında, bir şiir yüzünden, sürtüşme çıkınca bundan vazgeçer. Memduh, Abdülhak Hamid'e pek hayrandır. Ne var, zaman zaman onu ti'ye almaktan da geri kalmaz. 1905 temmuzunun 21. günü Abdülhamit'ten kaçıp sığındığı İngiltere'de, Folkeston'da, ömür defterini kapayınca Eşref de Mısır'da onun için 51 ikilikten oluşan bir ağıt döktürür. Şiiri daha da uzun tutacaktır ama uyak kıtlığı buna engel olmuştur. Yalnız şiiri bitirmeden önce, Halim Memduh'un terekesini bir bilenden sormuş ve zavallının kırık bir kalemden başka bir şeyi olmadığını öğrenerek o bilgiyi de ağıtına boca etmiştir:

Cennete Folkeston yoluyla gitti
Garibin bu ölüm dinginliğidir
Sordum terekesini bir bilenden
Kırık bir kalem tüm zenginliğidir.

Meşrutiyet'ten sonra Zaman Kitabevi de ön

sıralara çıkar. Yusuf Ziya Ortaç, Aptullah Cevdet'i orda tanımıştır. Tevfik Fikret'in «Haluk'un Defteri»ni almak isteyince onun dikkatini uyandırmıştır. Ayaküstü laflamaya başlarlar. «İçtihat» gazetesi başyazarı karşısındaki gencin adını öğrenince: «Yaa, demek siz Yusuf Ziya beysiniz? Ne kadar da gençmişsiniz! Hangi okula gidiyorsunuz?» demekten kendini alamaz. Oysa, Ortaç'ın adı, o vakte kadar, sadece tek bir şiir altında görünmüştür.

Tünelden çıkınca, karşıda gözlükçü Verdun' un yanında da kitapçı Vik vardır. Fransızca kitaplar satar. Avrupa'da Abdülhamit'e karşı çıkarılan tüm Türkçe gazetelerin el altından sürüldüğü yer de burasıdır. Akşamları bin ayak bir ayak üstündedir. Kitap almak bahanesiyle genç bayanlar, baylar oraya koşar. Sevgililerine bir tek söz fısıldasalar bu, onlara bir yıl yeter. Yalnız uyanık olmak gerekir. Çünkü kızlar hinoğludur. Bir yandan kitapları karıştırırken, bir yandan erkeklerin ne aldıklarını dikizlerler. Böylece kafalarının bip bip seslerini saptamış olurlar.

Nurullah Berk resim sanatının ne olduğuyla, son yüzyılın resim sanatı gitgelleri üzerinde en çok kafa yormuş, Türk resmini, Türk ressamlarını kalabalıklara tanıtmaya çalışmış bir ressamımızdır. Bunu çokluk sağlam bir desen, bilgili ışık-gölge oyunları ve de dengeli bir düzenle herkesle-rin içini kabarttığı tablolarını bir yana iterek yapar. Şu var ki, 1943 yılında yayınlanan *Sanat Konuşmaları* adlı kitabına, o güne değin yazdığı yazılardan, eleştirilerden bir seçme yapmak gerektiğinde bunların belki on kitap dolduracak kadar çok olduğunu görecek ve şöyle hayıflanacaktır:

— Keşke bir bu kadar tablo yapmış olsaydım.

Ama öbür yıllar onu yine eleştiriden, sanat tarihçiliğinden uzaklaştıramayacaktır. Berk'e göre bir ressama her şeyden önce zekâ gereklidir. Bu, donuk ayak dünyayı kucaklayabilen, sezebilen bir zekâdır. Ne var, bir tabloyu ölümsüz kılmaya yetmez bu. Ressamın bir iç yaşamı, bir dünya görüşü de olmalıdır. Yani dünyayı hangi açıdan piştovliyorsa, nasıl yorumluyorsa onu da çıkarıp masasının üstüne koymalıdır. Gelgelelim, işin kotarılması için başka bir şey de gereklidir. O da duygulu ve topyıldız bir tekniktir.

Berk bu ilkeleri klasik bir resim adına sıralar.

En son da çizgilere, biçimlere, renklere egemen olan, büyük alanlarda kendini belli eden bir işçilikten söz açar. Nurullah'ın canlı ve cihanbeğendi bir anlatımı vardır. Perdeye Nazmi Ziya'yı getirmişse onun gün ağarırken yataktan kalktığını, kendini doğanın içine fırlattığını da fısılar. Aralıkta, izlenimcilerin dünyasına pencere açmayı da unutmaz. Çünkü Nazmi Ziya da onlar gibi güneşin, günün her saatinde renk değiştirdiğini, gölgelere, biçimlere başka bir özellik verdiğini dikkatle ve sabırla gözlemlemiştir. Bu yüzden de: «Doğa karşısında beni en çok coşturan yaşam ve de canlılık taşıyan şeylerdir. Kadın, ağaç, deniz, çiçek, güneş, güneş, güneş» diye bağıracaktır.

Berk, Nazmi Ziya'nın bu yanını su yüzüne çıkarttıktan sonra orda kalmaz, konu gelip İstanbul'a dayandığı için, onu az-biraz yana kaydırtarak Boğaz'ın bağdaşını dillendirmeye de koyulur. Yaz aylarında ışığın sarı, turuncu ve kırmızı olduğunu, onun tüm açıklık ve koyuluk değerlerini öldürdüğünü belirtir. Gölgeler mavi ve mordur. Gün inince ortalığı aynı mor ve mavinin sönük, ölgün sisi kaplar. Ön ve arka planlar, evler ve gök, mor bir buğuya bürünür. Berk, kış bastırınca da bu mor ve mavilerin daha soluklaştığını, daha silikleştiğini, pes perdeden gri bir senfoniye dönüştüğünü de söyler.

Muhittin Sebati'yi şırlatırken içtenliği ve coşkusu daha da yükseklik kazanır. 1924 yıllarında Paris'te onunla birlikte geçmiş yılları da vardır. Paris Akademisinden bir görevli onlara okulun hemen ötesinde, Bernard Palissy Sokağında bir otel salık vermiştir. Paris'in en daltakke sokaklarından biridir bu. İki metre eni ya var, ya yoktur. Mireille

Oteli de onun kadar daracıktır. Otelci Matmazel Pons ise Balzac'm romanlarından çıkıp gelmiştir. Sevgisini yüze veren elkuşu bir yaratıktır. Kırk yaşlarında bir kızkurusudur. Güzel havalarda camlı kapıyı açar, iskemlesini kaldırıma atar, köpeği Lili'yi kucağına alarak yün örer. Sokak başından otele doğru bizim iki ahbap çavuştan biri yaklaşmaya başlayınca da «Ah, voilà Monsieur Nurullah» ya da «Ah, voilà Monsieur Sebati» diye vayvillimler atar.

Aynı yazıda Berk, Muhittin Sebati'nin sözcüklerle bir portresini de çizer ki, yazıda da güçlü bir ressam olduğunu ortaya koyar:

— Sebati kısaca boylu, iri kemikliydi. Bedeninde nerden geldiği birdenbire kestirilemeyen bir oransızlık göze çarpardı. Ben, onun en seçkin noktalarını, iri uçları yassı, anlamlı, canlı ellerinde, gözlerinde bulurum. Gür, simsiyah saçlı, geniş alınlı yüzünün ortasında, kalın kaşlarının altında parlayan gözlerinin hem çok tatlı, hem acılı bir ifadesi vardı. Sebati'yi Şarlo'ya benzetenler çoktu. Boyu, kıvırcık saçları, elinde taşıdığı baston, özellikle de sürmeli gibi duran gözleri bu benzetişe yardım ederdi.

Berk'in yazılarında zaman zaman şiire el attığını —yukarda Nazmi Ziya dünyasında da gördük bunu— anlamak için, Sebati'nin ölüm haberi üzerine döktürdüklerine de eğilmeliyiz:

— Bir gün kışlada talime çıkmaya hazırlanıyorduk. İzinden dönen bir arkadaş birdenbire bana şu haberi verdi: «Sebati dün ölmüş, bugün ölüsü kalkacak, Maçka Mezarlığına gömülecek». Palaskaları kuşandık, tüfekleri omzumuza taktık. Bir güç beni, bölükle birlikte dışarı çıkmadan ön-

ce, koğuşun penceresine kadar itti. Eğildim, —şiir burada başlıyor— alnımı demir parmaklıklara dayayarak uzaklara baktım. Selimiye'nin bu yakasından Beyoğlu, Dolmabahçe ve Maçka sırtları görünüyordu. Bu apaydınlık kış gününde küçük Maçka Mezarlığının koyu servilerini, onları kuşatan yüksek duvarları seçebildim. Sebati, resim yapmak için kaç kez bu duvarın önünden geçmişti. İçim, ölüm karşısında duyulan acı şaşkınlık ve üzüngle dolu, onun biraz sonra bu servilerin altına atılacağına bir türlü inanmak istemiyordu.

Hale Asaf için bir şeyler çizmeye kalkıştığında da ilkin eleştirmenlerin kadın ressamları överken mırınkırına yattıklarına ve erkekler için kullandıkları ululayıcı sözcükleri onlardan esirgediklerine değinir, sonra da bir yapıt ortaya koymuş kadın sanatçıların insanlarda şaşkınlık yarattığına parmak pasarak lafı Hale Asaf üstünde tutar:

— Hale Asaf'ın resmi içten fışkırma, sade duygu, sade şiir olan bir sanattır. Düşünülmüş, tartışılmış, hesaplanmış hiçbir yanı yoktur. Bir kadın sanatı ama, özellikle renkte, plastik olgunluğunu bulmuş ve bütünleşmiş bir sanat.

Berk resimdeki klasikliği doğaya bağlılık ya da gerçekçilik sayanlarla, onu eskiye dört elle sarılıp geçmişteki ressamları kopya etmek sananlara karşıdır. Ona göre klasik resim, ölümsüz olmak için gereken sürekli değerleri bir araya toplayan, uyum ve tablo kurma kurallarını taşıyan ve de gelgelci tepkilere uzak duran bir yapıttır. Ayrıca bunun düşünce olgunluğuyla yaratma gücünü birleştiren bir yanı da olmalıdır. Bir başka deyişle, bir yapıt biçimiyle değil, içeriği ve işçiliğiyle klasik olabilir.

Berk, resmin hümanist bir özellik taşımasını da ister. Resim sanatının bir yüzyıldan beri insanı unutup sadece renk, çizgi, oylum (hacim), orantı ve uyum bostanına dalmış olmasına bin hayıf yağdırır ve insanın acı ve sevinçlerini, yaşam içinde rol aldığı olayları ancak sanatın dile getirebileceği görüşünü savunur.

Ressamımız kimseyi kırmaz, kimsenin kürkünü yıkmaz. Bir resim ne zaman şık eder, çok iyi bilir. Yani arabayı beygirlerin önüne koşmaz. Şap şap kalabalığın kaç grado geldiğini de çok iyi kestirir. Bir gün bana şöyle demiştir:

— Bu dünyada metre kare başına bir namussuz var.

Haşim'in «Göllerde bu dem bir kamış olsam» dizesi, zamanında, uzun boylu saraka edilmiştir. İnceliği, çelebiliğiyle tanınan Yenikapı Mevlevihanesi Şeyhi Bâkî Efendi bile onu bu dizesinden ötürü züppelikle suçlar. «Şi'r-i Kamer» adlı şiirindeki:

Zulmette köpek sesleri, mesut sedalar
Bir vcad-i teselli gibi meskûn havalar

ikiliği de yüzlerce gülücük uyandırmaktan geri kalmamıştır. Çokları «Bu köpek sesleri ne demek oluyor? Bunlar da ne?» diye arkasından dümbelek çalar. Dahası var, göllerden, gecelerden açtığı için kimileri ona «Kurbağa Şairi» yakıştırmasını da kondurur.

Haşim'i alaya almakta gülmece dergisi yazarları da birbirleriyle yarışır. Biri, aman yarabbi, Haşim'in şiirini okurken aklına kesel geldiğini öne sürerse, bir başkası elkuşu Şinasi'nin gözlerinin bozulduğunu, bu yüzden de Haşim budalasını dâhi gördüğünü ilan eder. Burda söz konusu edilen kör kuş, Abdülhak Şinasi'den başkası değildir. Gerçekte, şairimizin şiirini o yıllarda üç kişi tutar sadece. Biri Abdülhak Şinasi Hisar ise öbür ikisi

de Yakup Kadri'yle Fevzi Lütfü'dür. Nedir, 1926'da, Haşim'in ikinci şiir kitabı *Piyale* yayınlandığında kitap kısa sürede, iki-üç ayda tükenecektir.

Yahya Kemal'i sorarsanız, bu iki şair başlangıçta pek sıkıfıkıdır ama 1918'de Ruşen Eşref Ünaydın'ın *Diyorlar ki* adlı kitabı gün ışığına çıkınca iki usta da birbirlerini sevmediklerini anlarlar. Daha doğrusu Haşim, Yahya Kemal'in uzaktan taktaka eden bir kişi olduğunu çakar.

Öykünün ayrıntıları (Yunanî Şair) Salih Zeki Aktay'dadır. İki sözde dost, Ruşen Eşref'in yazarlarla birtakım laflamalar yapmakta olduğunu duyar duymaz, soruşturmacının kendilerine de gelmesi halinde, birbirlerini kıyasıya övmek için kontrato ederler.

Ünaydın, ilk Haşim'i enseler. Çünkü ilk onu bulur ortalarda. Haşim de eski sözünde kalıp «Itrî» şairinin dünyasını iyisinden büyültür:

— Yahya Kemal, Menderes kenarında *centaure*'larla güreşmiş ve kamışlarda yankı perileriyle konuşup şakalaşmıştır. Stenfal bataklıklarını kaplayan ördek bulutlarını dağıtan eski kahraman ne ise Yahya Kemal de edebiyatımız için odur. Onun okları şiirimiz üzerinde yatan bütün ölüm kuşlarını dağıtmış ve pazıları edebiyatımızın Nemesis devini boğmuştur. Edebiyatımız onunla ışık ve havaya kavuşmuştur.

Gelgelelim sıra Yahya Kemal'e gelince Ruşen Eşref onu bir türlü bulamaz. Sanki yer yarılmış, Yahya Kemal de içine girip saklanmıştır. Sonunda da soruşturmaları bir araya getiren kitapta Yahya Kemal'inki yeralmamış olur.

Nedir, bu dudak büzmeler, bu burun şişirme-

ler biraz da Haşim'in geçimsizliğinden, hırçınlığından kaynaklanıyordur. Hemen hemen kimsenin gülüdeğini çalmıyordur. Halit Ziya ile Tevfik Fikret'e öyle bir kroşe indirmiştir ki bu kadar olur. Fecriâti'nin ilk şiir kitabını, *Ruh-u Bikayd*'ı yayınlamış olan Tahsin Nahit'i de iki seksen yere sermiştir. Öte yandan Abdülhak Hamit'i, Celal Sahir'i de burunlar. Sonra, birinden hoşlaştı mı, göklere çıkarıyor, hoşlaşmayınca da cehennemin fennarına indiriyordur. Ne ki, Yakup Kadri, kızgınlıklarının çok uzun sürmediğine parmak basacaktır:

— Bilmem hangi nedenle bir «yaratılış yanılgısı» olarak tanımladığı Süleyman Nazif'i, gün gelir, edebiyat bahçesinde görkemli bir çınara benzetirdi. Kendisine en büyük düşman saydığı Yahya Kemal'le de —ki bunda bir bakıma haklıydı— canciğer dost oluverirdi.

Abdülhak Şinasi de aşağı yukarı aynı görüşü paylaşır. Şairimiz, bir dükkânda, size daha önce uzun uzun övdüğü birine raslayıp da ondan gereğince ilgi ve saygı görmemişse onu, dükkândan çıkar çıkmaz çekiştirirmiş. Daha sonraki günler Haşim'le o adam arasındaki sürtüşme ortadan kalkınca da bu kez sizinle ilk karşılaşmasında şöyle dermiş:

— Haa, biliyor musun, filancayla barıştım. Hani geçen gün onun üzerine sana bir şeyler söylemiştim. Elbet hepsi yalandı. Unut onları.

Haşim, Birinci Dünya Savaşı içinde Falih Rıfkı'ya yazdığı bir mektupta da: «Düştüğüm kuyunun karanlığından başımı uzatıp baktığım zaman görebildiğim tek umut yıldızı sensin» dediği halde

iki yıl sonra onu «Cibali İmamının Oğlu» yapacaktır.

Abdülhak Şinasi Hisar'a göre Haşim ortaboylu, hafifçe karınlı, esmerden çok pembe tenlidir. Yüzünde bir halep çıbanı varsa da o, gerçekte çocukluğunda geçirmiş olduğu bir kazadan kalma yara izidir. Kendini olduğundan daha çirkin sanır. Yüzünün gerçek özelliğini oluşturan kumral ve yeşilimtrak büyük parlak gözleridir. Köpürüp taşmadığı durgun zamanlarında, alaycı ve memnun, kıs kıs güler.

Çokları düzyazısını şiirinin üstüne çıkarır. Yahya Kemal bile onu bu yolla çökertmek isteyecektir:

— Haşim, düzyazı yazsa, daha iyi bir şey yapmış olur.

Yahya Kemal'in bu mayışık höngürdemelerini kendinden sonra yetişenler de sürdürür. Halit Fahri ile Yusuf Ziya onu şair olarak değil, düzyazıcı olarak bağırlarına basarlar. Orhan Seyfi de öyledir. Düzyazısına hayırlı olayların en büyüğü gözüyle bakarken kendisini «acemi bir şair» sayar.

Ona yine de yakınlık gösterecek olanlar Edebiyat-ı Cedidecilerdir. Halit Ziya —Haşim aralıkta Yeşilköy'e giderek onun gönlünü almıştır— yüzdeyüz özel ve seçkin bir usta olarak görür onu. *Sergüzeşt* yazarı Samipaşazade Sezai de Halit Ziya'yı izler. Ne ki, çatlak patlak bir şair olduğunu fıslamadan da edemez. Mehmet Rauf'la Cenap Şahabettin'e gelince, onlar da düzyazılarının yanında durur. Şiirlerine el uzatmazlar. Fazıl Ahmet ise bütün tabakbaz ve kâsebazlığını ortaya dökerek der ki:

— Haşim'i ben iki şeye benzetirim: zakkuma ve cehennem taşına. Onda böyle bir güzellik vardır.

Bunlara karşılık Şükufe Nihal düzyazısını umurlamayacak, şiirine ise oturup kalkıp aferin okuyacaktır.

1932 yılıdır bu.

Ünaydın, bir süre sonra Cumhurbaşkanlığı Genelyazmanlığına getirileceğinden gözlerden silinmiş, laklaka işini Hikmet Feridun Es'e yüklemiştir. O da bütün bu yeni heyamolaları *Bugün de Diyorlar ki* adlı kitabında toplar.

Gelin görün ki, Ataç da artık şanodadır. O da gelir, kombine bir yumrukla fasafiso şairlerin topunu dümdüz eder:

— İki yüzyıl sonra bugünkü edebiyatımızdan açarlarken ona «Ahmet Haşim Çağı» diyeceklerdir.

TAS-TIS BİR ÇAY

Japon yazarı Okakura Kakuzo, Rusların kendileri kadar çaya düşkün olsalardı, 1905 Rus-Japon savaşının çıkmamış olacağını söyler. Çünkü o zaman iki ulus birbirlerini daha iyi tanımış olacaklar, durup dururken, savaş denilen o dümensiz gemiye binmeyeceklerdir.

Çay bitkisinin varlığı çok eski zamanlara dayanır Bir yazar çayın Çin'e sekizinci yüzyılda, ince eğlencelerden biri olarak girdiğini yazacaktır. Ama çay üzerine ilk yazılı haber bir Arap yolculuk kitabından gelir. Bu kitapta, dokuzuncu yüzyıl sonlarında, Kanton şehrinde çaydan ve tuzdan alınan vergiden söz edilmektedir. Marco Polo da 1285 yılında Çin'de bir Maliye bakanının çay vergisini artırdığı için görevinden alındığını belirtir.

Çay, Japonya'ya da dokuzuncu yüzyılın başlarında taşınmıştır. Avrupa'ya ise 1610 yılında ayak basar. Fransa onu 1636'da, Rusya 1638'de öğrendi. İngiltere ise onu, 1656'da kucaklar. Ne ki, çayın İngiltere'ye demir bırakması patırtılara da yol açar. Kimileri onun sağlığa dokunduğu üzerinde duruyordur. Kimileri de, Tanrının sadece para babalarını kutsadığına inandıklarından, yalnız

zenginlerce içilmesini, yoksullara ise zırnık koklatılmamasını istiyordur. Bir lord, bu konuda, Lordlar Kamarasına bir yasa tasarısı bile sunar. Nedir, on sekizinci yüzyılın ilk yarısında İngiliz kahveleri tam bir çayevine dönüşür. İngiliz şairi Addison ile İrlanda'lı yazar Sir Richard Steele çay tepsilerinin karşısında paramparça oluyorlardır. Denemeci Samuel Johnson da kendini, sabahın açılmasına pata çakan, yalak ve utanmaz bir çay tiryakisi olarak tanımlar. Ona göre çay, akşamları insanları sinirli-yaprakotu gibi titretirse, geceyarıları da dinginleştirir.

Çay, Amerika'nın bağımsızlık savaşı tarihinde de rol almıştır. Boston'da, 1778'de, çay gümrük vergisi artırıldığında, Kızılderili kılığına girmiş Amerikan delikanlıları, limana gelen gemilerdeki çay sandıklarını denize atar. Boston Çay Partisi adını taşıyan bu eylem İngiltere'ye başkaldırmanın ilk adımı olur.

Çay, Batıdan çok önce Küçük Asya'ya, özellikle de Kuzey Kafkasya ile Türkistan'a da postu sermiştir. İstanbul'da çayhanelerin el üstünde tutulduğu çağ da II. Sultan Abdülhamit çağıdır. Şehzadebaşı'nda Direklerarası çaycılardan geçilmiyordur. Fevziye Kıraathanesi, Kâzım'ın Kıraathanesi, Alyanak Mehmet Efendi Kıraathanesi, Halk Kıraathanesi sağda ve solda yolu keser. Ne ki, en ünlüsü Hacı Reşit Ağanın Çayhanesidir. Hacı, hem işinin ustası, hem de şairdir. Muallim Naci, onun için şu dörtlüğü döktürmüştür:

Bir çayfürüş var ki fenninde ferit
Şairlerin etmekte safasın tezyit
Ol puhtei ruzigar kimdir mi dedin
Darüşşuera müdürü Elhac Reşit

O yıllarda, İstanbul'da, demlemede, ön sırayı tutanların sayısı da pek kabarıktır. Bunlardan biri de Bükreş Elçisi Süleyman Sabit Beyin canciğeri İzzet Efendidir. Bir gün Romanya Kralı ile çaydan açtıklarında, İstanbul'da İzzet Efendinin üstüne kimsenin çıkamayacağını söyler. Kralın merakı kalkınca da dostunu Bükreş'e çağırır. Elçilikte düzenlediği bir şölende ona çay demlettirir. Kralla kraliçenin yüreği de kocaman ve mutlu olur.

Kimileri, çaylar içinde, yeşil çaya özlemle yüz, göz sürer. Çayın 20 türü üstüne bir kitap yazmış olan Çin İmparatoru Kiatung (1101-1124) ise beyaz çaya vurgundur. Ünlü yazar Lin Yutang'a gelince, o, ağzının tadını bilen Çinlilerin bir fincan açık altın sarısı çayı en alengirli çay saydıklarını söyler. Ona göre, koyu kırmızı çaylara süt katılmalıdır. Ya da limon, nane şurubu, ya da çayın acısını giderecek başka bir şeyle içilmelidir. Yasemin ya da hıyarşember karıştıranlara da izin verilir.

Çaya boyuna saldırmak ya da onu bir dikişte yuvarlamak doğru değildir. Çay demlenir demlenmez içilmelidir. Soğuttuktan sonra yeniden kaynatmak, ya da çok dem vermek tam bir görgüsüzlüktür. Bu, ağır bir işten sonra midesini doldurmaktan başka bir şey düşünmeyen horhopurdakların, giyinmesini de bilmeyenlerin işidir. Bunların çayın tadına varmalarına hiçmihiç olanak yoktur.

Çaya boyuna saldırmak, onu bir dikişte yuvarlamak da doğru değildir. Gelgelelim, Çin'de Tang çağında (618-907) yaşamış Lotung adındaki bir ozan üst üste altı bardak çay devirmeden iflah

olmaz. Birincisi dudağını ve boğazını ıslatmak içindir. İkincisi onu, yalnızlığından kurtarır. Üçüncüsü bağrına dalar, orda binlerce üzüm gözlü resim ve işareti hoplatır. Dördüncüsü hafiften bir ter döktürür ki, bedenindeki tüm dengesizliklerin gözeneklerden çıkıp havalanmasına yol açar. Beşincisinde şairimiz aklanmış, paklanmıştır. Altıncısında çay, onu, elinden tutup sonsuzluk dünyasına postalar. Yedincisinde ise... Yo, hayır ondan ötesi mayna.

Çay ustaları çokluk, su kaynamaya başlar başlamaz deme geçilmesini öğütler. Çay bir sanat işidir. Usta eli değmemiş çay, çay değildir. Bir Çin şairi dünyanın en kötü üç şeyinden biri, acemilik yüzünden bulaşık suyuna dönen çayı görmektir, der.

Çin'de ilk zamanlarda çaycılık çok ilkeldir. Çay yaprakları buğuya tutulduktan sonra havanda eziliyor, bir hamur yapılıyordur. İçine zencefil, portakal kabuğu, baharat, süt, pirinç ve de soğan katıldıktan sonra da kaynatılıyordur. Sekizinci yüzyılda Luwuh adındaki bir çay ustası çayın kutsal kitabını yazınca, çay kaba saba kılığından sıyrılır. Kitapta, çay bitkisinin ne olduğu, yaprakları toplamakta ve birbirinden ayırmakta ne yöntem tutulacağı uzun uzun anlatılıyordur. Onun demesine bakılırsa, çayın iyi türden yapraklarında Tatar atlılarının çizmelerindeki gibi kıvrımlar vardır. Luwuh, maviyi çay fincanı için en uygun renk sayar. Mavi ona yeşilimtrak bir renk verirmiş. Beyaz fincan ise çayı pembe ve çirkin gösterirmiş.

Sung çağında (960-1280) *çırpma çay* yaygınlık kazanınca çaya uzananların sayısı da iyisinden artar. Artık yapraklar küçük bir taş değirmende

toz haline getiriliyor ve bu, sıcak suda yarık bir bambuyla çırpılıyordur. Bu çağda nili, ya da koyu kahverengi kâseler de mavileri tahtlarından aşağı çekmiştir. Ming çağındaysa (1368-1644) toz halinde çay adamakıllı ortalardan silinir. Yapraklara bu kez de bir çaydanlık ya da bir fincan içinde dem veriyorlardır. Çaylar da beyaz ince porselen fincanlarda içiliyordur.

Unutmadan, kostaklı çayın bir geri tadı da vardır. Bu, çayın içiminden yarım dakika sonra yani çay, salya bezlerini etkileyince ortaya çıkar. Kısacası, çayın verdiği esneklik ve dinginlikte çayın renginin, sesinin, kokusunun ve de tadının da payı kabul edilmelidir. Çay incelik, ağırbaşlılık ister. Ama her şeyden önce temizlik gelir. Çayın toplanmasından haşlanmasına değin bu temizlik bir an bile savsaklanmamalıdır.

XV. yüzyılda çayhane ya da çayodası geleneği Zen törenlerinden fışkırmıştır. Zen sinidaşları Bodhi Dharma'nın heykeli önünde yaptıkları toplantılarda, enter-menter, çayı bir kaptan içiyorlardır. Ama kimileri bu estepetanın eski Japon efsanelerinden kopup geldiğini de söyler.

Çayodaları, ilk zamanlar, salonların paravalarla ayrılmış bölümünden oluşur. Adı da *kakoi*'dir. Şimdilerde de Japon evlerinde böyle bölmeler vardır. Ne ki, sonradan *sukiya*'lar (çayodaları) evlerin dışına taşınmıştır. Bunlar küçük bir kulübeden başka bir şey değildir. Damı da samanla örtülüdür. Tavan ise alçak boylu, kadife donludur. Duvarların biçimiyle yükseklikleri de çok değişiktir. İskemleler perdahsız ve yamrı-yumrudur. Çokluk kaba tahtadan yapılmıştır. Kapı yerinde sadece bir açıklık vardır. İçeri girmek isteyenler üstlerin-

deki kılıç ya da hançeri dışarda, kirişin altındaki silahlığa bırakırlar. Çünkü *sukiya* her şeyden önce bağrıçıplakların yeridir. Yarı aydınlıktır ama insan içeri girip de gözleri karanlığa alışınca daha şavklanır. O zaman da duvarın girintisindeki *tokonoma*'nın varlığı belli olur. İçinde bir hat (yazı) ya da *sumiye* denilen resim asılıdır. Yanmakta olan bir tütsülükten de sinirleri törpüleyen bir koku yükseliyordur. Çiçek vazosuna ise tek bir çiçek yerleştirilmiştir. Sevdasını da yüze vermiyordur.

Çay sofrası takımlarının çayhaneye getirilmeden önce yıkandığı ve hazırlandığı küçük bir oda da vardır ki ona da *midsuya* denir.

Sukiya sabah rüzgârı gidişlidir. Ömrü de insanınki gibi kısadır. Bu yüzden onu Fantazya Evi diye anarlar. Gerçekte, Boşluğun ya da Bakışımsızlığın Evi anlamına gelir. Kakuzo'nun demesine göre Boşluğun Evi adı ona, Tao'culuğun her şeyi içinde bulundurma kuramını içermesinden verilmiştir. Süsleme motiflerinde sürekli değişiklik gösterir. Belli zamanlarda içine özel bir sanat eşyası konursa da genellikle tamtakır kurubakırdır Bakışımsızlığın Evi sözü de olgunluğun kendisinden çok, olgunluğun aranmasına değer gösteren felsefelerden doğmuştur.

Sukiya'larda, oldum olası, yinelemelerden uzak durulur. Eşyalar öyle seçilecektir ki, ne bir renk, ne de bir resim yinelenmiş olmayacaktır. Eğer odaya gerçek bir çiçek buyur etmişseniz, artık çiçek tablosu koyamazsınız. Demlik yuvarlaksa, çaydanlık da dört köşe olmalıdır. Siyah mineden bir çay fincanı yanında, siyah lake bir çay kutusu, haşa bulundurulamaz. Vazo da *tokonoma*'yı

tam ikiye bölecek biçimde yerleştirilmemelidir. Ayrıca *tokonoma*'nın filayakları da evin öbür yerlerinde kullanılan ağaçtan ayrı olmalıdır.

Uzun lafın kısası, çayhanelerde her şey, tam bir ılımlılık içindedir. Konuklar bile bağırtkan giysiler giymekten kaçınır. Lekesiz ve bembeyaz olması gereken uzun bambu kaşıkla peşkirden başka, yeni adına ne varsa bu odaya adımını atamaz. Çay gereçleri ne kadar çok kullanılmış etkisini verirse, o kadar iyidir. Ama tümü de pırıl pırıl parlamalıdır. En karanlık köşede bile toz bulunmayacaktır. Yoksa ev sahibinin çay ustası olmadığına varılır.

Burada biraz soluk almamız gerekecektir. Çünkü konukları odaya alma zamanı gelmiştir. Bunlar ilkin *machia* adı verilen direkli bir yolda kuluçkaya yatırılır. *Machia*'yı çayhaneyle birleştiren küçük bir yol daha vardır. Ona da *roji* denir. Burası dış dünya ile her türlü bağı kesmeye yarar. Konukları, kendilerini çayodasında bekleyen estetik randevuya hazırlayan yer de *roji*'dir. Böylece yağı sızdırılan konuklar sessizce kutsal eve yaklaşacak ve bir metreden çok olmayan açıklıktan başlarını eğerek içeri süzüleceklerdir. Toplumun hangi sınıfından olursan ol, bu yöntem herkes için zorunludur. Çünkü bu, herkese küçülme duygusu verir, herkesteki burukkesenlik hevesini dibinden budar.

İçeri girince göze ilk çarpan şey de yere kazılmış dört köşe bir ocağın üstündeki sacayağıdır. İşte çaydanlık onun üstüne oturtulacaktır. Suyun bunalıma uğramadan kaynaması için kömürler ocağa ustaca yerleştirilir. Kömür yerine odun kullanılması ise, zinhar yasaktır. Odun odayı duma-

na ve ise boğar. Burada dikkat isterim: Eğer üç konuk varsa bir ocak yetişir. Ama gelenler beş ya da altı kişiyse iki ocak, iki çaydanlık gerekir. Her ocağa da bir ayvaz bakacaktır. İkisini bir kişi yönetirse kimi terslikler çıkabilir.

Haa, az-biraz sonra odayı bir ses kaplarsa bu, kaynayan suyun sesi değildir. Ağır demir çaydanlıktan geliyordur. Köçeklerin topuklarını kütürdetmesini andıran civelek bir sestir bu. Çünkü çaydanlığın dibine demir parçaları yerleştirilmiştir. Bu ses odanın dinginliğine büyük bir katkıda bulunur. D. T. Suzuki, onu çam ormanından kopup gelen esintiye benzetecektir. Çünkü konuklar da artık kendilerini dağbaşındaki bir çergide sanmaya başlamışlardır. Beyaz bir bulutla çamların musikisi de kulübeyi Aşık Ömer'ce sarmalamıştır.

Çay, insanın yorgunluğunu alır, zihnini açar ve de gözünü güçlendirir. İçinde kirazlar açtırmakta da uğurlu sayılır. Duruk bir ortamda uzun uzun laklaka etmek isteyen ozanlar, ressamlar, filozoflar için çayodaları Bedehşan yakutudur. İmparatorlar bile dinlenmek istediklerinde çayhanelere doğru ilerlerler.

Çinli sanatçılar çayın herkesle içilemeyeceği üzerinde çok durmuşlardır. Yani çayın lıkırlanacağı tonton köşe kadar konukların seçilmesi de titizlik ister. Bir çay ustası şöyle diyecektir:

— Benim odama en yakın dostlarım girer. Zengin ya da yoksul azığımı benimle paylaşırlar. Onlarla çene çalar, güler, tüm varlığımızı unuturuz. Değeri olan da budur: unutmak. Çayı, unutacaksan içeceksin. Topumuz zenginliği, şan ve şerefi burunlarız. Bu dinlenme, eğlenme anları-

mızda eski insanlardan da, günümüzdekilerden de bol bol açarız.

Doğrusu, tek başına çay içmenin çile doldurmaktan bir ayrılığı yoktur. Nedir, iki kişinin çay höpürdetmesi latilokum bir içim olarak anılır. Üç ya da dört kişi bir araya gelmişse bu da gönül patpatı veren bir topluluktur. Yedi ya da sekiz kişinin çaylanmasına ise «toplumcuların saat beş çayı» denir.

Buraya şunu da boca edelim ki, çay içmek için zamanın da iyi seçilmesi gerekir. *Yaşamın Önemi* adlı kitabın yazarı Lin Yutang, insanın yapacak işi olmadığı, ya da kafası karıştığı vakit çay içilebileceğini söyler. Şiir okumaktan yorgun düşüldüğünde —bu, Türkiye'de raslanmayacak bir olaydır—, apaydınlık bir pencere önünde, lotüs çiçekleriyle donatılmış bir odada, değişik kayaların yanında, nehir yataklarında, bir bambu ormanında da çay servisi yapılabilir. Bunlardan başka, türkü ve şarkı dinlerken, dama oynarken, tablo seyrederken, akşamları dostlarla çene yarıştırırken ve de incecikten bir yağmur yağarken de çaya hayır denmez.

Gelgelelim ki gelgelelim, yağmurun sağnağa dönüşmesi, ya da havanın karlaması çay içmeye elverişli değildir. Çalışırken, mektup açarken, tiyatroda oyun seyrederken ve de vıdıvıdı yaparken de çaya el sürülemez. Kadınların politikadan açması da çaya ters düşer. Gerçekte bundan daha kötü bir şey yoktur. Hele çayhanede kavgacı ayvazların dalaşması, ya da muşmula suratlı bir hizmetçi kadının konuklara *hatve be hatve* (adım adım yaklaşması çayın bütün güzelliğini alıp götürür. Ama bir feste sona erdiği, konuklar da git-

tiği vakit yapılacak ilk iş çaydanlığın başına çökmektir.

Ne ki, çayhanelerin her zaman, tas ve tıs içinde yüzdüğü de sanılmamalıdır. Lin Yutang bir başka kitabında *(Lady Wu)* da, Çin İmparatoru Gowtsung'un (650-683) karısı Wu'nun eski İmparatoriçeyle, İmparatorun eski sevgilisini dilim dilim doğratıp —aralıkta kendi yavrusunu da boğazlamıştır— tüm Çinliler için kırıtak ölüm aryaları bestelemeye kalkıştığında çayevlerinin vıdıvıdıdan geçilmediğini yazacaktır.

Yahya Kemal Beyatlı eski şiirimizin denizlerine daldığı vakit en çok Türkçe'ye kucak açmış dizelere vurulur. Bunların başında da: «Geçti Gaalip Dede candan yahu» dizesi gelir. Ahmet Hamdi Tanpınar onun *Nevadir'ül Asar* derleyicisi Cevdet Efendi'nin: «Bugün şadım ki yar ağlar benimçün» dizesini de sevdiğini ve bunun, şairi bilinmeyen bir benzerini de (Ağlarım hatıra geldikçe gülüşlerimiz) dilinden düşürmediğini yazar.

Beyatlı'nın alkış tuttuğu seçkin dizeler arasında «Sürdü yelken-kürek a'dayı Kapudan Paşa» da vardır. Bunu, çokluk, gazel ve kaside Türkçesinin genişlik kazanmasına örnek olarak gösterir. Yahya Kemal, Bâki'nin Sultan Süleyman için yazdığı ağıtta da birçok Türkçe ağırlıklı dizeler bulmuş olmalıdır: «Sümbüllerini matem edip çözsün ağlasın», «Gül hasretinle yollara tutsun kulağını», «Yollarda kaldı gözlerimiz gelmedi haber», «Berbad kıldı taht-ı Süleyman'ı rüzgâr», «Çekti efendisi yoluna bunca zahmeti», «Gülmenin oynamanın gitti zamanı şimdi», «Ak gül goncaları gibi güzel körpelerin».

Ağıttan «Saldın demir kuşaklı cihan pehlivanları» dizesini üstün tuttuğunu kendi de açıklar.

Üstelik bu dizeyi Acemlerin şiir dilinden bir silkinme olarak görür ve der ki:

— 1560 yıllarına doğru şiirde Türkçe söylemek ne derece olabilirse bu dizeler o kadar Türkçedirler.

Dikkat edilsin: bu dizelerde çokluk söz sanatları da, yani benzetmeler, değişmeceler (mecazlar), ya da eğretilemeler (istiareler) de şiirden kovulmuş ya da bir yana itilmiştir. Doğrusu, benim de Türk şiirinde en çok hoşlaştığım şiirler, dizeler bu anlayışla yazılmış olanlardır. Ne yazık ki, Yahya Kemal bu işin bilincine vardığı halde bunu gereğince uygulayamamıştır. Daha doğrusu, yalın, süssüz, başı açık şiirleri az değilse de bunların içinde yükseklik kazananlar sayılıdır. Sanırım «Kar Musikileri»nde sadece «Duydumsa da zevk almadım İslav kederinden» ile «Tanburi Cemil Bey çalıyor eski plakta» dizelerinden başkası insanın içini gıcıklamaz. Ben «Eski Mektup» şiirinde de en çok ilk dizeye «Adalardan gelen bu mektupta» dizesine değer gösteririm. Belki buna, «Galiba yol göründü sevdaya / Kendi gönlümce bir saat yaşayım» dizeleri de eklenebilir. Şiir bütünüyle de güzeldir ama içinde «İşveler sezdiren bir uslupta» gibi doldurmaca dizeler de eksik değildir.

Şairimizin en çok tuttuğum şiirlerinden biri «Erenköyü'nde Bahar»dır. Bunun da en çok son iki dizesi kağam-kağşaktır, yani aslan yürüyüşlüdür:

Zannımca Erenköyü'nde artık
Görmez felek öyle bir baharı

«Atik-Valde'den İnen Sokakta» şiirinde de ilk dize (İftardan önce gittim Atik-Valde semtine) ile

ikinci parçanın ilk dizesi (Tenha sokakta kaldım oruçsuz ve neşesiz) güzelse güzeldir. Bencesi «Koca Mustafapaşa» da yalnız son dizesiyle anılmalıdır:

Ne yazık! Doğmuyoruz şimdi o topraklarda

Unutmadan, «Gedik Ahmed Paşaya gazel» de gizli güzellikler taşır. Ama bu şiir, yüz bin eyvah ki, Türkçe'yle değil, Osmanlıca'yla cızıldatılmıştır. Ne var, «Çıktı Otranto'ya pür-velvele Ahmed Paşa» dizesi yine de ışıldaklar taşır. Ahmet Hamdi de onun çok görkemli bir dize olduğu düşüncesindedir. Onun kadar bilinçle yapılmış dizelerin Türkçe'de az olduğunu söyler. O şiiri bir gün Ahmet Kutsi'yle birlikte okumuşlar ve her ikisi de tarih renginden gelen hafif bir gülmecenin şiiri kavradığına ve onu şahyapıt katına yükselttiğine varmışlardır.

Ben, Beyatlı'nın «Deniz» şiirini de bütünüyle severim ama «Kâfi! Ölülerden gelen ahenge kapılma» ile «Boynundan o canan denilen laşeyi silk at» dizelerine daha yakın dururum. Ne ki, bunlardan birincisini de «kâfi» sözcüğünü «yeter» sözcüğüyle değiştirdikten sonra okurum.

Yahya Kemal'in «Düşünce» ve «Vuslat»'ı da havalı ve kıvrak şiirlerdendir. Bunlarda da bir çok seçkin dizelere (mısra-ı berceste'lere) raslanabilir. Gelgelelim, ikide bir, insanın karşısına çıkan, *hicran, meçhul, lahza, ulvi, semavi* gibi Arapça, *biçare, efsun, zira, gerdune* gibi Farsça sözcükler onların güzelliğine gölge düşürmektedir.

Bunlara karşılık «Itrî» şairin dört dörtlük bir şiiridir. Acem ve Arapların şiir dilinden, gerçekten kopan, silkinen şiiri de budur.

Büyü ve ipek alabandası daha ilk dizeden başlar.

son iki dizeye değin de gücünden ve soluğundan hiçbir şey yitirmeden sürgit olur:

Belki hâlâ o besteler çalınır
Gemiler geçmiyen bir ummanda

Şairimiz gençliğinin ilk yıllarında (15 yaşında) Naci'nin *Şerare*'sini, *Ateşpare*'sini, *İbnül Gaazan*'ını, *Füruzan*'ını elinden düşürmüyordur. Nedir, 1902 yılında Fikret'in *Rübab-ı Şikeste*'siyle burun buruna gelince Muallim Naci'ye, dahası Abdülhak Hamit'e, Recaizade Mahmut Ekrem'e arkasını döner. Dört yıl sonra Londra'ya gittiğinde de, Hamit'le iki kez laklaka ettiği halde ona hiçbir şiirini göstermek gereğini duymaz. Hamit de onu alalaheylerle karşılar ama şiir yanına dokunmaz.

Yahya Kemal tam uyakçıdır. Herkesi Fransız şairi Banville'in «Şiir denilen ağacın kökü uyaktır» sözüyle utandırmış biridir. Uyaklardan sonra yinelenen sözcüklere yani dönerayaklara (redif-lere) da büyük değer gösterir. Ona göre, Arabın şiirinde dönerayağın sesi kısık, boynu bükükse Acemle Türkün şiirinde azgın, taşkın ve de coşkundur.

Türk şiirinin sadece dönerayaktan doğduğuna da inanır. Uyağın mağara yaşamımızdan kalma bir eksiklik olduğunu söyleyenlere karşı da şöyle bağırır:

— İnsanların o yaşamdan yadigâr olarak sakladıkları en iyi ayıp uyaktır. Şiirleri uyaklı olan ulusların şiirlerinden uyak kalkmaz. Şairin yapısında uyak, kuşta kanat gibidir. İki uyağı doğru dürüst bir araya getiremeyen bir şair duygularını tele vurup çalamaz.

Birçok insanlar, birçok gezginler dünyayı dolaşmaya gitmişler, ama yazdıkları kitaplarda doğa güzelliklerini anlatmaya pek yanaşmamışlardır. Daha çok şehirleri, çarşıları, sokakları, hanları, hamamları tefe koymuşlardır. Ya da insanların develere binip binmediği, katırların kayadan çıkıp çıkmadığı, iklimlerin nerde başlayıp nerde bittiği üzerinde durmuşlardır. Kısacası topu da, Evliya Çelebi'nin deyişiyle söyleyelim, tuhaf şeytanlıklar ardından koşar.

Çelebi'de kocakarı ilaçlarının, çerden çöpten inanışların sahneye itildiğini de görürüz. Mısır gezisini anlatırken lafı bir ara Nil'de yetişen *riade* adında bir balığa getirerek der ki:

— Sıtmaya tutulan adam bu balığın ölüsünü boynuna asarsa kurtulur. Ayrıca, er ya da avrat, bu balığın etini yanlarında götürseler ömürleri boyunca birbirlerinden ayrılmazlar.

Evliya bir laf makinesi, bir ansiklopedidir. Kalmuk'ların bire *neken*, ikiye *koyur*, Amrani'lerin ise bire *eni*, ikiye *beni* dediğini öğrenmek için onun yaşam helvası kitabına el atmak yetişir. *Ja-ji-ju-ka-ki-ku* dediğimizde İberi dilinde birden altı-

ya değin saymış olduğumuzu da bize Çelebi haber verir. Mısır'da Fellahların kibrit çakıp koruğa buhar yaktıklarını, böylece üzümü bir ay önce oluşturduklarını açıklayan da odur.

Üzüm üzerine Tunus'lu gezgin İbni Batuta'nın da bir diyeceği vardır. Buhara'dan bir konak uzaklıktaki Vebkime'de üzümleri bir yıl saklarlarmış. Orda *allu* adı verilen bir meyve de yetişirmiş ki yeşilken tatlı, kuruduktan sonra mayhoş olurmuş. Batuta, tuhaf şeytanlıklardan birine de 1330 yıllarında Ege'ye, Küçük Menderes dolaylarına geldiği vakit raslar. Birgi Sultanı Aydınoğlu Mehmet Bey ona bir göktaşı gösterir ki perakende şaşmasına yol açar. Çünkü 56 kilo ağırlığındaki parlak ve simsiyah taşı dört adam ellerinde çekiçlerle parçalamaya kalkışırlarsa da en küçük bir sıyrık bile devşiremezler.

Tunus'lu, Sinop'ta da bir cenaze alayı ile karşılaşır. Bu, Sinop Beyinin annesinin cenazesidir. Oğul, ölüyü baş açık ve yaya olarak izliyordur. Şehir büyükleriyle kapı kullarının da başları açıktır. Ne ki, onlar kaftanlarını da ters giymişlerdir. Kadılarla din bilginleriyse giysilerini ters giymişlerse de başlarını açmamışlardır. Yalnız, sarık yerine siyah yünden bir mendil örtmüşlerdir. Batuta bu çevrede insanların kırk gün kırk gece yas-matem ettiklerini ve her gün sofralar kurup bol bol tıkındıklarını da söyler.

Hazretin Mudurnu'da başından yine tuhaf bir olay geçer. Adamlarından birini semen yani tereyağ almaya göndermiştir. O da çarşıda bir dükkâna girerek semen ister. Satıcı biraz beklemesini işaret ederek çocuğuna bir şeyler fısılar. Çocuk gider, az-biraz sonra da bir kucak samanla geri dö-

ner. Adam samanı görünce: «Biz semen yani yağ istiyoruz» sözünü yineler. Satıcı da kızarak: «Saman budur» karşılığını oturtur. Sonunda da adam o bölgede Arap dilindeki *tibin*'e saman, *semen*'e ise rugan denildiğini öğrenir.

Batuta, Yemen şehirlerinden Zafar'da pek büyük muzlar da görmüştür. Bir tanesi 12 okka çekiyordur. Hindistan'da ise, tendu, cumun, kesira, mehva gibi bizim adlarını bile işitmediğimiz meyveler burnuna değer. Bir de yaprakları ceviz yaprağına benzer bir ağaç vardır ki meyvesi ağacın gövdesinden çıkarmış. Meyvenin toprağa yakın olanına *beki*, yükseklerde olanına da *şeki* denilirmiş. Anba ağacının altında uyuyup kalan kimse ise sıtmaya tutulurmuş.

Tunus'lu, Karadeniz'in kuzeyindeki Azak şehrindeyse feleğini tümden şaşırır. Burada Türk erkekleri kadınlara aşırı bir saygı gösteriyorlardır. Kadınlar sokağa genellikle kocalarıyla birlikte çıkıyorlardır ama erkeği gören onu kadının el ulağı sanıyordur.

XVII. yüzyılda Türkiye'yi ve İran'ı altı kez dolaşmış olan Fransız gezgini Tavernier de İzmir dolaylarında kazı yapan ve buldukları heykelleri İngiltere'ye aşıran İngilizlere raslar. Tavernier İzmir'in çok kalabalık olduğunu da söyler. Nüfusun altmış bini Türk ise, on beş bini Rum, sekiz bini Ermeni, yedi bini de Yahudi'dir. Şehirde 15 cami, 7 havra da vardır. Ermenilerin bir, Rumların da iki kilisesi bulunuyordur. Ayrıca üç tane de Latin kilisesi lengerendazdır. Fransız Kapüsen papazlarının da bir kilisesi ile bir manastırı saptanmıştır. Cezvitlerle, İtalyan Observanten tarikatı üyeleri

de az değildir. Gelgelelim, şehrin ticareti küçük bir azlık oluşturan Avrupalı Hristiyanların elindedir.

Türkler, Rumlar, Ermeniler, Yahudiler Kadife Kale yamacında konak tutmuşlardır. Fransızların, İngilizlerin, Hollandalıların, İtalyanların evleriyse Kordon'a sıralanmıştır. Yazın, Kordon'da volta atma geleneği de daha o zamanlarda türlü türlü tuğlarla kıpırkıpırlık ediyordur.

Tavernier'nin kitaplarında İzmir üzerine çok bilgi vardır. Ona göre şehirde çok kumar çevrilir. Nedir, ikinci gelişinde (1664) kumarcıların sayısı adamakıllı azalmıştır. Onun yerini bilardo gibi eğlenceli oyunlar tutmaya başlar.

Gezginimiz İzmir'de özgürlüğün Türkiye'deki her şehirden daha çok olduğunu da yazar. Köylere gitmek isteyenler başka şehirlerde olduğu gibi yanlarına bir yeniçeri ya da kolcu almak gereğini duymazmış. Avcılar da bir başına avlanmaktan çekinmezmiş. Avcılar ibadullahmış. Çünkü av hayvanları çokmuş. İki ya da üç para verdiniz mi istediğiniz kadar kınalı keklik alabilirmişsiniz. Öbür av şapşupları da ona göreymiş.

Fransız denizcisi Bougainville'e gelince, o da 1771 yılında Tahiti adasına çengel attığında, Paris'li kadınların yüzlerine allık sürmelerine karşılık onların popolarını lacilere boyadıklarını görmüştür. Bu hem süs, hem de kibarlık işaretidir.

Hazret, Tahiti'de ilkin sınıf ayrımı diye bir şey olmadığını sanmışsa da sonradan bağdaşlar ve dürümler arasında derin uçurumlar olduğunu saptamıştır. Krallarla şehrin elebaşıları tutsaklarını ve uşaklarını, canları istediği vakit öldürüyorlardır. Etle balık ise ancak ipikapalıların sofraların-

da yer alıyordur. Halki ise sadece sebze ve meyve zıkkımı düşüyordur.

Adadaki bir tuhaflık da erkeklerin sofraya kadınları zinhar oturtmamalarıdır. Onlar ancak hizmetçilerin hazırlayıp getirdikleri yemekleri kocalarına sunabilirler.

Tahiti'liler yas-mateme de pek düşkündürler. Kralları ölünce tüm halk günlerce gözyaşı döker. Babalar için tutulan yas da çok uzun sürer. Kocaları öldüğündeyse kadınlar başlarına tüyden yapılmış bir başlık oturturlar. Yüzlerini de peçeyle örterler. Erkeklere gelince, onlar, karıları öldüğü vakit, yas-matem şöyle dursun, ahlanmayı vahlanmayı bile düşünmezler.

Bu kez, eylül ortalarında kendimi Kıbrıs'ta bulunca, Magosa'da Namık Kemal Müzesini gezmeyi de savsaklamadım. İki katlı bir yapının üst katı. Ama tek odadan başka bir şey değil. Dışarıdan oldukça dik bir taş merdivenle çıkılıyor. Yanılmıyorsam Kemal üç yıllık sürgününün büyük bir bölümünü bu odada geçirmiştir. Yalnız, Ada'ya ilk ayak bastığı gün buraya değil de alt kattaki zındana tıkılmıştır. Bir mektubunda o zındanı şöyle anlatır:

— İskeleye (Larnaka) çıktık. Beni orda sekiz saatlik sürgün yerime (Magosa) göndermek için bir katıra bindirdiler. Yanıma zaptiye yüzbaşısıyla dört atlı, iki de topçu eri kattılar. Erlerin ve benim bindiğim hayvanların kirasını da benden aldılar. Yedi silahlı ortasına girince kendimi ortaoyunundaki Bekri Mustafa'ya çıkmış sandım. İster istemez içimden gülmeye başladım. Beni hemen o gece erleri hapsetmek için yapılmış tamam mezar kadar bir yere tıktılar. Ama üzülmedim, benim *Vatan yahut Silistre* adlı oyunumdaki «Altı da bir, üstü de bir yerin» dizem geldi aklıma. Zındanı bir iyice süzdüm. İstanbul'daki evden değil, Paris otellerinden bile değişik görmedim.

Ne var, Kemal'in Paris otellerine benzettiği zındanın tabanı taştır. Üstünde bir hasırla bir er fanilası vardır. Sonradan fanila inceliğinde bir şilte de getirmişlerdir. Kemal de setresini yastık, paltosunu da yorgan yaparak —1873 yılının nisan ortasıdır bu— aralıksız dokuz saat temiz bir uyku çekmiştir.

Burası 1870 yılında Mabeyn-i Hümayun başkâtibi iken Kıbrıs'a sürülen Bursalı Emin Beyin de kapatıldığı zındandır. Ne ki, Hazret oraya antresini yaptığı vakit inme inecek derecede korku ve telaşa kapılmış, bütün geceyi de uykusuz geçirmiştir. Magosa'daki erler onun bu yiğitliğini bildiklerinden Kemal'in sabahleyin boru sesinden ve kışla pat-kütünden uyanmadığını görünce, «Vatan Şairi»nin deyişiyle söyleyelim, kendisini geberdi sanmışlardır.

Kemal burada üç gece kalmış, sonra da Kıbrıs Mutasarrıfı Veys Paşa'nın yardımıyla daha iyi bir yere boca edilmiştir. Gelgelelim, daha sonraki günlerde buranın rutubet ve soğukluğundan da *fevka'l-gaye* acı duyacak ve ayrı bir eve çıkmasına izin verilmesi yolunda İstanbul'a bir dilekçe uçuracaktır. 1873 aralığında, Sadrazam Şirvanizade Rüştü Paşa'nın oğlu Hakkı Beye de bir mektup yazarak, ev için izin verilecek olursa büyük mutluluk duyacağını belirtir. Sağlığı sürekli olarak inip bindiğinden bu saplantı aklından bir türlü ayrılmıyordur. Ertesi yıl Zaptiye Müşirine yazdığı bir mektupta da aynı ricayı yineler.

Kemal'in Kıbrıs'a kalebent olarak gönderilmesi Sadrazam Sakızlı Ahmet Paşa zamanındadır. Hoş, sürgün kararından bir hafta sonra Esat Paşa da görevinden alınacak, yeri Şirvanizade'ye ba-

ğışlanacaktır. Onun yerine de ertesi yıl Serasker Hüseyin Avni Paşa konar. Bir yıl sonra Esat Paşa yine sadrazamlık koltuğuna kurulursa da 26 Ağustos 1875 günü padişah mührünü bu kez Mahmut Nedim Paşa kapar. Sürgün kararının alınmasında, iş başında bulunan Esat Paşa'yı hesaba katmayacak olursak, Şirvanizade ile Hüseyin Avni Paşa da, başlarından daha önce sürgün fırtınası geçtiği halde, Kemal'in durumuna kulak kabartmak istememişler, bağışlanması için aracı olmamışlardır. Mahmut Nedim Paşa'ya gelince, Kemal'in onunla, oldum bittim, arası yoktur. Arkadaşlarıyla çıkardığı *İbret* gazetesini, kendisinin «Garaz Marazdır» yazısından ötürü 9 Temmuz 1872 günü dört ay süreyle kapatan odur. Ama Kemal de bunun altında kalmamış, gazete kapatılınca Teodor Kasap'ın çıkardığı *Diyojen* adlı gülmece-güldürmece dergisinde *Hirrenamc* (Kediye Ağıt) diye bir yergi yayınlayarak Paşa'yı —o sıralar Paşa kediye benzetiliyordu— yerin dibine sokar. Şiirin başında şu sözler vardır: «Meraklı bir beyin, sevgili pamuk kedisi, bir cenkte farelerin bedeninde açtığı yaralar yüzünden yoklara karışınca, söylediği üzünçlü ağıttır.»

Teodor Kasap şiirin yanına bir de kedi resmi oturtmuş, Paşanın gözleri şehla olduğu için de gözlerini bu bakışlara uyacak biçimde çizmiştir:

Ürperip tüyleri bir kerre deyince mırnav
Korkudan başlar idi lerzişe bakkalla manav
Saldırırdı adama bulmaz ise başka bir av
Yüzünü görse köpekler diyemezken hav hav

Kedimi gaflet ile fare-i idbar yedi
Buna yandı yüreğim ah kedi vah kedi

Dahası var: Mahmut Nedim Paşa sadrazamlıktan düşürülünce kendisini sevmeyenlerle çevirdiği işlerden tiksinti duyanlar geceleri kayıklarla Bebek'teki yalısının önünde toplanarak onu: «Ey Nedim, ey sevdalı bülbül niçin susarsın / Sende evvel çok ahenkler, çok laklaka var idi» ikiliğiyle saraka ederken, Kemal'in «Kediye Ağıt'ı da sık sık gündeme geliyordur.

Biz dönelim yine müzemize. Duvarlarda Kemal'in resminden başka Veys Paşa'nın da fotografisi var. Kemal onu kendisine baba bilmiştir. Paşanın İstanbul'dan gelen gazetelerle mektupların eline geçmesinde kalevari yardımları dokunmuştur. 1873 yılı ağustosunda Paşanın İstanbul'a gideceğini duyar duymaz ona şöyle bir pusula yazdığı da bilinir:

— Bu postayla İstanbul'a gideceğiniz haberi var. Doğruysa, peder bendeleri için, İskeleye mektup yetiştiririm.

Paşa, Kıbrıs Mutasarrıflığından ayrılacağı zaman da ona 1873 kasımında şunu yazıp iletir:

— İstanbul'dan havale gönderilmiş. Efendimize geldiyse yollarsınız. Gelmediyse hiç gereği yok. İstanbul'a önemli yerlere kimi şeyler sunmak isterim. Yazacağım şeyleri Efendimize takdim edeyim mi? Bundan sonra göndereceğim mektupları da ne yolla göndereyim?

Şu var ki, İstanbul'la yazışmalarında, babası Mustafa Asım Beyin bahçıvanı Nuri de rol alır. Nuri iri yarı bir Arnavuttur. Hem mektup taşır, hem de Kemal'in sağlıkta olduğunu gözleriyle görerek İstanbul'a haber ulaştırır.

Kemal'in 1873 temmuzunda Veys Paşa'ya yazdığı bir mektup bu konuya değinmektedir:

— Nuri geldi. Kulunuzu Kaymakam Efendi ile Subay Efendinin yanında gördü. Sağlığımın iyi olduğu evcek bilinirse de bir de bunun Nuri'nin gözleriyle saptanması istenmiştir. Eline yine kaymakamla subayın önünde açık bir mektup tutuşturarak hemen bugün İskele'ye gönderdim.

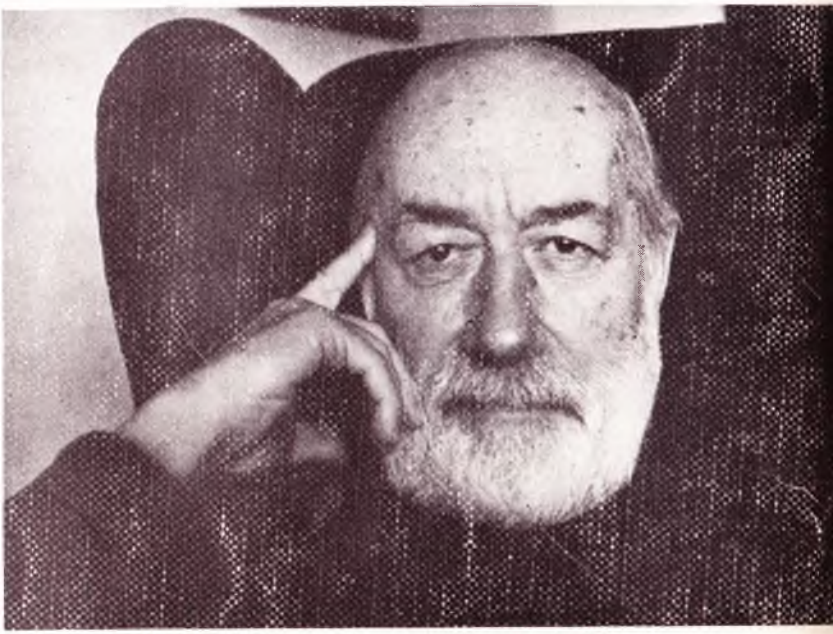
Şu da bilinmelidir ki, Kemal'in gerçek postacısı İsak'tır. Adı, Magosa mektuplarında sık sık geçer. Babasının mektuplarında da onun adına raslayabilirsiniz. Hazretin 1874 kasımında yazdığı bir mektupta şu sözler vardır:

— İshak (İsak) ile gönderdiğim eşya ulaşmış olmalıdır. Bu kez de bir sandık içinde 15 metre oda keçesi ve iki kat birer entari ve birer hırka gecelik elbise ve bir kutu içinde on çift ekmek kadayifi ve bir buçuk okka güllaç ve bir top yazı kâğıdı gönderildi.

Müzenin duvarlarında, kapıdan girince sol köşede, İsak'ın da bir resmi var. Kanı bol bir kafa, Yüz ise süzgün ve üzgün. Sanki Fransız şairi Rimbaud. Resmin altında da şu yazı okunuyor:

— Namık Kemal'in 1873'te Magosa'ya gelirken İsak adında bir uşağı vardı. İsak'ın bağlılığı insanların çok çok üstündeydi. İstanbul mektuplarını o götürür, İstanbul'dan yollanan mektupları, giysileri, kâğıtları, kalemleri o getirirdi. Para olmadığında yelkenliyle yolculuk etmekten de çekinmezdi. Namık Kemal'in İstanbul'a aşırdığı buram buram ihtilal kokan yazılarını da o üstlenirdi. Bilirdi ki bunları taşırken yakalansa işi bitiktir.

Doğrusu, İsak bir canotudur. Eşi zor bulunan kişilerdendir. Herkesin herkesi gırtlakladığı bir dünyada o, yıllarca, Kemal'in yolunda kaynayıp buhar olmaya, gözünü kırpmadan, evetlik göstermiştir.

"İNSANLAR bir Sicil-i Osmani'dir.
Çoğu üşütük, zevzek, kadın oburu, şişmanırak, fıngirdek, uyuntu ve zigoto bir yaşam sürmekte, her gece kafayı bulmak ve herkesi kıskanmak gibi küçük kentsoylu huylarının ayaklarına kapanmaktadır.
Ama topu da yaşanılan zamanın ötesini yaşamak için çırpınıyordur. Oysa, sularını nereye koyacaklarını bilemiyen okyanuslarda bile dün, bugün, yarın diye bir şey yoktur. Zamanı olmayan bir zaman vardır sadece. Bu yüzden yeraltı saraylarına çekilenlerle, yeryüzü sultanları aynı konsantrasyon suratını kullanıyorlardır. Yukarıdakiler asansörlerle aşağı inmek için birbirlerini çiğnerken, aşağıdakiler de Fritz Lang'ın **Metropolis** filmindeki gibi sürüler halinde dolaşmakta ve kendilerini alıp yeniden yeryüzüne çıkaracak asansörü beklemektedirler."

A S A N S Ö R 101 GECE DENEMELERİ'nin dokuzuncu kitabıdır.

DİZİNİN ÖBÜR KİTAPLARI:

1- KURUTULMUŞ FELSEFE BAHÇESİ
2- YAPIŞTIRMA BIYIK
3- PAF VE PUF
4- ŞİİR VE CİNAYET
5- HALLEY KİMİ KURTARIR
6- AMERİKALI TOLSTOY
7- BİR ZAVALLI SARI AT
8- ŞİŞEDEKİ ZENCİ